

D

244

.8

.W5H3

Class D 291

Book 2542

De Geheime Correspondentie
van Abraham de Wicquefort
met den franschen Minister De Lionne

DOOR

C. F. HAJE

220
1960

DE GEHEIME CORRESPONDENTIE

VAN

ABRAHAM DE WICQUEFORT

MET DEN

FRANSCHEN MINISTER DE LIONNE

DE GEHEIME CORRESPONDENTIE

VAN

ABRAHAM DE WICQUEFORT

MET DEN

FRANSCHEN MINISTER DE LIONNE

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Nederlandsche Letteren

AAN DE HOOGESCHOOL TE AMSTERDAM

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

MR. D. JOSEPHUS JITTA

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Dinsdag den 11^{den} Juni 1901 des namiddags te 4 uren

DOOR

CHRISTIAN FRIEDRICH HAJE

GEBOREN TE AMSTERDAM

'S-GRAVENHAGE

MARTINUS NIJHOFF

1901

II 244
.8
W5H3

320199
24

18
18
18
18
18

AAN MIJN VADER

INHOUD

Voorrede	Bladz. XI
--------------------	-----------

INLEIDING

Een woord over Abraham de Wicquefort	I
--	---

EERSTE HOOFDSTUK

Over de Correspondentie in het algemeen	24
---	----

TWEEDE HOOFDSTUK

De Tijdgenooten in de Nouvelles	46
---	----

DERDE HOOFDSTUK

Wicquefort, de Fransche gezanten in den Haag en Lionne . .	91
--	----

B I J L A G E N

A. Proeve van een Nouvelle	131
B. Proeve van behandeling der „petits interests”.	136
C. Brief van Wicquefort aan Lionne van 19 Juli 1663 . . .	138
D. Brief van Lionne aan Wicquefort van 26 November 1666	140
E. Brief van Lionne aan Wicquefort van 18 Januari 1669 .	140
F-Q. Stukken betrekking hebbende op de onecnigheid tusschen Wicquefort en markies de Pomponne	141
R. De verhouding tusschen Wicquefort en zijn broeder . .	151

V O O R R E D E

Er ligt in de Archieven van het Fransche Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs een schat van bouwstoffen voor onze geschiedenis besloten. Fransche geschiedschrijvers: Mignet in zijn standaardwerk „Négociations relatives à la Succession d'Espagne sous Louis XIV” en in onze dagen Lefèvre-Pontalis in zijn belangrijke studie over Johan de Witt, zijn den Nederlanders zelf voorgegaan in het opdelven van dat rijke materiaal. Toen trok onze Nederlandsche geleerde, Professor Blok, daarheen en toonde in het verslag, dat hij van zijn zending uitbracht, welke uitgestrekte gronden daar nog te ontginnen waren. De lezing van dit verslag en niet minder de raad van Professor Rogge wekten in mij het verlangen, om op dat wijde veld een onderzoek in te stellen naar den arbeid van den bekenden, maar nog niet gekenden, Abraham de Wicquefort.

De eerste vrucht van dit onderzoek bieden de volgende bladzijden.

Mochten mij later tijd en gelegenheid geschonken worden, dan zou ik voor een groot deel uit de verzamelde stof de verhouding tusschen Wicquefort en de Witt, ook in verband met de gebeurtenissen uit de jaren 1661—1669, kunnen schetsen.

Het past mij hier een woord van oprechten dank te brengen aan Professor Rogge voor diens onwaardeerbare hulp bij het samenstellen van deze studie. Dank ook aan Z. E. den Minister van Buitenlandsche Zaken, door wiens bemiddeling mij het verlangde onderzoek werd mogelijk gemaakt;

aan den heer Consul-Generaal der Nederlanden te Parijs; aan den heer A. Tausserat-Radel, sous-chef des Archives aux Affaires Etrangères, wiens gewaardeerde uitnoodiging „à vous faire de nouveau l'honneur de notre dépôt” ik nog eenmaal hoop te kunnen opvolgen; aan Professor Blok, wien ik eenige goede wenken verschuldigd ben; aan den Algemeenen Rijksarchivaris Jhr. Dr. Th. H. F. van Riemsdijk; aan den heer H. S. M. van Wickevoort Crommelin, die mij de drukproeven van zijn sedert in de „Bijdragen Vad. Gesch.” over de Wicquefort verschenen opstel wel wilde toezenden; aan de besturen van de Koninklijke Bibliotheek en van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, en niet het minst aan de beambten van laatstgenoemde boekerij voor hun groote hulpvaardigheid.

De deelen van de „Correspondance Politique d'Hollande”, welke ik op het Archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs onderzocht heb, zijn de nummers 50 tot 92. De nummers 50 en 51 dragen geen titel. De nummers 52 tot 65 zijn getiteld „Negotiations aupres de Messieurs les Etats des Pays Bas” (met uitzondering van 56 en 63, welke supplementen zijn) en vormen Tomes VI tot XV van die „Negotiations”. Zij bevatten achtereenvolgens de correspondentiën van Chanut, 23 April 1653 tot 11 November 1655; Courtin, 16 December 1655 tot 19 April 1657, en de Thou, 2 Januari 1657 tot einde Januari 1661.

Te beginnen bij no. 66, bevattende „Diverses Lettres et Memoires pendant les années 1660—1661”, en no. 67, van denzelfden inhoud voor het jaar 1662, verdwijnt de bovengenoemde lange titel en heeten de deelen eenvoudig *Hollande* Tome I, II, enz. Zij behelzen de diplomatieke correspondentie van d'Estrades, loopende van Januari 1663 tot einde 1668. No. 85, *Holl.* Tome XVII, bevat de correspondentie d'Estrades-Courtin bij het vredescongres te Breda, terwijl die van Colbert de Croissy bij den vredehandhandel van Aken te vinden is in no. 88, *Holl.* Tome XIX.

De nummers 71, 78, 82, 86 zijn copieboeken ⁽¹⁾ van d'Estrades, wiens wapen zij voeren, terwijl de banden van de andere deelen met de slang, „couleuvre”, van Colbert getooid zijn.

De nummers 89, 90, 91, *Holl.* Tomes XX, XXI, XXII, bevatten de dépêches van Pomponne uit de jaren 1669, 1670, 1671. No. 92, *Holl.* Tome XXIII, sluit een verzameling in van „Lettres, Nouvelles et Memoires de diuers particuliers pendant les années 1672—1674”. Eindelijk heb ik nog een Supplement geraadpleegd, op welks voorblad geschreven staat „Hollande 1647 a 1664”.

Het „Handschrift Wicquefort”, dat vroeger in bezit was van Professor H. W. Tydeman, naar wien ik de vrijheid genomen heb het te doopen, dat later naar het Rijksarchief overging en sedert 1870 op de Koninklijke Bibliotheek berust, draagt tot opschrift „Collection de quelques minutes des lettres écrites par Mons. Abr. Wicquefort”.

Dit handschrift, waarvan de uitgevers van Wicqueforts *Histoire* een dankbaar gebruik hebben gemaakt, is 274 folio's sterk. Het is een stuk van een verminkt kladboek. De eerste minuut is van 29 Juni 1667, de laatste van 12 December 1671. Het eerste en kleinste gedeelte van de minuten is bestemd voor Lionne en koning Christiaan V van Denemarken, de latere zijn gericht aan denzelfden vorst en aan de hertogen van Brunswijk-Lunenburg. De voor Lionne bestemde minuten worden natuurlijk grootendeels als brieven op het Parijsche Archief teruggevonden. Maar een nauwkeurige vergelijking heeft mij geleerd, dat deze soms zeer gehavende Minuten lang niet zoo volledig zijn als de *Nouvelles* zelf en er de eigenaardigste plaatsen van missen. Wicquefort maakte namelijk eerst een algemeene schets

(¹) Evenals de latere nummers 97, 104, 114, 115. Zie bl. 36 van het verslag, dat Professor P. J. Blok in 1897 over zijn archivalisch onderzoek te Parijs in het licht heeft gezonden.

van de Nouvelle, die hij aan verschillende personen tegelijk ging schrijven. Bij het uitwerken van de schets voegde hij aan de Nouvelle, die de Franschman zou ontvangen, zinnen en onderwerpen toe, die hij weglief in de voor den Deen bestemde Nouvelle. En omgekeerd. Vandaar dat het uitgewerkte stuk veelal aanmerkelijk afwijkt van de minuut.

Van de werken, die mij de verdere stof geleverd hebben voor deze historische studie, behoef ik hier geen rekenschap te geven. Men zal ze ter plaatse aangewezen vinden.

Aan het einde van mijne voorbereidende studiën ter Academie gekomen, betuig ik mijn diepgevoelde erkentelijkheid aan U, hooggeachte leermeesters, Professor te Winkel, Professor Kan, Professor Uhlenbeck, voor den blik, dien gij mij deelt slaan in de diepte van Uw kennis. En inzonderheid aan U, Professor van den Es, Gij die de vriend waart van Uwe gymnasiasten en hun belangstellende vriend bleef, als zij den weg van het academisch onderwijs betreden hadden. En buiten de Universiteit om breng ik een woord van warmen dank aan de heeren Dr. J. A. Böhringer en P. W. Janssen voor den mij geschonken steun, en aan Dr. P. H. Ritter voor de vriendschap, die ik van hem mocht onder vinden, en de belangstelling, waarmede hij steeds mijn werk gadesloeg.

Ten slotte aan U, Professor Rogge, zeer waarden Promotor, mijn dank. Gij hebt mijn oog gericht naar het schoone veld van Neerlands historie, waarop ik mijn weg heb leeren vinden. Schoon nog jong van geest moet Gij naar de letter der wet om Uw leeftijd afscheid nemen van de Hoogeschool. Ik acht het daarom een voorrecht nog onder U te mogen promoveeren, U, dien ik niet alleen als leermeester vereer, maar ook als mensch en vriend.

Waar mij het leven ook heenvoere, steeds zal ik U houden in dankbare herinnering.

In de aanmerkingen aan den voet van de bladzijden
dezer bijdrage zijn de volgende afkortingen gebruikt:

<i>Holl.</i>	Correspondance d'Hollande
<i>M. T.</i>	Manuscript Tydeman
<i>N.</i>	Nouvelle
<i>Add.</i>	Addition aux Nouvelles
<i>L.</i>	Lionne
<i>Est.</i>	d'Estrades, Lettres (editie 1743)
<i>Th.</i>	de Thou
<i>P.</i>	Pomponne
<i>W.</i>	Wicquefort
<i>W. Amb.</i>	Wicquefort, L'Ambassadeur et ses Fonctions (ed. 1690)
<i>W. Mem. Amb.</i>		Wicquefort, Memoires touchant les Ambassadeurs (ed. 1677)
<i>W. Hist.</i>	Wicquefort, Histoire des Provinces- Unies (ed. Lenting-Chais van Buren 1861/74).

CORRIGENDA.

Bl.	34	r.	13	v. o.	<i>staat</i> :	werk	<i>les</i> :	week.
„	87	„	15	v. o.	„	vertaalt	„	verhaalt.
„	148	„	7	v. b.	„	moix	„	mois.

INLEIDING

EEN WOORD OVER ABRAHAM DE WICQUEFORT

Het is mij, zooals het opschrift van deze inleiding toont, niet te doen om een schets, laat staan een beschrijving te geven van Wicqueforts leven. Daartoe zou ik anderen ¹⁾, die het vóór mij beproefd hebben, te veel moeten naspreken. Toch meende ik, dat de eenheid van deze studie schade zou lijden, wanneer ik haar niet aanving met althans aan eenige gebeurtenissen uit dit leven te herinneren, mij zooveel mogelijk bepalend tot hetgeen mijn onderzoek over Wicqueforts lotgevallen voor nieuws heeft opgeleverd, en dan de inleiding te besluiten met eenige opmerkingen over zijn karakter.

De levensgeschiedenis van Wicquefort vervalt in vijf perioden: zijn jeugd en zijne jongelingsjaren, zijn verblijf in Frankrijk, zijn bedrijf in den Haag, zijn proces, zijne laatste levensjaren.

¹⁾ Voornamelijk:

Mr. L. Ed. Lenting in het Levensbericht vóóraan het eerste deel van *II. Hist.* Dr. D. Everwijn *Abraham van Wicquefort en zijn proces*, Leyden 1857.
H. S. M. van Wickevoort Crommelin *Abraham de Wicquefort* (20 Nov. 1606—23 Febr. 1682), in de *Bijdragen Nederl. Gesch. en Oudh.* 4e reeks, 1ste deel, afl. 3. 's-Gravenhage 1900.

Van de beide eerste perioden is nog altijd bitter weinig bekend. Hij werd op het laatst van 1606 ¹⁾ te Amsterdam geboren als een der kinderen van den ouderwets degelijken Caspar van Wickevoort, vertrok in 1621 naar de Leidsche hoogeschool en verliet die na een glansrijke promotie in de rechten op 19 November 1627. Hij begaf zich toen naar Parijs, huwde daar een Fransche vrouw, Marie Bouliou, kreeg kinderen, en leidde een los en duister leven, waarom hij in 1635 door zijn vader bij diens laatsten wil nagenoeg onterfd werd. Te Parijs knoopte hij aan alle kanten betrekkingen aan, die hij als bron bezigde voor inlichtingen over hof en staatkunde van Frankrijk, ten bate van wie hem daarvoor betalen wilden. Hij bracht het zoo ver in dezen tak van bestaan, dat hem van wege stadhouder Frederik Hendrik zou opgedragen zijn, nieuwsmaren naar den Haag te zenden. In 1646 benoemde keurvorst Frederik Willem van Brandenburg hem tot zijn resident. Die aanstelling verschafte hem weinig werk. Niet de Keurvorst maar Mazarin veeleer trok van hem partij. Deze zond hem in 1647 naar Duitschland met het doel om Brandenburg in Frankrijks gareel te brengen. Wicquefort bereikte dit doel evenmin toen als zes jaar later, wanneer Mazarin hem voor de tweede reize naar Brandenburg zond. In 1657 liet de Keurvorst zijn resident, die het eerder met het hof, waarbij hij afgevaardigd was, dan met zijn meester hield ²⁾, geheel los. Hij behield alleen

¹⁾ Volgens het *Album Studiosorum Academiae Lugd. Bat.* (Col. 157) was hij bij zijn inschrijving als student op 25 November 1621 achttien jaar oud en moest hij dus in 1603 geboren zijn.

Lenting en Everwijn echter zeggen, dat hij op 24 December 1606; van Wickevoort Crommelin, dat hij op 20 November van dat jaar geboren werd. Dit komt overeen met zijn eigen getuigenis in de *N.* van 2 Juli 1665: „J'ay tantost soixante ans.” Geheel te verwerpen als geboortejaar is 1598, dat in verschillende encyclopaedieën wordt opgegeven.

²⁾ „Wicquefort, der immer mehr der Agent Frankreichs bei dem Kurfürsten als der Vertreter Brandenburgs in Paris wurde” (Martin Philippson *Der Grosse Kurfürst*, Berlin 1897, I. S. 176).

den titel van resident, totdat hij in 1659 met titel en al Frankrijk werd uitgezet.

Dit alles en meer staat uitvoeriger bij de aangehaalde schrijvers te lezen. Ik kan er nog het volgende bijvoegen. In de Nouvelle van 30 Juni 1661 zegt Wicquefort, sprekende over zijn tocht naar Brandenburg ten jare 1647, dat hij een bepaalde lastgeving van Mazarin had ontvangen, maar dat deze zijne geldelijke beloften niet vervullen wilde, dat hij te schriel was en bijv. den keurvorstelijken minister Burgsdorf in plaats van de voorgespiegelde 20.000 kronen er slechts 4000 had willen toestaan. Deze inhaligheid, bij Mazarin heel goed denkbaar, had dan de onderhandeling in duigen geworpen.

Hoe Wicquefort zich in de troebelen van de Fronde gestoken heeft durf ik niet beslissen, maar dat hij er op eenige wijze in betrokken is geraakt, blijkt mij, behalve uit de mededeeling van Paquot¹⁾, dat zijn gehechtheid aan Condé te zeer in het oog liep, uit een smeekbrief²⁾, dien hij aan een Fransch minister richtte op 20 November 1649, in hetzelfde jaar toen het er voor Mazarin zoo donker uitzag, vóór de vrede van Ruel een schijnverzoening tusschen hem en het Parlement bewerkt had. In dien brief smeekte Wicquefort, die ergens in een provinciestad gebannen zat, zich beroepende op de voorspraak van zijn broeder Joachim en van Brasset, Fransch resident in den Haag, dat de Kardinaal hem begenadigen en weder in zijn diplomatieke waardigheid erkennen zou. „Waarom moest men hem strenger behandelen dan degenen, die den vijand het land hadden binnengehaald? Zijn misdrijf was toch niet erger dan dat van de vreemde gezanten, die op bloote tusschenkomst van hunne meesters weder toegelaten waren? Moest zijn meester dan bij die der anderen achterstaan?” zoo

¹⁾ *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas*. I. p. 88.

²⁾ *Holl.* no. 50, fol. 164.

vroeg hij. Dat de onderschepping van een of meer Nouvelles, waarin hij Mazarin afgetakeld, misschien bespot had, de reden van zijn verbanning was geweest, valt op te maken uit het slot van den brief, waarin hij belooft zijn leven te beteren en voortaan inzage te zullen geven van al zijne wekelijksche correspondentiën met het buitenland.

Men mag niet zeggen, dat Wicqueforts dienst bij den Keurvorst al te spoedig een sinecure is geworden. De tijd ontbrak mij om in andere *Correspondances* dan die van *Hollande*, in de *Portefeuille Berlin* bijv., naar zijn werk een onderzoek in te stellen, doch in *Hollande* vond ik een stuk ¹⁾, waaruit men ziet, dat hij in gezelschap van Weimann ²⁾ ten

¹⁾ *Holl.* no. 60. De aanhef van het stuk luidt als volgt: „Amelie, Par la Grace de Dieu Princesse Douairiere d'Orange tant en son nom que de Monsieur l'Electeur de Brandebourg, en vertu de sa procuration que le sien propre comme Tuteurs de Monsieur le Prince d'Orange Leur Nepueu et petit filz.

Tres chers et bien aimés, nous auions esperé que depuis le deplorable deceds du feu Prince nostre filz et les remedes apportés aux desordres et aux mesintelligences qui commencerent en suite a se manifester au subject de la Regence de la Principauté durant la minorité du Prince nostre petit filz, et Pupille par la declaration que vous trouuastes bon de faire en l'année 1652 le 22e jour de juillet, par deuant noble François de Fournier Sr. de Pradines Viguyier a ce Commis et quatre Deputés par ordre des Srs de Montmirail et de Fichet Con^{ers} en La Cour de Parlement de mesme datte sur les propositions que vous firent de nostre part les Srs de Vicquefort et Veyman, nos Deputez . . .”

Thans echter, daar komt de verdere inhoud op neer, hebben uitgeweken parlementsleden in een buiten de grenzen van Orange gehouden vergadering alleen het regentschap van de Princes Royaal erkend, zonder acht te slaan op voornoemde verklaring en op het verdrag van 26 Mei 1654. Amalia en de Keurvorst sporen de anderen aan, trouw te blijven.

Het stuk is gedagteekend uit den Haag, den 24sten October 1658. Onder staat: „Collaõnné a son origãl estant entre les mains de Mrs. les Consuls de cette Ville d'Orange, par moy secretre de la Maison consulaire de lad. ville, soubsigné Felix.” Op de laatste bladzijde onderaan staat, dat het een aan Mazarin gezonden afschrift is: „Copie d'une lettre que M. le Comte de Dona dit avoir esté escrite aux Corps de l'Etat par Mad. la Princesse Douairiere du 24 Oct. 1658. A Son Em^{ce}”.

²⁾ *W. Hist.* III p. 63 zegt, dat Weimann, de vertrouweling van prinses Amalia en de eigenlijke leider van 's Prinsen voogdij, in 1652 naar Orange

jare 1652 in opdracht van den Keurvorst, de Princes Douairière en de Princes Royaal een diplomatieke zending naar Orange heeft vervuld, om de Staten van het Prinsdom te bewegen tot kalmeering van de onlusten, aldaar door den dood van prins Willem II ontstaan, en tot belofte van trouw aan den jongen Prins.

Omtrent de reden van Wicqueforts verbanning door Mazarin in 1659 weet men nog altijd het rechte niet. Wel is het buiten kijf, dat hij zich niet had gehouden aan de belofte van 1649 en er weder een onbescheiden correspondentie van hem ontdekt was. Meestal gist men, dat de onbescheidenheid bestaan heeft in de onthulling van liefdesavonturen van Mazarins nichten, van wie de bekendste zijn Olympia, die de moeder werd van Eugenius van Savoye; Maria, later prinses Colonna, die het jongelingshart van Lodewijk XIV stal, en de beruchte Hortensia Mancini, markiezin de la Meilleraye ¹⁾. Wicquefort zelf vertelt nergens

werd gezonden om er den verwarden toestand te regelen. Wicquefort noemt Weimanns collega daarbij niet met name — wij weten nu, dat hij het zelf was — maar prijst dien makker bovenmate ten koste van den ander. Al het succes van de zending was het werk van dien collega: „Celuy qui estoit aussy alors au service de l'Electeur de Brandebourg, estoit arrivé à Orange six semaines devant Weiman, et pouvoit seul avoir quelque commerce avec ceux que l'on ne se pouvoit pas dispenser de voir tous les jours, répondoit seul aux civilités qu'on leur faisoit, portoit seul la parole dans les assemblées des trois Estats et au Parlement de la Principauté, et y avoit en effet réglé et ajusté les affaires au contentement de l'Electeur, son Maistre, et de la Douairière, avant que l'autre fust arrivé et qu'il s'en fust meslé”. Zie over het doel van deze zending van Wicquefort en Weimann naar Orange: A. de Pontbriant *Histoire de la Principauté d'Orange*, 1891, p. 201/2.

¹⁾ Mazarin had vijf nichten, die zich alle door schoonheid, geest en door een zeker gemis van bloeheid onderscheiden hebben. Zij waren gesproten uit het huwelijk van Ieronima Mazarini, zuster van den Kardinaal, met Michael Lorenzo Mancini. De avontuurlijke lotgevallen van deze dames hebben heel wat pennen in beweging gebracht. Ik herinner aan Amédée Renée *Les nièces de Mazarin*, Paris 1856, en R. Chantelauze *Louis XIV et Marie Mancini*, Paris 1880. De oudste, Laura, hertogin van Mercoeur, was in 1659 reeds sinds twee jaar overleden. De beide jongsten, Hortensia en Maria Anna, later hertogin van

rond en open waarom hij uit Frankrijk is weggejaagd. Op één plaats in de Nouvelles draait hij er heel vluchtig om heen. Toen hij in 1661 te Fontainebleau was, had de ceremoniemeester Girauld hem uit den mond van minister Lionne gezegd, dat men wel wist wat er gebeurd en waarom hij uit het land gezet was. Daarop schrijft ¹⁾ Wicquefort, zoodra hij in den Haag was teruggekeerd, aan den Minister in dezer voege: „Gij moogt dit weten, maar wellicht weet gij niet, dat het sterkste bewijs van mijn eerbied en liefde voor Frankrijk en Monseigneur het geduld is geweest, waarmede ik zijn ongenade droeg, en de diepe stilte, waaronder ik haar ware oorzaken heb willen begraven. Ik bezit afschrift van de brieven, die de Kardinaal mij twee jaren vóór ik in ongenade viel, op 14 Maart, 19 Mei en 16 Juni 1657 geschreven heeft. Zij staan te uwer beschikking. Gij zult dan mijn ongeluk beklagen en zoo rechtvaardig zijn, mijn handelwijze niet te laken.” Of Lionne acht sloeg op de aanbidding die afschriften in te zien, is mij niet gebleken.

Wicquefort had last gekregen binnen een bepaalden tijd het Koninkrijk te verlaten, maar vóór die termijn verstreken was, werd hij in de Bastille gezet. Zijn kennismaking met de staatsgevangenis duurde nochtans kort. Men bracht hem naar Calais. Over Engeland kwam hij in September van hetzelfde jaar te 's-Gravenhage aan. Over zijn leven en werken aldaar als correspondent van Lionne en als dienaar van de Witt zal, naar ik vertrouw, het vervolg van deze bijdrage eenig licht verspreiden. Het eerste wat hij aanvatte om in den Haag aan de kost te komen, was nu niet zoo heel eervol. Hij streefde naar de voorspraak van de Douairière bij den Keurvorst van Brandenburg en verkocht

Bouillon, waren toen slechts 13 en 11 jaar oud. Indien het dus waar is, dat Wicquefort wegens het verklappen van „échappées” van deze schoonen zich den toorn van haar oom op den hals heeft gehaald, kunnen het alleen Maria en Olympia zijn geweest, toen 20 en 19 jaar oud, die een plaats in zijn „chronique scandaleuse” verkregen.

¹⁾ *Lettre à part* 11 Jan. 1662 (*Holl.* no. 67).

haar tot dat einde zijn pen om een pamphlet ¹⁾ te schrijven, gericht tegen haar schoondochter, de Princes Royaal, met wie zij op kwaden voet stond. Al spoedig daarop viel hem de bescherming ten deel van Johan de Witt, met wien hij reeds te Parijs briefwisseling had onderhouden. Door toedoen van de Witt werd hij aangesteld voor het redigeeren van de voor de buitenlandsche gezanten bestemde stukken en het vertalen van de door dezen bij de Staten ingeleverde memoriën. Hij steeg hoog in de Witts gunst, die zelfs eens het oog op hem liet vallen voor de gedeeltelijke vervulling van het griffierschap van de Staten en die hem gebruikte als tusschenpersoon bij de Fransche ambassadeurs. Door de Witts invloed ook werd hem bij Resolutie van Gecommitteerde Raden van Holland van 6 Januari 1667 opgedragen de geschiedenis van de Republiek te schrijven. Hoe het met die opdracht gegaan is, vertelt Wicquefort in de *Nouvelle* van 13 Januari ²⁾: „Ruim een half jaar geleden lieten de Staten van Holland mij blijken, dat zij gaarne zouden zien, dat ik de geschiedenis van dit land zou schrijven. Later sprak de Witt mij er veel over. Nu acht dagen geleden hebben Gecommitteerde Raden van dit gewest den heer van Wimmenum verzocht mij er toe te bewegen, en ik heb de taak aanvaard, hoe weinig vertrouwen ik ook stel in mijne kundigheden en krachten. Ik zal doen wat ik kan en daar ik zonder eenige beperking de archieven mag raadplegen, zal ik genoeg stof vergaren om er een goede geschiedenis uit op te bouwen. Ik zal haar beginnen bij den

¹⁾ *N.* 1 Febr. 1662. Om zich tegen de verdenking, dat hij met de Douairière heulde, te verdedigen meldde hij Lionne, dat hij met uitzondering van het opstellen van dat stuk niets met haar uitstaande had gehad tot op 4 Januari 1662, toen zij, vernemende dat hij van een reis naar Frankrijk was teruggekeerd, hem bij zich ontbood om te hooren, hoe het met de onderhandeling van den heer van Zuylichem over het prinsdom Orange gesteld was.

²⁾ Vgl. de plaats uit zijne *Réflexions*, aangehaald in Lentings Levensbericht p. XVI rem. 2.

vrede van Munster en voortzetten tot den vrede met Engeland, of nog verder, zoo God mij het leven gunt." Niet tot den vrede van Breda maar nog een tiental jaren verder zette Wicquefort zijn geschiedenis voort. In zijn cel op de Gevangenpoort bracht hij later zijne uren door met er aan te werken. Op den weg door hem gebaad ging naderhand Basnage voort met veel minder stoornis en schokken, maar zich veelal tooiende met van zijn wegbereider geleende veeren.

De *Histoire des Provinces Unies* is een werk, waarvan een de Witten-verachter als de onbekookte Bilderdijk ¹⁾ zich met een paar nietsbeduidende en in het verband, waarin zij voorkomen, smadelijke woorden kon afmaken, doch dat voor den tijd, waarin het geschreven werd, aantrekkelijk, soms boeiend van verhaaltrant en nog niet geëvenaard was wat zorgvuldige bewerking betreft; een werk, dat blijk gaf van een voormaals ongekende gave om bronnen te gebruiken en de verkregen stof oordeelkundig te rangschikken, ja, dat als een model van contemporaine geschiedenis zou kunnen beschouwd worden, ware de schrijver niet dikwijls te eenzijdig geweest als lofredenaar van de Witts regeeringsstelsel en niet te partijdig en hatelijk uit persoonlijke grieven. Het merk van onzen tijd draagt het werk natuurlijk niet. Het historisch-critisch vermogen ligt er nog in de windselen. De beschouwingen gaan niet diep. Wij zoeken er te vergeefs naar weldoende warmte en gevoel. En toch is het werk ons nog een spiegel van vervlogen eeuwen, zoo wij onze oogen wapenen met het geslepen glas van eigen studie en eigen ondervinding.

Behalve als nouvellist en als dienaar en geschiedschrijver van de Staten was Wicquefort in den Haag ook als diplomaat werkzaam. Dat was altijd de lust van zijn leven geweest. Waren zijne zendingen tijdens Mazarin bij het Brandenburg-

¹⁾ *Geschiedenis des Vaderlands*, uitgegeven door Prof. H. W. Tydeman, Amsterdam 1836, 10e deel, bl. 62.

sche hof onvruchtbaar uitgevallen, hij had het eerzuchtig verlangen niet opgegeven om, door den Keurvorst in Frankrijks vaarwater te voeren, zich met één slag op te werken tot een gevierd en rijk beloond diplomaat. Brandenburg, dat zich afgezonderd hield van het door Mazarin in 1658 gevormde en door Lodewijk XIV hernieuwde Rijnverbond ¹⁾, had in den oorlog, dien Karel X Gustaaf van Zweden tegen Polen en Denemarken voerde, zijn Pruisisch grondgebied van het Poolsche leenverband vrijgemaakt, door het gewicht van zijne wapenen telkens naar die zijde te werpen, waar het meeste voordeel te behalen was. - Brandenburg had zich verheven tot het machtigste van de Duitsche rijkslanden en was derhalve de moeite waard om voor de Fransche politiek gewonnen te worden. Dit besloot Wicquefort voorloopig voor zijn eigen verantwoording te ondernemen, steunende op oude betrekkingen met het keurvorstelijk hof. Hij bediende zich als tusschenpersoon van een ongenoemden Klevenaar, dien hij schetst als een welingelicht en hem verknocht man en die, zijn weg naar Holland over Vianen nemend ²⁾, hem in den Haag verslag van zijne bevindingen kwam geven. Tezelfdertijd polste Wicquefort schriftelijk en zeer voorzichtig den invloedrijken vertrouweling van den Keurvorst, baron Otto von Schwerin ³⁾, zonder wiens goedvinden, naar hij zeide, niets in het belang van den gewenschten uitslag kon verkregen worden. Schwerin antwoordde ⁴⁾ met Wicquefort te verzoeken hem onbewim-

¹⁾ Deze alliantie, in later eeuwen door Napoleon I nagevolgd, werd op 14 Augustus 1658 te Frankfort gesloten tusschen de Keurvorsten van Mainz, Keulen, Trier en Beieren, den Koning van Zweden voor zijne Duitsche landen, de Hertogen van Brunswijk-Luneburg en den Landgraaf van Hessen-Kassel. Den volgenden dag trad Frankrijk door tusschenkomst van Lionne tot het verbond toe. (Mignet *Nég.* II. p. 14.)

²⁾ *N.* 23 Juni 1661.

³⁾ Sedert het jaar 1658, toen graaf George Frederik van Waldeck als minister was afgetreden, had Schwerin de leiding van de Brandenburgsche regeering.

⁴⁾ Wicquefort had Schwerin als lokaas geld voorgehouden, dat eerder van Frankrijk te verwachten was dan van het zinkende Spanje. Vandaar diens

peld te zeggen, waar hij heen wilde, hetgeen dezen zooveel moed schonk, dat hij op 14 Juli 1661 welgemoed aan Lionne schreef: „Brandenburg baart mij geen zorg meer.” Tot nu toe had de Fransche minister Wicquefort maar laten begaan. Toen het zoover gekomen was, gaf hij, ofschoon zich volstrekt niet graag toonende, eenig blijk van belangstelling en schreef hij hem den 5^{den} Augustus, dat men in alle kalmte de beslissing afwachtte, die het Kleefsche hof nemen zou. Hij verwittigde Wicquefort tevens, in de verwachting mischien, dat deze dit te behoorlijker plaatse zou overzeggen, dat men weinig ophad met de keuze van baron von Dohna tot afgezant van den Keurvorst bij het Fransche hof om over Orange te onderhandelen, en dat men in ieder geval liever zou zien, dat Dohna door Brandt in plaats van Weimann vergezeld werd. Niet Brandt noch Weimann, maar Huyghens is gegaan, zooals men weet.

Het beviel Wicquefort maar half te vernemen, dat een bode van Turenne den Keurvorst met groote beloften een schikking met Frankrijk voorsloeg en hem dus het gras voor de voeten dreigde weg te maaien. Hij maakte nu vlug voort, schreef Schwerin voor den derden en vierden keer, met het gevolg dat de Keurvorst hem door tusschenkomst van den anoniemen Klevenaar tot een bezoek te Kleef uitnoodigde. Zonder dralen vertrok Wicquefort derwaarts, op kosten des Konings van Frankrijk, te 's-Gravenhage als reden opgevend, dat hij ging om een oude schuld van den Keurvorst los te krijgen. Door bemiddeling van den Vorst van Anhalt ¹⁾ viel hem de eer van een afzonderlijk onderhoud

antwoord, zooals het wordt meegedeeld in de .N. van 30 Juni, onderstreept, opdat Lionne het goed lezen zou: „Quant au payement du costé d'Espagne je ne m'en promets gueres moy mesme, ou s'il y a encore quelque esperance il viendra bien tard. Vous n'avez qu'a m'escire bien franchement ce que c'est que vous avez a propos du service de S. A. E. et assurez vous que je le mesnageray fort bien.”

¹⁾ .N. 6 Oct. 1661 (de Clèves). Hij was zoo zeker geweest van den goeden

met Frederik Willem te beurt. Zooals hij vertelt, sloot deze zich met hem op in zijn kabinet, stortte voor hem zijn hart uit en toonde zich zoo verheugd, dat hij zijne ware gevoelens, namelijk zijn sympathie voor Lodewijk XIV, kon uitspreken, als Wicquefort nog nooit een vorst gezien had. Nu waande hij, dat het ijzer gesmeed kon worden. Met een mondelinge opdracht van den Keurvorst toog hij naar Parijs. Maar daar werd zijn geestdrift duchtig bekoeld. Lionne, die hem den 6den November te Fontainebleau ontving, had gemeend, dat hij een schriftelijke volmacht medebracht, en wilde op vage toezeggingen niet ingaan. Onverrichterzake moest Wicquefort aftrekken. Pogingen om „sa petite negotiation”, gelijk hij dit spelen voor diplomaat teeder noemde, nog te redden, slaagden niet. Ook Turenne ¹⁾ kon hij van het nut ervan niet overtuigen. Men kan begrijpen hoe mistroostig hij huiswaarts keerde. Hij klaagde later bitter, dat hij de dupe van die ongelukkige geschiedenis was geworden; dat de Keurvorst er een reden in zocht om hem het hem toekomende geld te onthouden, en dat het mislukken der onderhandelingen door beide partijen aan hem werd geweten. Intusschen was de Lessins naar Berlijn gezonden om op den grondslag, dien Wicquefort, naar hij doet gelooven, gelegd had, de onderhandelingen voort te bouwen. Maar ook de diplomatische kunst van dezen schoot te kort, hetgeen Wicquefort geen gering leedvermaak zal hebben geschonken. Den 25sten Mei 1662 „verheugde” het hem te vernemen, dat Lessins geslaagd was. Den 22sten Juni „speet” het hem te hooren, dat Lessins’ werk te eenenmale mislukt was ²⁾.

uitslag, dat hij aan Lionne geschreven had: „Je ne feray point de difficulté d’entrer dans la Bastille et d’abandonner par ce moyen toutes mes affaires, jusqu’a ce que le Roy voye les effets de la parole que je porte.”

¹⁾ N. 8 Nov. 1661 (de Paris).

²⁾ „Omdat men den Keurvorst te schriel behandeld had, Met een 100.000 kronen zou hij een ander liedje gezongen hebben.” In de N. van 11 Jan. 1662 vond ik nog een aardige plaats over de geschenken, welke men volgens Wicquefort met veel kans op slagen den Keurvorst zou kunnen vereeren.

In zijne betrekkingen met Brandenburg is Wicquefort naar al het voorgaande niet erg gelukkig geweest. Zooals wij uit verschillende gegevens kunnen opmaken, heeft de rol, die hij als resident van eenige vreemde hoven in den Haag speelde, niet veel buitengewoons te beteekenen gehad, althans niet zijn hoedanigheid van „envoyé-extraordinaire” van den Koning van Polen, waarin hij bij Resolutie van Holland van 13 Maart en bij die van de Staten Generaal van 24 Maart 1665 erkend werd. Die benoeming viel in de nadagen van koning Johan Kasimir, 1648—1668, die zoo benard werd door Zweden, Pruisen, Russen, Kozakken en allerlei binnenlandsche confederatiën, — het was eën bloeitijd voor het liberum veto in Polen — dat hij zijn resident in den Haag niet met te veel opdrachten bezwaren kon. Wicquefort ontstak zijn licht over de gebeurtenissen in Polen aan de brieven, die hij of anderen — hij spreekt meestal vrij vaag van „lettres de Warsawie” — van Warschau ontvingen. Ook over Kleef, waar hij een uitstekenden correspondent moet bezeten hebben, kwam hem enig Poolsch nieuws ter oore. Hij handelt in zijne Nouvelles aan Lionne vrij dikwijls over de Poolsche onlusten en over vorst Ljoebomirski. „M. de Beziars”, schrijft hij den 20sten Januari 1667, „zal u wel alle bijzonderheden gemeld hebben over den inval, dien 80.000 Tartaren in Polen gedaan hebben.” Misschien slaat dit op een inval van den geduchten Kozakkenhetman Chmielnicki. Maar op het laatst werd het in Polen zulk een warboel, dat onze resident

„J’ai parlé autrefois de la bibliothèque de M. Fouquet d’où l’on pourroit tirer les manuscrits et les livres qui ne se trouvent pas dans les autres bibliothèques du Roy.” De Keurvorst kon dan de overige boeken krijgen „qui se perdront aussy bien en des mains estrangeres par don ou autrement,” terwijl men er bij kon voegen „quelque belle tenture de tapisserie, quelque vaisselle vermeil doré, et donner en suite au Prince une gratification annuelle.”

Wat aan Wicquefort en de Lessins mislukt was, gelukte vijf jaar later aan Millet bij het verdrag van Dec. 1667 te Cöln-a/Spree tusschen Frankrijk en Brandenburg.

vandaar zelfs geen brieven meer ontving ¹⁾. En met het verlies van die brieven schijnt hij zijn verkeer met Polen te zijn kwijt geraakt. Als resident had hij weinig of niets te verrichten gehad. Johan Kasimir bezoldigde hem zelfs niet meer, zoodat toen deze na zijn afdanking in Frankrijk kwam, Wicquefort, schoon vruchteloos, Lionne in den arm nam om bij den gewezen Koning in zijn geldelijk belang op te treden.

Langduriger en gewichtiger waren Wicqueforts relatiën met George Willem, hertog van Brunswijk-Luneburg-Celle, en diens broeder Ernst August, hertog-bisschop van Osnabrück. Insgelijks in 1665 werd hij als hun minister in den Haag door de Staten erkend. Hij deelde de werkzaamheden aan dit ambt verbonden met andere vertegenwoordigers van de Hertogen, zooals Müller en Knopf. Eigenlijk was hij meer een helper van de anderen. Nooit ²⁾ liet hij bij Lionne uitkomen, dat hij minister was van de Hertogen, wel dat hij van hun politiek op de hoogte en bekend was met den invloedrijken staatsman en veldheer, graaf George Frederik van Waldeck. Toen de Fransche regeering op de Luneburgsche troepen haar oog liet vallen, polste Wicquefort op verzoek van d'Estrades den graaf van Waldeck over de voorwaarden, waarop hij in Franschen dienst zou willen

¹⁾ *N.* 3 Maart 1667: „Je crois que vos lettres de Warsawie ne sont pas plus fraisches que les miennes.” Na deze kleine verzuchting roerde hij Polen niet meer aan.

²⁾ Uitdrukkelijk noemt hij meer dan éénmaal een ander als „celuy qui fait icy les affaires des deux ducs de Lunebourg.” Ook in de minuten van *M. T.* erkent hij zich evenmin als minister van Luneburg. Op 26 Juni 1670 schrijft hij: „Le Ministre des Ducs de Lunebourg, Celle et Osnabrug qui est icy depuis près de cinq ans et qui ne demeroit icy depuis sept ou huit mois que pour tascher de fairé entrer les Princes dans la triple alliance est sur le point de partir.”

De *Relationes* van Wicquefort aan de Brunswijksche Hertogen berusten in het Staatsarchief te Hannover. Zij loopen van 1660 tot 1679. (Zie Prof. Blok *Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland naar archivalia enz.*, 's-Gravenhage 1888, bl. 236).

overgaan ¹⁾. Waldeck echter had daar geen ooren naar. Hij was inderdaad een groot tegenstander van elke poging, die Frankrijk deed om de beide Hertogen aan zich te verbinden. Toen de Devolutie-oorlog de Republiek in het geweer bracht, werd van Fransche zijde beproefd, den Staten in de toekomst het gebruik van het Luneburgsche legerkorps te beletten, door die strijdmacht te neutraliseeren. De Hertogen hadden dien uitstekenden troep oorspronkelijk tegen Zweden op de been gebracht. Nu er van die zijde geen oogenblikkelijk gevaar meer dreigde, hadden zij dat korps niet langer van noode en onderhandelden zij met de Staten om het hun over te doen. Dit moest Lionne zien te voorkomen.

Er bevond zich destijds aan het hof te Luneburg een zeer beminnenswaardig Franschman, Jean Herault de Gourville ²⁾. Als aanhanger van den Prins van Condé tijdens de troebelen van de Fronde en meegesleept in den val van zijn beschermer Fouquet, was Gourville de terugkomst in zijn vaderland ontzegd. Hij woonde toen te Brussel, ging nog al eens naar Holland, werd bekend met d'Estrades en de Witt en speelde zoo ongeveer voor halfslag diplomaat. Hij liefhebberde in de diplomatie, maar was, ofschoon zijn opleiding te wenschen overliet, vlug van begrip en bewees den ambassadeur Courtin op het vredescongres te Breda gewichtige diensten. Toen ging hij naar Luneburg en wist zich daar met zijn vroolijken, zuiver Franschen aard zeer bemind ³⁾ te maken. Hij kende Lionne's verlangen aangaande de hertogelijke troepen, schreef hem over zijn gezindheid om aan de vervulling van dien wensch mede te werken, en kreeg werkelijk een instructie als onderhandelaar, zoodat het zonderlinge schouwspel zich bij hem vertoonde, dat iemand, die in zijn vaderland niet mocht terugkeeren, officieel

¹⁾ N. 10 Dec. 1665.

²⁾ Zijne *Mémoires* zijn opgenomen in Tome LII van de Collectie van Pétitot en Monmerqué.

³⁾ Wicquefort prijst „la personne qui est a Lunebourg et qui y est dans l'estime qu'il merite.” N. 23 Febr. 1668.

gemachtigd was het in den vreemde te vertegenwoordigen.

Gourville had in opdracht de Hertogen door geldaanbiedingen te bewegen, hunne troepen in eigen dienst te houden en niet aan vreemden uit te leenen. Hoe aanlokkelijk en gemakkelijk verdiend dit aanbod ook voor de Hertogen was en hoe diep Gourville zich ook in hun gunst had ingedrongen, was hij niet sterk genoeg om op den duur tegen den invloed van Waldeck op te werken, die de goede betrekkingen tusschen Luneburg en de Republiek gehandhaafd en bevestigd wilde zien en den Bisschop van Osnabrück bewoog met hem naar Holland te gaan. Om een oog in het zeil te houden volgde Gourville hen als geleider van de Hertogin en van een schoone jonge dame uit Poitou ¹⁾. Twee dagen na de vorigen kwam hij te Leiden aan, waar men afgestapt was. Hij kon echter, terwijl men hem uit Frankrijk geen geld zond, de onderhandelingen tusschen Luneburg en de gedeputeerden van de Staten, die eerst nog wat treuzelden wegens de aan de overneming van de troepen verbonden kosten, niet meer ernstig beletten, wel een weinig vertragen. Op 16 Maart 1668 werd het concept van weerszijden geteekend; den 5^{den} April meldt Wicquefort, dat het van wege de Hertogen bekrachtigd is en op 10 Mei schrijft hij, dat het Luneburgsch legerkorps, bestaande uit 3000 man voetvolk en 1600 ruiters, -- de Staten hadden ze voor zes maanden geleend en bij een geheim artikel was bepaald, dat zij ze langer konden houden ²⁾ — Overijsel is binnengetrokken en dat de gedeputeerden, die ze kwamen overnemen, nooit een mooier en beter gedisciplineerd troep gezien hadden; de jongste soldaat was niet jonger dan 22 jaar en de oudste niet ouder dan 40 ³⁾.

¹⁾ Met een ietwat romantisch tintje kleurt hij zijn reisverhaal. (*Mémoires* p. 391).

²⁾ Mr. F. der Kinderen Fz. *De Nederlandsche Republiek en Munster gedurende de jaren 1666—1679*, Leiden, 1874, bl. 32/33. Op 11 April was het tractaat definitief in den Haag geteekend.

³⁾ Het is met dit korps, slachtoffer van de zielverkooprij, die de Duitse

Ik weid over de militaire overeenkomst met Luneburg eenigszins uit, ten eerste omdat Wicquefort er aandeel in had en ten tweede, omdat ik in de *Correspondance d'Hollande* eenige moeielijk te ontcijferen briefjes van Gourville aan Lionne heb gevonden, in welke Wicquefort genoemd wordt. Uit een van die briefjes, gedateerd van 15 Maart 1668, blijkt dat Lionne eerst in een schrijven van 23 Februari Gourville waarschijnlijk duidelijk omschreven heeft, welke voorstellen hij den Hertogen kon doen. Dit schrijven bereikte zijn adres omstreeks 9 Maart: het moet Gourville over Luneburg naar Holland zijn nagezonden. Aanstands na ontvangst spoedde hij zich naar Leiden, maar ontmoette daar Wicquefort en den resident van Hunne Hoogheden ¹⁾, Müller, die voorzien waren van een volmacht van de Staten om het concept te teekenen. Inziende, dat hij te laat kwam, redde Gourville zijn figuur zoo goed mogelijk, zeggende dat hij gekomen was uit verlangen om het verbond tusschen de Republiek en de Brunswijksche vorsten gesloten te zien en de hoop uitsprekende, dat de wankelmoedigheid van markies de Castel Rodrigo, gouverneur der Spaansche Nederlanden, het den Staten spoedig nuttig zou doen achten om weder aansluiting bij Frankrijk te zoeken. En ten bewijze, dat de verhouding tusschen Wicquefort en de Witt hem bekend was en dat

potentaatjes toen reeds uitoefenden, treurig afgeloopen. Na het sluiten van den vrede van Aken meenden de Staten, dat zij die troepen niet meer noodig hadden. Zij wilden ze toen aan de Hertogen terugzenden, maar deze hadden ze onderwijl verkocht aan Venetië, dat met Turkije in oorlog was. Hoe geheim die handel ook voor de soldaten gehouden werd, kregen zij er toch de lucht van. De ruitery werd oproerig en verliep, maar de infanteristen werden over Texel naar Venetië ingescheept. (vgl. der Kinderen bl. 46) Op het eiland Kreta gingen zij met hun wakkeren aanvoerder, graaf Josias van Waldeck, grootendeels te gronde.

¹⁾ „Je suis allé a l'instant a Leyde et trouvé la Mr. de Vicfort et le resident de Leurs Altesses aupres de cet Estat". Uit die plaats zou men mogen besluiten, dat Wicquefort geen officieel uitgedrukt diplomatiek karakter droeg in dienst van Luneburg.

hij er gewicht aan hechtte, eindigt Gourville zijn verslag met deze opmerking: „j'ay fait tout ce discours dans l'attente que Mr. de Vicfort en rendroit bon compte a Mr. de Wit.”

Een tweede brief van Gourville aan Lionne is gedagteekend uit Amsterdam, Zondagmorgen 18 Maart. Hij had daar den Bisschop van Osnabrück opgezocht, om alsnog te beproeven de bekrachtiging van het concept te dwarsboomen. Zijn tegenstander Waldeck evenwel hield hem op een afstand en had hem dien morgen laten weten, dat hij nog te bed lag en hem dus niet ontvangen kon. „Ce qui ma fait soubconner,” merkt Gourville aan, „qu'il attendoit quelque chose.” Nu komt er iets wonderlijks, waaruit men de gevolgtrekking zou kunnen afleiden, dat Wicquefort zelf door toedoen van zijn zoon de bekrachtiging van het tractaat wenschte te verschuiven en dus Gourville in de hand te werken. Deze schrijft namelijk: „Le fils de Mr. de Vicfort est arrivé pour faire une nouvelle tentative aportant quelque relaschement” (in dit verband = uitstel). Welk belang had Wicquefort er bij om het tractaat, gedeeltelijk zijn eigen werk, af te breken? Verklaarbaar is alleen, dat hij tegenover Gourville een dubbelzinnige rol speelde, opdat deze niet aan Lionne zou kunnen te denken geven, dat Wicquefort in zijne Nouvelles met zijn trouw aan Frankrijk te koop liep om het op staatkundig gebied des te straffeloozer te mogen tegenwerken.

In denzelfden brief bericht Gourville nog, dat hertog Jan Frederik van Hannover, broeder van de Hertogen van Luneburg, hem verwittigt, dat hij hier zal komen. Uit een later schrijven, gedagteekend den Haag 3 Mei 1668, is op te maken, dat deze vorst niet gekomen is, maar aan Gourville door een van zijne raadslieden, de Groot ¹⁾ genoemd, een brief heeft ter hand gesteld. Gourville zou de Groot belezen om diens meester te bewegen zijne broeders naar de Fransche zijde over te halen. Er moest daarbij scherp gelet worden op

¹⁾ Missehien de resident van Oost-Friesland, neef van Pieter de Groot.

Waldeck, opdat die geen spaak in het wiel zou steken. Volledigheidshalve moet ik zeggen, dat het Gourville maar al te zeer gelukt is, den Hertog van Hannover in Frankrijks kielwater te stuwen. Op 10 Juli 1671 wierp deze vorst, die tot het katholicisme was overgègaan, zich in Lodewijks armen bij een verdrag, waarbij hij voor de Franschen troepen op hun doortocht naar de Republiek zijne landen openstelde. Wat zijne broeders betreft, het is wellicht niet te veel gezegd, dat aan Gourville, die er het eerste zaad toe had uitgestrooid, een deel van de eer toekomt, die Verjus verwierf, toen deze in hetzelfde jaar 1671 den Bisschop van Osnabrück afvallig maakte van de Nederlandsche zaak.

Om tot Wicquefort terug te keeren en tot hetgeen hij verder deed als minister van de Hertogen van Luneburg, het Handschrift Tydeman kan ons dienaangaande nog iets leeren. Dit manuscript bevat vele brieven, die hij richtte aan Celle, aan Osnabrück, dikwijls aan beiden te gelijk, en soms ook aan den vierden regeerenden vorst uit het Brunswijksche huis, hertog Rudolf August van Wolfenbüttel, in wiens dienst hij echter niet stond. Was Wicquefort als minister van Luneburg nimmer alleen, maar altijd te zamen met Müller opgetreden ¹⁾, later handelde hij meestal in vereeniging met den secretaris Knopf. Op 7 December 1670 bijv. schrijft hij, dat hij de Witt gevraagd heeft, of Luneburg kon reke-

¹⁾ Een zekere Petersen waagde het, zich korten tijd als mededinger van Wicquefort op te werpen. „Depuis trois jours Monsieur Petersen qui a esté cy-devant au Roy de Dannemarc presenta des lettres de creance a Messieurs les Estats de la part de Monsieur le Duc Jean Frédéric. Il prend la qualité de commissaire general de tous les Ducs de Brunswic et Lunebourg, mais jusques icy il n'a rien dit ny négocié.” (II. 11 April 1671 aan Celle en Osnabrück) Die Petersen was al een heel ephemere verschijning, want een maand later (7/9 Mei 1671) schreef Wicquefort: „il y a quelque temps Monsieur Petersen presenta icy des lettres de creance de la part de Monsieur Jean Frederic, Duc de Brunswic et Lunebourg, mais il est allé depuis demeurer a Utrecht, et celuy qui fait icy les affaires des Villes Ansatiques luy a succédé pour faire aussy celles du Prince”.

nen op hulp van dezen Staat, ingeval de Hertog van Wolfenbüttel in oorlog mocht geraken met Munster over de bezetting van de stad Hörter ¹⁾, en merkt hij daarbij op, dat Knopf en hij naar de Witt zouden zijn toegegaan, wanneer Knopf niet ongesteld was geweest. Daarentegen schijnt hij volgens brieven uit het laatst van 1671 òf alleen ²⁾, òf de hoofdpersoon te zijn geweest bij het diplomatiek verkeer — het betrof bijna altijd uitbetaling van subsidiën — tusschen Luneburg en de Staten. Er is een plaats in een brief aan Celle van 21 Februari 1671, welke aantoont hoe Wicquefort met staatsgeheimen omsprong en tevens hoe bezorgd hij was, dat de toegang tot die geheimen hem zou kunnen worden afgesneden. Als bemiddelaars van wege de Staten in de Hörtersche quaestie waren Cunaeus naar Munster en de ritmeester Brassier naar Luneburg gezonden. Nu was Wicquefort achter het geheim van Brassiers instructie geraakt, waarvan hij den inhoud aan den Hertog overbriefde. „Maar,” zoo waarschuwde hij, „laat Brassier er niets van merken, want zoo men dit hier ontdekte, zou ik den eenigen weg verliezen, waarlangs ik tot de zaken kan doordringen.”

De val van de Witt, zijn beschermer, moet voor Wicquefort een verpletterende slag zijn geweest. Eenige jaren later moest hij zijne vroegere betrekkingen met den Raadpensionaris met zijn eigen ondergang boeten. Wel was de onmiddellijke aanleiding tot zijn inhechtenisneming op 25 Maart 1675 de

¹⁾ Over het Hörtersche geschil heeft Mr. der Kinderen in zijn vermelde studie (bl. 100—116) uitvoerig gehandeld.

²⁾ *W.* 28 November 1671: „Les Estats de Hollande me firent scavoir hier au soir par Monsieur Vivien, pensionnaire de Dordrecht, qu'ils avoient nommé Monsieur d'Amerongue, pour aller aupres de Monsieur l'Electeur de Brandebourg, mais qu'il iroit premierement à Cologne, pour tascher d'y regler les affaires au consentement de cet Estat, et qu'ils esperoient, que pendant le séjour qu'il y feroit, je pouvois recevoir les ordres necessaires de V. A. S^{me} sur ce que je me suis donné l'honneur de Luy escrire il y a quinze jours et que suivant cela Monsieur d'Amerongue iroit droit à Berlin, ou bien negotieroit auparavant avec V. A. S^{me}.”

ontdekking van gevaarlijke brieven, welke den Prins van Oranje, die zich destijds te Kleef bij den Keurvorst bevond, in handen waren gekomen, maar dit geval werd ongetwijfeld erger voor hem uitgelegd, omdat hij als aanhanger en lofredenaar van het stadhouderloos bewind te boek stond. Doch ik kan uiterst kort zijn over de gevangenneming en het rechtsgeding van Wicquefört; Dr. Everwijn heeft dit alles volgens de stukken op het Rijksarchief in zijn proefschrift volledig behandeld. Voldoende zij het daarom hier aan te stippen, dat de lessen, die Mazarin hem jaren geleden gegeven had, niet hard genoeg waren geweest, daar de Nouvelles toch ten slotte de oorzaak waren van zijn onherroepelijken val; dat hij na eindelooze verhooren op 20 November 1675 door het Hof van Holland wegens hoogverraad tot levenslange opsluiting werd verwezen, en dat hij op 11 Februari 1679 met hulp van zijn dochter en de meid van den cipier uit de Voorpoort ontsnapte. Hij week uit naar het hof van den Hertog van Luneburg-Celle. In 1681 mocht hij met verlof van de Staten korten tijd naar Holland terugkomen tot regeling van particuliere zaken. Het volgend jaar is hij op 76-jarigen leeftijd te Celle gestorven.

Zowel ten aanzien van de jeugd als van de laatste levensjaren van Wicquefort bestaat er een groote leemte in onze kennis. Het is zeer wel mogelijk, dat er op de archieven van Hannover en Brunswijk of ter bibliotheek van Luneburg stukken te vinden zijn, die over zijn levensavond eenig meerder licht zullen verspreiden.

Feiten uit een leven mogen volgens mij niet, althans niet in de eerste plaats, in aanmerking komen bij de beoordeeling van een karakter, aangezien men uiterst moeilijk kan oordeelen, juister gezegd bij benadering gissen, of de mensch, wiens karakter men wil schetsen, dien wij niet gekend hebben, maar die jaren, die eeuwen vóór ons geleefd heeft, die feiten gewild, gemaakt, beheerscht heeft, óf dat zij waren schakels in een

keten van oorzaken en gevolgen, die deze mensch niet doorzag en als hij ze doorzien had, niet had kunnen tegenhouden. De eenige maatstaf, waarnaar ik over iemand, in wiens leven ik geen vasten en diepen blik heb kunnen slaan, een meening durf uitspreken, is de indruk, verkregen bij de studie van de geschriften, die hij naliet. Wicquefort kan ik alleen uit zijne eigen werken kennen, uit de omstandigheden, onder welke hij ze gereed bracht, en uit de brieven, die hij schreef aan personen, in wier dienst hij zich begeeven had. Ik betreur het zeer, dat ik geen brieven gevonden heb, die aan intieme vrienden of aan leden van zijn gezin gericht waren, want die zouden een veel kostbaarder criterium dan dorre zaakbrieven voor mij geweest zijn. Gebeurtenissen uit zijn leven kunnen echter bij mij voor het begrip van zijn karakter geen gewicht in de schaal leggen. Men kent den boom aan zijne vruchten alleen; niet aan de plaats, waar hij geplant of verplant is; niet aan de kransen, waarmede men zijne takken tooit; niet aan de houwen, die men slaat in zijn schors, noch aan de bladeren, die men scheurt van zijn loof. Om die laatste waarheid te huldigen zal ik evenmin afgaan op de schendblaadjes, het vuilaardige Haeghse Veerpraetje ¹⁾ bijv., waarin hij met modder is geworpen. „Ne descendons pas dans la ruelle”.

De indruk dan, dien ik uit zijne geschriften gekregen heb, is zeer in het kort deze.

Wicquefort had geen hoog ontwikkeld verstand, geen onbekrompen, ruimen blik op het heden en verleden. Maar hij werkte ordelijk, stipt, tot het peuterige toe. Zijne Nouvelles lijken mij modellen van duidelijkheid en van gemakkelijk overzicht in rangschikking en behandeling van de verschillende onderwerpen. Hij had geen fraaien, geen

¹⁾ *Het Haeghse Veer-praetje Tusschen een Hagenacr, Amsterdammer, Rotterdammer, met de Weert en sijn knecht, raeckende het slim bedrijf ende snoode practijcken van Sr. Abram Wicquefort Haer Ho: Mo: Compliment-schrijver en nieuwe Fransche Translateur, Het eerste Deel. Tot Leyden, bij Simon le Fourbe, anno 1664.*

warmen, geen opheffenden stijl, maar schreef bevattelijk, helder en sober. Hij had een gezond, maar geen fijn begrip, hij was bekwaam en handig, maar ging niet diep. Hij miste geen wetenschappelijken aanleg, maar den journalist, die in hem stak, bevoorrechtte hij te eenzijdig, ook omdat hij gedwongen was te veel en te snel te werken. Hij bezat een werkkracht en werklust, die bewondering verdienen en die hem tot zijn dood bijbleven.

Wicquefort had een ongedurig, hartstochtelijk temperament. De plaatsen uit zijne werken, waar hij zijne vijanden afstraft, getuigen, dat hij haten kon. Zijn gezond verstand hield echter zijne hartstochten in bedwang, waar hij zag, dat die hem schade konden berokkenen. Hij dwong zich dan tot cynisme. De mensch, die haten kan, vermag ook lief te hebben, te vereeren. Hij leerde de Witt kennen op reeds ver gevorderden leeftijd, toen het vuur van nobele geestdrift verdoofd en hij al lang wereldwijs was geworden. Toch was hij nog in staat zich aan de Witt te hechten, zich aan de Witt verknocht te gevoelen. Uit al zijne Nouvelles spreken ongeveinsde eerbied en toewijding aan den grooten staatsman.

Wicquefort was een heer, een „gentleman”, niet alleen in uiterlijk, zooals wij hem kennen uit het portret van Netscher, en in beschaving, maar ook zijn innerlijk wezen droeg het stempel van zwier en voornaamheid.

Een hoofdtrek in Wicqueforts karakter was een aan overmoed grenzend optimisme in de dingen, die hij ondernam. Dat optimisme belette hem in weerwil van zijn behendigheid een echt diplomaat te zijn. Als diplomaat is hij dan ook mislukt; zijn overdreven zelfvertrouwen trok hem het hoofd achterover, zoodat hij niet de kuilen vóór zich bemerkte. Hij was met zijn werk zóózeer ingenomen, dat hij meende in alles te zullen slagen, en zoo het anders uitviel, dit te wijten was aan het niet opvolgen van zijn raad of aan het niet ondersteunen van zijn daad.

Wicquefort was niet geldgierig, maar de slaaf van weelde

en verkwisting. Vandaar, dat hij in geldzorgen en schulden stak en altijd op middelen moest zinnen om het hoofd boven water te houden. Zou hij geen ander man geworden zijn, wanneer hij — hoezeer dan ook uit eigen schuld — niet met geldzorgen te kampen had gehad? Immers de kwelende angst van den strijd om het bestaan verheft zelden een karakter, maar verlaagt het, verwringt het meestal. De zwakken en edelen worden geestelijk erdoor verminkt, de sterken en onverschilligen niet gehard maar verhard. Wie vermag te zeggen hoeveel schoons er in die wreede worsteling bezoedeld, hoeveel teeders vertreden, hoeveel goeds verslecht is? Op Wicquefort had deze strijd de noodlottige uitwerking geoefend, dat hij geen kwaad meer zag in een van zijne voornaamste middelen van bestaan: het veil bieden van geheimen, die hij had uitgevorscht of die hem waren toevertrouwd. Hij was het eens geworden met de zedeleer van Sparta, welke leerde, dat men stelen mag, zoo men oppast niet betrap te worden.

Wicquefort had geen krachtvolle ziel. Maar hij was taai en lenig, boog als de wind te fel woei, zoodat hij niet geknakt werd en zich weder kon opheffen, als de storm was overgewaaid. Toen hij als oud man van 69 jaren ter aarde werd geworpen, gewende hij zich aan zijn val met een verwonderlijke geschiktheid om zich door geene slagen te laten breken en schreef hij in de gevangenis aan zijne werken. Het arbeidsvuur, dat hem bezielde, vlamde uit boven de puinhoopen van zijn leven.

Ten slotte: Abraham de Wicquefort was geen groote figuur, geen talent, geen genie, geen man van ijzer en staal, geen mensch van fijn en diep gevoel. En toch was hij iemand, die zich boven de middelmaat verhief en die, omdat hij een rol speelde in een van de grootste tijdperken onzer geschiedenis, de aandacht van het nageslacht niet onwaardig is.

EERSTE HOOFDSTUK

OVER DE CORRESPONDENTIE IN HET ALGEMEEN

Toen Wicquefort uit Frankrijk verdreven den 8sten September 1659 ¹⁾ hier te lande terugkwam, deed hij aanstonds moeite om in Mazarins gunst hersteld te worden. Dit gelukte hem spoediger dan hij dacht, vooral door de stappen, die men te zijnen gunste deed, waarvan de depêches van de Thou ²⁾ een niet ongewichtig getuigenis afleggen. Abrahams broeder ³⁾, resident van Hessen, drong sterk bij dien gezant aan op een goed woord voor zijn broeder bij den vertoornen Kardinaal. Joachim toch zat met Abraham, die hem met heel zijn gezin op het lijf was komen vallen, in geduchte verlegenheid. Dit blijkt uit het volgende. Toen Mazarin in een schrijven, gedagteekend van Saint Jean de Luz 18 Augustus 1659, Abraham den boosaardigsten mensch ter

¹⁾ Dit is de juiste datum van zijn terugkeer in het vaderland, als blijkt uit *N.* 1 Feb. 1662.

²⁾ *Th.* 24 Juli 1659 dep. en duplicata. (*Holl.* no. 62). De *Duplicata's* waren de voor Mazarin bestemde afschriften van de depêches, welke de Thou aan minister de Brienne schreef. De aangesproken persoon heet er „Monsieur” (de Brienne), op den rug der laatste bladzijde staat „A Son Eminence” (den Kardinaal). *Th.* 3 Aug. 1657: „j'envoye a V. E. le Duplicata de la lettre que j'escris a M. de Brienne”. Voorts *Th.* 24 Juli, 9 Oct. 1659, 20 Jan. 1661. (*Holl.* nos 62 en 66).

³⁾ Voor de verhouding tusschen beide broeders zie *Bijl. R.*

wereld geheeten, doch Joachim met een minzamen groet vereerd had, antwoordde de Thou hem den 18^{den} September: „Pour le Sieur de Vicfort, Resident d'Hesse, je luy ay fait le compliment que V. E. m'a ordonné, qu'il a receu avec des larmes et certainement il est a plaindre, ce Frere luy venant a tomber sur les bras, avec toute sa famille qu'il sera obligé de nourrir, quoique tout seul, il aye assés de peine a subsister”.

Voor den nood van den goeden Joachim, die luidens zijn verzoekschrift van 2 September 1659 ¹⁾ zich door zijn hulpvaardigheid jegens Frankrijk verarmd had, mocht Mazarin niet ongevoelig blijven. Daarbij zal de Kardinaal uit eigen ondervinding wel overwogen hebben, dat de slechte Abraham nog tot iets deugen kon. Zijn wrok tegen hem bedaarde. Dit toont een zinsnede uit de Thou's dépêche van 9 October luidende: „Monsieur de Vicfort, Resident de Hesse, m'a communiqué la lettre de V.E. . . . et pretend que sur sa caution et sa parole, V.E. peut prendre entière assurance en son Frere et se servir de son ministere dans le petit negoge qu'il fait ²⁾. C'est a V.E. a en juger, et a moy d'attendre a executer ses ordres.” Waarschijnlijk ontving de gezant daarop een aanwijzing in een voor Wicquefort niet ongunstigen zin.

Intusschen ontdekte ik niet vóór het midden van het volgend jaar 1660 een duidelijk spoor van herleving der betrekkingen tusschen hem en de Fransche regeering. Den 20sten Juni 1660 ontving hij een brief van Mazarin, of juist gezegd van Hugues de Lionne, die voortaan de briefwisseling met hem voert, al staat zij ook tot het einde des jaars op den naam van Mazarin. In dezen brief ³⁾ moet

¹⁾ Opgenomen in *Eijl. R.*

²⁾ Wat er met dien „petit negoge” bedoeld wordt durf ik niet bepaald zeggen. Misschien was hij het voorspel van de onderhandelingen, die Wicquefort in 1661 met Brandenburg voerde. Zie bl. 10.

³⁾ Ik mocht er de minuut niet van ontmoeten, doch Wicquefort vermeldt hem in de *N.* van 23 Sept: „la lettre qu'Elle (V. E.) m'a fait la grace de m'escire le 20 juin”.

hem zijn aangekondigd, dat indien hij Frankrijks belangen wilde dienen, — het hoe of waarmede werd denkelijk nog niet geheel nauwkeurig omschreven — hij op een jaargeld zou kunnen staat maken. Dat hem dit jaargeld toen werd toegezegd bevestigt hij in de aan de Nouvelle van 8 Maart 1663 toegevoegde Addition: „feu Monsieur le Cardinal m'ayant fait l'honneur de m'escire du 20 juin 1660 que le Roy me faisoit la grace de m'accorder une pension” ¹⁾; benevens in het verzoekschrift, dat hij tien jaren later, den 10^{den} April 1670, tot Lionne richtte en waarin hij schreef: „feu Monsieur le Cardinal m'ayant fait l'honneur de m'escire quelques mois deuant son decés, que le Roy me feroit la grace de me faire donner une pension de mille escus, quelque part que j'establisse ma demeure.” Het klinkende gunstbewijs aanvaardde Wicquefort natuurlijk dankbaar. „Le Sieur de Vicfort se loue bien des bontés de V.E. et en promet grande reconnaissance”, zegt de Thou aan het slot van zijn dépêche van 8 Juli.

Wicquefort koesterde eerst hooger wensch dan alleen maar correspondent van de Fransche regeering te worden. Hij zocht een vasten post in Frankrijk zelf te verwerven en trachtte te dien einde op Mazarin druk te oefenen door hem te verwittigen, dat koning Frederik III van Denemarken hem de betrekking van gezant te 's-Gravenhage of bij het Fransche hof had aangeboden. Het zou hem wel groot leed doen zich aldus aan Frankrijks dienst te moeten onttrekken, maar „ik heb een groot gezin”, schrijft hij den 23sten September, „en hoewel ik in mijn vaderland niet kwalijk behandeld ben, schroom ik niet U.Em. te bekennen, dat ik

¹⁾ Het is dus niet volkomen juist wat de heer van Wickevoort Crommelin zegt in zijn schets (*Bijdragen Vaderl. Gesch. en Oudh.* 4^e R. Dl. I (1900) bl. 249): „Het gevolg hiervan was, dat Wicquefort (na zijn uitzetting uit Frankrijk) een jaargeld bleef genieten, waarvoor hij wekelijks brieven zou schrijven uit den Haag”. Tusschen die uitzetting en de toekenning van een vast pensioen verliep toch ongeveer een jaar, gelijk men ziet, en voorts dunkt het mij niet strikt bewezen, dat hij voor dit pensioen aanstonds nieuwstijdingen schrijven moest.

gedwongen ben naar een vaste betrekking uit te zien." In zoover kwam Mazarin Wicquefort te gemoet, dat hij zijn verbanning uit Frankrijk ophief door hem een pas te zenden, waarnaar hij zijn verlangen geuit had. Den 17^{den} September berichtte Lionne aan de Thou: „Monsieur le Comte de Brienne a eu ordre de vous adresser le passeport que desire le sieur de Vicfort quoyque j'aye sceu d'ailleurs qu'il est sur le point d'entrer au service du Roy de Danemark." De gezant haastte zich verdere inlichtingen over dit punt in te winnen en berichtte in geheimschrift bij depêche van den 23sten dier maand: „on luy a offert aussy employ de la part de l'Empereur (et) du costé de la Pologne”.

In zeer hoffelijke termen ontweek ¹⁾ men echter Wicqueforts aandringen op een voordeelige plaats in Frankrijk. Men was er niet al te zeer van hem gediend. Men had te veel leergeld van hem betaald. Of de Deensche, Keizerlijke en Poolsche ²⁾ voorstellen wel erg schitterend waren is aan twijfel onderhevig. De Thou althans schrijft den 14^{den} Oc-

¹⁾ Mazarin (Lionne) aan W. 8 Oct. 1660 (*Holl.* no. 63): „Je voudrais avoir icy quelque chose qui fut digne d'occuper une personne de vostre merite et que j'estime autant que vous, mais ne voyant rien presentement qui soit digne de vous estre offert, c'est a dire pour un employ réel, je puis seulement vous assureur de nouveau, que soit que vous jugiez a propos de continuer a servir Mrs. les Estats au lieu ou vous estes, soit que vous acceptiez les offres du Roy de Dannemarc, ou pour le servir a la Haye ou pour venir resider de sa part aupres du Roy, Je vous feray punctuellement payer la pension de sa Maté que je lui ay demandé pour vous et qu'il vous a accordée m'assurant que vous luy donnerez en toutes rencontres de preuves de Vostre passion a son service.”

Mr. Lenting zegt in het Levensbericht, dat hij vóóraan de uitgave van *IV. Hist.* geplaatst heeft, p. XIII: „Il parait que Mazarin offrit plus tard à M. de Wicquefort de retourner en France, mais celui-ci refusa.” Dit aanbod is hem inderdaad gedaan, als blijkt uit het toezenden van den pas, maar Wicquefort wees het van de hand, omdat het hem geen hoop gaf op een groote en vaste betrekking.

²⁾ Vgl. voor de Poolsche voorstellen de plaats uit de *Réflexions sur l'emprisonnement et le procès de M. de Wicquefort avec des remarques sur la sentence*, aangehaald bij Lenting, Levensbericht, p. XIII aanm. 2.

tober: „j'estime qu'il (Vicfort) ne pourrait mieux faire que de s'attacher dans l'employ de son pays ¹⁾ s'il y peut trouver une subsistance raisonnable." Toen nu Wicquefort inzag, dat de Deensche en andere vliegers, die hij opliet om zich in Frankrijk een „employ réel" te verschaffen, hun doel niet bereikten, nam hij aan wat hij krijgen kon en verklaarde hij zich bereid het correspondentschap van den Haag te aanvaarden, naar alle waarschijnlijkheid in een brief van 11 November 1660, welke in de Verzameling ontbreekt, doch door Mazarin (Lionne) in zijn antwoord van 3 December vermeld wordt. Dit antwoord is hoogst vleierend voor Wicquefort, „iemand zoo geestig en zoo handig." En verder heet het daarin: „Vous me ferez un singulier plaisir de me donner souvent de vos nouvelles suivant l'offre que vous m'en faites et particulièrement quand vous verrez quelque lieu de m'avertir des choses qui peuvent importer au bien de cet Estat, dont je feray toujours le cas qui se doit." Den 16^{den} December aanvaardde Wicquefort zijn taak, nieuw voor hem ten opzichte van de plaats van werkzaamheid, doch oud voor den geboren journalist wat de wijze van uitvoering betreft, met de volgende woorden aan Mazarin (Lionne): „Ik zal u zeer zorgvuldig op de hoogte houden van al wat tot mijn kennis komt. Ik spreek menschen, die weten wat er voorvalt. Zij zelfs, die aan het roer staan, schromen niet mij hunne oogmerken te onthullen." En als een man, die de daad bij het woord voegt, begint hij terstond mededeelingen te geven over de aanhangige quaestiën van Malta en Munster. De eerste zaak acht hij van groot gewicht en de restitutie van de goederen aan de Orde van Malta houdt hij voor zeer billijk maar onuitvoerbaar. „Laat de Orde dus liever afzien van haar vordering en", zoo

¹⁾ Een aanduiding, dat Wicquefort toen al door de Witt aan het werk was gezet. Trouwens, naar de heer van Riemsdijk mij mededeelde, blijkt uit de Resoluties van 1662, dat hij sinds 1 April 1659 bij de Staten Generaal als translateur werkzaam was. De dagteekening 1 April is echter in tegenspraak met die van zijn terugkomst uit Frankrijk. Vgl. bl. 24.

oppert hij of de Witt, „in stede daarvan dezen Staat de verplichting opleggen haar gewapenderhand te ondersteunen, wanneer het eiland Malta mocht worden aangevallen.” Aangaande de Munstersche troebelen — Munster was in opstand tegen Bisschop Cristoph Bernard en werd door hem belegerd — kent hij de plannen van „ces Messieurs”, de Staten, nog niet, doch „heden is een trompetter naar Munster gezonden met brieven, die inhouden, dat de stad het verdrag moet aannemen, hetwelk hier verleden jaar ontworpen is.” Deze brief van 16 December 1660 was de laatste, dien Wicquefort aan Mazarin, zij het dan ook in naam, richtte. Op Oudejaarsdag werd hij door Lionne beantwoord. De Minister verwierp met een beleefd woord de oplossing, die Wicquefort van het geschil tusschen de Staten en de Orde van Malta had aangegeven. Ten aanzien van de Munstersche beroerten verklaarde hij zoomin de houding van de Staten als die van den Bisschop te begrijpen.

De Nouvelles schijnen dus aan het einde van het jaar 1660 recht te zullen beginnen. Des te vreemder was het mij, eerst op 7 April 1661 een volgende „Lettre du Sieur de Wicquefort” te ontmoeten, welke door een van 31 Maart moet zijn voorafgegaan. Vanwaar deze gaping? Was de correspondentie een tijd lang gestaakt of ontbreken er brieven in de Verzameling? Ter beantwoording van de tweede vraag is niets, ter verklaring van de eerste mogelijkheid iets aan te voeren. Wel behoeft de reis, die Wicquefort in den aanvang van 1661 naar Kleef heeft gedaan ¹⁾, geen staking in de Nouvelles veroorzaakt te hebben, daar hij bij latere dergelijke reisjes zijne Nouvelles uit Kleef verzond en dit dus ook toen kon gedaan hebben, maar er zijn andere gronden, waaruit blijken kan, dat er in het laatst van Maart 1662 sprake was van hervatting en niet van voortzetting der correspondentie. Het schrijven toch van 7 April is niet van zakelijken maar van persoonlijken aard. Het vormt geen schakel in

¹⁾ Volgens een mededeeling in de *N.* van 23 Juni 1661.

een keten van Nouvelles. Die keten moet dus verbroken zijn geweest. Wicquefort vraagt er in of hij met de adresseering van zijne brieven als vroeger mag handelen. Hij hernieuwt de belofte, die hij op 16 December 1660 had afgelegd. Dit zou onnoodig zijn geweest tenware hij gedoeld had op een hervatting van de afgebroken correspondentie. Het volgend schrijven, dat van 14 April, is ook de eerste werkelijke nieuwsbrief, de Nouvelle. Voorts memoreert hij in de Nouvelle van 21 April de brieven, die hij Lionne geschreven heeft en wel op 31 Maart ¹⁾, 7 ²⁾ en 14 April, en uit hij den wensch een cijfersleutel te ontvangen om dezen voor kiesche mededeelingen te bezigen. Die herinnering wijst op ongewoonte en dit verzoek, schoon er geen acht op werd geslagen, daar Wicquefort in geen enkele van zijne Nouvelles cijferschrift gebruikt, op een nieuwe inrichting van correspondentie.

Wil men een reden zoeken voor Wicqueforts zwijgen in de eerste maanden van 1661, dan kan men aannemen, dat er bij Mazarin bedenkingen waren opgekomen tegen het erkennen van Wicquefort, dien hij om wat vroeger gebeurd was niet geheel vertrouwen durfde, als officieus correspondent, terwijl Lionne er geen bezwaar in zag. Wicquefort is daarom zoo verstandig geweest zich niet te haasten — het pensioen was hem immers toch toegezegd — en den dood van Monseigneur af te wachten, dien iedereen voorzag ³⁾ en waardoor Lionne geheel de vrije hand zou krijgen in de leiding van de buitenlandsche zaken. Lionne nu was er de man niet naar om een jaargeld te blijven uitkeeren

¹⁾ Deze brief is verloren. Mij dunkt, Wicquefort bood er opnieuw zijne diensten als correspondent in aan. De minuut van Lionne's antwoord ontbreekt ook. Dit antwoord is op 8 April geschreven, volgens de Nouvelle van 14 April. Het heeft toestemmend geluid, dit is in elk geval zeker.

²⁾ Er staat 3, zonder twijfel een schrijffout voor 7 April.

³⁾ Ook hier te lande. *Tz.* 26 Dec. 1660: „Il y a des gens icy qui publient des nouvelles sur la mauvaise santé de V. E. et Mr. de Vicfort qui sort d'icy me le vient de confirmer.”

als er niet voor gewerkt werd. De Kardinaal stierf op 9 April en onmiddellijk daarop volgen de Nouvelles in geregelde orde. Het is ook mogelijk, dat de Thou, ofschoon hij bij Mazarin nooit sterk heeft gestaan, den Kardinaal niet onkundig liet¹⁾ van de oneenigheid, die tusschen hem en Wicquefort was uitgebroken, waarop ik in het Derde hoofdstuk zal terugkomen, en dat de Kardinaal den Gezant niet heeft willen achterstellen bij den Nouvellist. Lionne dacht daar anders over. Hij was vatbaar genoeg voor de scherpe aanvallen, waarmede Wicquefort de vijandschap van de Thou vergold en waaraan deze voor een groot deel zijn terugroeping te wijten had.

Een tijdperk van acht jaar geregelde wekelijksche correspondentie verloopt tusschen de eerste Nouvelle van 14 April 1661 en de laatste van 13 Juni 1669. Gedurende dien tijd heeft Wicquefort, voor zoover na te gaan is, 431 malen aan Lionne geschreven, de Additions, de Lettres à part en nog een nakomer van 10 April 1670 medegerekend²⁾. Elke Nouvelle, op 4° bladen geschreven, telt zes tot acht bladzijden. Is er veel merkwaardigs te berichten, dan stijgen deze cijfers tot negen en twaalf, bij weinig nieuws dalen zij tot vier en een heel enkel maal tot twee. Slechts vier keer in al dien tijd, namelijk op 24 Augustus 1662, 30 Augustus 1663, 27 Januari en 8 September 1667³⁾, is de schrijver, voor wiens weergalooze werkkraft — niet te vergeten daarbij dat hij een zestiger was — men eerbied moet gevoelen, genoodzaakt geweest uit gebrek aan stof een

¹⁾ Een gissing, die gesteund wordt door een opmerking van Wicquefort in zijn eerste *N.* aan Lionne. „Hij wil niet gelooven, dat „Monsieur l'ambassadeur” de bedoeling heeft gehad hem „mauvais offices” te bewijzen.”

²⁾ Zeven *Ns.* worden in de Verzameling gemist: die van 19 Maart, 7 Mei 1665, 4 November 1666, 8 Maart, 19 April, 5 Juli 1668, 7 Februari 1669.

³⁾ Ook op 22 Maart, 3 Mei en 21 September 1662 komen tegen verwachting geen *Ns.* voor. Het is best mogelijk, dat ook deze zijn weggeraakt. Zekerheid echter, dat zij geschreven zijn, heb ik omtrent deze niet kunnen verkrijgen.

week over te slaan. Zijn gestel leed niet onder het ontzettend vele pennen. Wie zal ooit weten in hoeveel andere correspondentiën hij gelijktijdig met deze gewikkeld was! Een paar maal slechts in die acht jaren gewaagt hij van ongesteldheid en ééns, 17 Januari 1669, belette een ziekte hem een Nouvelle gereed te maken. De dood van zijn vrouw, Mei 1667, kon zijn arbeidslust nauwelijks een oogeblik betoomen. Reeds den 19^{den} Mei meldde hij Lionne: „Ik weet, dat gij mijn zwijgen van verleden maal zult verontschuldigen. De hevige ziekte van mijn vrouw, die met haar dood eindigde, alsmede de verwarring, de plechtigheden en beschikkingen, die vooral in dit land aan een sterfgeval verbonden zijn, hebben mij niet alleen belet te schrijven over dingen, het algemeen betreffende, maar zelfs er over te spreken.” Uit een zin als dezen spreekt geen droefheid ¹⁾, veeleer wrevel, dat hij gedwongen geweest is inktkoker en mond gesloten te houden. Doch het zij verre van mij een afkeurend oordeel uit te spreken over den mensch Wicquefort met zulk één enkelen zin tot maatstaf. In zaakbrieven gluurt de mensch maar heel zelden door de starre woorden heen en als hij het doet, trekt hij zich te schielijk terug om meer dan een schim van zich te toonen.

De twee reizen, die Wicquefort in den herfst van 1661 en in het voorjaar van 1666 naar Kleef deed, verhinderden de voortzetting der Correspondentie niet. De eerste maal bleef hij nog geen veertien dagen uit, de laatste vertoefde hij er een maand. De brieven, die hij toen op 2 en 9 Maart 1666 uit Kleef aan Lionne schreef, dragen geheel het stempel der Nouvelle. Daarentegen, en vrij natuurlijk ook, staakte

¹⁾ Of Wicquefort veel reden had om zijn vrouw te beweenen? Ik weet het niet, maar Mr. G. W. Vreede (*Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie* Dl. I bl. 87 aanm.) waagde de onderstelling, dat die „fransse Dame van goede conditie” geen gunstigen invloed op haar echtgenoot heeft geoefend. Men moet in het midden laten, of het „cherchez la femme” hier door Prof. Vreede niet te ver gezocht werd.

hij het schriftelijk verkeer met Lionne gedurende de twee maanden, die hij in het najaar van 1661 ¹⁾, gebruik makende van zijn pas, te Fontainebleau en Parijs doorbracht. Doch ook de brieven, welke hij uit Parijs op 8 November en 22 December 1661 tot Lionne richtte, kenmerken zich gedeeltelijk als Nouvelles. In den laatsten vat hij den inhoud samen van de tijdingen uit den Haag van den 14^{den}, een bewijs, dat hij in den vreemde zijne verbindingen met het vaderland ongestoord aanhield. Volledigheidshalve zij nog opgemerkt, dat onze bekwame nouvellist, die zijne duizend kronen waarlijk niet in ledigheid verdiende, nog éénmaal een post oversloeg en wel op 7 Juli 1667. Dit deed hij om Lionne niet twee keer hetzelfde te laten lezen, daar hij graaf d'Estrades, die vanwege Frankrijk aan het vredescongres te Breda deelnam en dien hij daar ook bezocht, reeds elken dag hetgeen er voor nieuws was berichtte. D'Estrades verwerkte dit nieuws voor zijne dépêches aan Lionne. Met uitzondering nu van de vermelde keeren heeft Wicquefort geen enkele gelegenheid verwaarloosd om den Minister van nieuws te voorzien. Het is moeielijk uit te maken, wanneer hij, de vindingrijke, waarheid sprak, als hij een magere Nouvelle inleidde met de bewering, dat er niets van belang gebeurd was, of wanneer hij met die verontschuldiging bezijden de waarheid viel. Hoe het zij, zelfs al zeide Wicquefort, dat er niets vermeldingwaardigs was gebeurd, toch kon hij het niet over zijn hart verkrijgen, een post over te slaan. Hij kon niet dulden, dat Lionne een oogenblik aan zijn ijver zou kunnen twijfelen. Laat ik dit met een paar plaatsen uit de Nouvelles aantonen.

5 Juli 1663: „Monsieur l'Ambassadeur is afwezig. Daarom schrijf ik u, anders kon ik het nalaten, want ik ben al eenige dagen onwel en de zaken staan hier stil, daar de heer de Witt vertrokken is naar een van zijne buitens, zoo hij voorgeeft, maar inderdaad om enkele steden te bezoeken en ze gunstig te stemmen voor onderwerpen, die komende

¹⁾ Zie bl. 11.

week ter vergadering van Holland zullen behandeld worden."

16 Augustus 1663: „Er is zoo weinig, dat ik u niet met een brief lastig vallen en mij vergenoegen zou Monsieur l'Ambassadeur in te lichten, zoo gij mij vroeger niet bevolen hadt u van alles, zelfs van de eenvoudigste dingen, op de hoogte te houden." Die „eenvoudigste dingen" zijn dan: tijdingen over het mislukken van een wijdvertakte samen-zwering, door den Deenschen adel onder aanvoering van Corvitz Ulefeldt tegen koning Frederik gesmeed, en geruchten dat er weinig uitzicht bestaat op een vergelijk tusschen den Keizer en den Turk.

3 Juli 1664: „Weinig nieuws. Ik besteedde daarom een gedeelte van de week aan de vertaling van het verslag, dat over den tegenwoordigen staat van zaken in Oost-Indië is uitgebracht. Met deze ordinaire kan ik u de vertaling nog niet zenden, want zij is niet onberispelijk en ik kan haar nog niet laten overschrijven."

16 Augustus 1668: „Er valt zoo weinig voor, dat de Voorzitter van de Staten Generaal om halfelf van zijn zetel oprijst, het uur waarop hij anders de zitting pleegt te openen." Tusschen beginnen en eindigen verliep dus geen tijd. Voorwaar, hoogste maar vroomste wensch voor tal van geleerde en ongeleerde vergaderingen!

Geen werk ging derhalve voorbij, of Lionne kon een stuk van zijn vluggen correspondent lezen. Zelfs overschreed deze de verplichte wekelijksche maat, zoo hij kans zag nog buiten den gewonen weg, de „voye ordinaire", een Nouvelle te verzenden. Op 30 November 1665 bijv., toen d'Estrades een koerier des Konings huiswaarts zond, was Wicquefort er bij om dezen een brief voor Lionne mede te geven, en ook de koerier, die op 20 Juni 1667 door d'Estrades en Courtin van Breda over zee naar Frankrijk werd afgezonden, droeg in zijn postzak een brief van Wicquefort. De genoemde „voye ordinaire" was de Fransche post, de „Ordinaire de France" of „de Paris." Zij vertrok Donderdag-avonds van den Haag en bereikte Dinsdag daarop haar bestemming. De post lag

iemand, die er zooveel nut van trok als Wicquefort, natuurlijk na aan het hart. Het denkbeeld was hem dan ook niet vreemd geweest, de gebrekkige postverbinding te verbeteren. Zooals de inrichting nu was, kon ze zijn goedkeuring niet wegdragen. De brieven van Frankrijk en de Republiek kruisten elkaar ongeveer. De Fransche post kwam juist aan als de Haagsche vertrok. In sommige der Nouvelles uit de jaren 1661 en 1662 wordt op het toenmalig briefverkeer een niet onaardig kijkje gegeven. „De postmeesters ¹⁾ van Frankrijk en Spanje zenden tweemaal 's weeks ²⁾ een koerier af, zonder zich hierover te verstaan met de leidende personen hier te lande, ja zelfs zonder ruggespraak te houden met den Raad des Konings. Wat baten die twee koeriers het publiek? Niets. De Woensdag uit Parijs verzonden brieven hebben zes dagen noodig om hun adres te bereiken, terwijl zij vroeger, toen zij Zaterdag vertrokken, binnen vier dagen aankwamen. De tweede koerier, de Zaterdagsche, verschijnt hier eerst Donderdags. Dienzelfden dag vertrekt onze ordinaire, zoodat het nagenoeg onmogelijk is, haar een tijdig antwoord op de ontvangen berichten mede te geven.”

Van het einde van 1661 tot aan de tweede helft van het volgende jaar — den 25sten Mei schijnt de oude regeling hersteld — vertrok onze ordinaire 's Woensdags in plaats van Donderdags. Dit was een nieuwigheid van den graaf van Thurn en Taxis, postmeester-generaal van den Keizer en den Koning van Spanje, die volgens Wicquefort de buitenlandsche postverbindingen vrij wel in de Republiek naar zijn hand zette ³⁾. Een verbetering was het intusschen

¹⁾ N. 16 Juni 1661.

²⁾ Waarom ook niet van hier twee koeriers in de week afgingen? Wicquefort meent, omdat de kooplieden tegen de moeite en kosten van twee correspondenties in één week opzagen.

³⁾ In *Hist.* III p. 99/100 klaagt Wicquefort over de laksheid, waarmede de Staten Taxis' willekeur verdroegen. Mr. J. C. W. le Jeune (*Het Brieven-Postwezen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, Utrecht 1851) zwijgt over den invloed van Taxis op ons postverkeer. Hij zegt (aldaar bl. 90), dat de Hol-

niet. Wicquefort klaagt ¹⁾ bij Lionne, dat de thans Donderdags uit Parijs verzonden brieven niet vroeger aankomen dan voorheen, toen de verzending op Zaterdag-ochtend plaats had, namelijk op den eerstvolgenden Dinsdag. Dit was te wijten aan den graaf van Taxis, die ook de aankomst van de Haagsche ordinaire te Parijs, door haar van een Donderdagsche in een Woensdagsche te veranderen, met geen minuut vervroegd had. Die klacht schijnt niet zonder uitwerking te zijn gebleven, want den 15^{den} Maart 1662 kon Wicquefort een brief van Lionne van den 9^{den} beantwoorden, terwijl zulk een antwoord vroeger een tusschenruimte van veertien dagen vorderde. Wicquefort uitte daarom niet meer zijn ergernis over te late ontvangst der brieven van zijn beschermer, wel over de aanmatiging van Taxis, die het dikwijls door de vingers zag, dat de voor Frankrijk en de Republiek bestemde pakketten te Brussel opgehouden en geopend werden. „Het is ook onbillijk,” zegt hij ergens, „dat de Graaf al het port opstrijkt, hetwelk den Koning, zonder nog van dezen Staat te spreken, jaarlijks over de 50.000 livres kon opleveren ²⁾. Men begint hier in verzet te komen tegen de dwaasheid, dat men in zijn eigen land de kommiezen en kantoren van een postmeester des Konings van Spanje moet dulden. Men wil ook niet langer, dat de post over Spaansch grondgebied zal gaan. Vooral is Amsterdam daartegen gekant. Het overweegt de mogelijkheid om den verbindingsweg met Parijs te leiden langs Maastricht, Luik en Sedan, en dien met Italië, uitgezonderd de over Duitsch-

landsche brieven naar en van Frankrijk door boden van Amsterdam en andere Hollandsche steden tot Antwerpen en vandaar verder vervoerd werden door kommiezen van graaf Taxis, totdat zij aan de Fransche grenzen door Fransche kommiezen werden overgenomen.

¹⁾ *N.* 1 Febr. 1662.

²⁾ Tijdens den Devolutie-oorlog dwong Louvois den graaf van Taxis de verzending van de Hollandsche post aan Frankrijk af te staan, terwijl hij in 1669 hen, die te Amsterdam het postbestuur in handen hadden, noodzaakte op denzelfden voet een overeenkomst met Frankrijk te sluiten. (le Jeune bl. 90)

land komende brieven van Venetië en Milaan, langs Lyon en Sedan, waar beide wegen zouden samenvallen. Voor Frankrijk zou die regeling ¹⁾ zeer voordeelig zijn”.

Voor Wicquefort was de Parijsche postweg natuurlijk van groot gewicht. Hij adresseerde zijne Nouvelles aan een ouden bekende te Parijs, Monsieur Bonneau. Deze bezorgde ze bij Lionne. Zij bevonden zich volgens diens verklaring steeds in goeden staat. Bonneau diende Wicquefort voor het beredderen van nog vele andere zaken meer. Hij had o.a. volmacht om Wicqueforts jaargeld in ontvangst te nemen, hetgeen in Mazarins dagen Monsieur de Morangis deed. Ongelukkig stond Wicquefort bij zijn zaakwaarnemer in het krijt. Hij moest hem dus te vriend houden, nu en dan zelfs een gedeelte van het gebeurde geld in zijne handen laten. Ook bracht Bonneau, door en door koopman, zijn principaal jaarlijks een 45 pistolen voor betaalde portkosten in rekening. Dit beviel Wicquefort maar half. Hij vertrouwde die opgave ook niet recht en vroeg bij wijze van spreken aan Lionne: „Vertelt u mij eens, vergoedt u het port niet aan Bonneau?” De Minister rekende een antwoord op zulk een krenterige vraag beneden zijn waardigheid. In 1664 ondernam Wicquefort een enkel maal een tamelijk schuchtere poging om van Bonneau af te komen. Hij had van een Amsterdamsch koopman gehoord, dat als men zijne brieven in plaats van over Péronne over Amiens verzond, men twee dagen en dus heel wat port uitwon. Doch het leek hem bij nader inzien beter de verzending maar te laten zooals zij was. Bonneau, die anders schade leed, zou eens boos kunnen worden. Ten laatste kwam Wicquefort toch op de een of andere wijze vrij van zijn duren zaakbezorger, die misschien ook een taai schuldeischer was. Simon Marcadé in de rue Saint Denis verschijnt in Mei

¹⁾ Pogingen tot uitvoering van dit plan schijnen wel uit-, maar niet afgesteld te zijn. In de maand Juni 1663 althans was er, volgens het bericht van Wicquefort, iemand hiervoor naar Parijs gezonden, die hoopte, dat hij in zijn onderhandeling slagen zou. Men vindt dit niet bij le Jeune.

1669 als Wicqueforts nieuwe zaakwaarnemer, wien het pensioen van het verstreken jaar 1668 moest worden ter hand gesteld.

Om tot de Nouvelles terug te keeren: zij zijn met een vaste en duidelijke hand geschreven. Wicqueforts schrift steekt gunstig af bij het schier onleesbaar gekrabbel van Lionne's minuten. Al kon Wicquefort zijne gemoedsbewegingen moeielijk breidelen, zijn pen had hij onder strenge tucht gebracht. Hij schreef zijne Nouvelles meestal eigenhandig. Men vindt ze in de Verzameling alle in het origineel terug, behalve de reeks van 28 Augustus 1664 tot 22 Januari 1665, die te Parijs naar het oorspronkelijk gecopiëerd is. Te beginnen echter bij de Nouvelle van 9 Juni 1667 brak Wicquefort met de gewoonte eigenhandig te schrijven ¹⁾. Hij liet de Nouvelles toen door een secretaris overschrijven, die op een keurige hand kon bogen. Hij zag die copie dan na en verbeterde ze, waar het noodig was, onderteekende echter niet. Hij deed dit uit vrees, dat tengevolge van den oorlogstoestand in de Zuidelijke Nederlanden de Spanjaarden de post zouden aanhouden en schenden ²⁾. Hij wilde zich voor hunne onbescheiden oogen verbergen. Het is verklaarbaar, dat hij gedurende den Devolutie-oorlog dien maatregel van voorzichtigheid bleef toepassen, maar merkwaardig, dat hij ermede voortging zelfs na den vrede

¹⁾ Alleen onderstaande stukken uit het vervolg van de Correspondentie dragen Wicqueforts hand nog.

De *N.* van 19 Juni 1667; deze werd bij het pakket van d'Estrades ingesloten.

De *N.* van 10 Nov. 1667.

De *Add.* op de *N.* van 24 Mei 1668, in de *Table* van *Holl.* no. 88 omschreven als: „Sur les moyens d'oster les deffiances de l'Estat”, zonder naamteekening. Dit is het officieuse staatsstuk, door den heer v. Wickevoort Crommelin in zijn *Bijdrage* besproken en er als Bijlage in opgenomen.

Twee *Adds.* op de *N.* van 18 Oct. 1668.

Een stuk van 7 Jan. 1669, enkel met de letter W. geteekend.

Een persoonlijk schrijven van 23 Mei en een van 6 Juni 1669.

²⁾ Inderdaad werd de koerier van 16 Juni 1667 door de Spanjaarden aangehouden.

van Aken tot aan het droeve oogenblik, waarop zijn verkeer met Lionne ten einde ging. Aan gemakzucht valt dit verschijnsel niet toe te schrijven, wel aan behoedzaamheid.

Wicquefort was het gangbare Fransch van dien tijd nageoog meester. Hij schrijft het doorgaans vlot, schoon hij op vele plaatsen in het stijve en gemaakte en in herhalingen vervalt. Aan den anderen kant ontbreekt het hem niet aan kleurgevende opmerkingen. Met het toedienen van min of meer geestig vergulde bittere pillen aan dezen en genen is hij niet gierig. Bij het mededeelen van den inhoud van genomen besluiten en gesloten overeenkomsten en verdragen is hij een droog, uitvoerig verslaggever. Bij de schildering van staatkundige gebeurtenissen voegt hij veelal zijn eigen oordeel. Ook is hij niet langer lijdelijk berichtgever, waar hij zijne vrienden ophemelt en zijne vijanden doorhaalt. Doch hij blijft „gentleman”: wel doopt hij zijn pen in gal, maar nimmer werpt hij zijne vijanden met slijk. Van wat ons grootspraak en zelfverheffing dunkt houdt hij zich niet altijd vrij. Wicquefort treedt helaas als kenner van zijne Pappenheimers op, waar hij Lionne leert hoe men de Hollanders kan omkopen. Hij raadt hem, een fonds ter beschikking van d'Estrades te stellen, zooals diens voorgangers het ook hadden: klinkende munt, meent hij, bevordert de liefde voor Frankrijk, en het geld ware niet verspild, want nooit heeft de kans zoo gunstig gestaan als nu. Niet minder goed toont hij op de hoogte te zijn van de kaart van het land, als hij Lionne op het hart drukt, dat men van den handel van „ces Messieurs” moet afblijven, anders zijn zij onhandelbaar, en dat men hun niet met het schrikbeeld van Frankrijks nabuurschap voor de oogen moet zwaaien, anders worden zij schichtig. Zeer ingrijpende vraagstukken, gelijk de bekrachtiging van het verdrag van 1662; den druk van Colberts tonnegeld op de Hollandsche vrachtaart; „la grand' affaire” of de quaestie van de Zuidelijke Nederlanden; den verplichten onderstand, dien Lodewijk den Staten in den tweeden Engelschen oorlog onthield; de

Triple Alliantie eindelijk, bespreekt Wicquefort door den mond van de Witt, want zijn betoog is dan niet slechts helder, wat het meestal is, maar ook onbeschroomd, ja krachtig van toon, terwijl hij uit zichzelf zulk een toon niet tegen Lionne durfde aanslaan.

Bezielend heb ik Wicqueforts stijl nooit kunnen vinden. Wel trof hij mij somwijlen door rust en eenvoud, passend aan de beschrijving van het weerstandbiedend vermogen van den Staat in den oorlog tegen de Engelschen en aan de schildering van de kloeke bedaardheid en den manhaften geest van de Nederlanders uit die groote dagen. Waardig boodschapt Wicquefort de overwinning in den vierdaagschen zeeslag. Met geen enkele snoeverij beduimelt hij die zegemare, noch de tijding van de vernedering des vijands op de rivier van Rochester. Op zulke plaatsen wordt men waarlijk tot hem aangetrokken. Jammer dat zij zoo zeldzaam zijn in verhouding tot die waar hij den lezer hindert met zijne betuigingen van trouw en toewijding aan den Koning en diens Minister. Den laatsten noemt hij „mon protecteur et mon patron” en zichzelf „une personne qui ne subsiste que par vostre protection.” Hij verzoekt hem onderdanig om een copie van zijn door den in dien tijd vermaarden portretschilder Robert Nanteuil vervaardigd portret. „Zoo goed Hugenooot is hij niet, of hij begeert te staren op de beeltenis van iemand, dien hij zoo vereert als Lionne”. Toch is de toon, dien hij tegen den Minister aanneemt, wel overdreven hoffelijk en vleiend, maar niet laag en kruipend. „Hoe machtig de Koning ook is”, zegt hij op een plaats, „weinigent telt hij in zijn Rijk, die als gij aan eerlijkheid paren zulk een grondige kennis van zaken.” Elders luidt het: „Ik zou u niet lastig vallen met een brief want er is geen nieuws, indien ik niet bedacht, dat groote mannen uit de nietigste dingen dikwerf de belangrijkste gevolgtrekkingen afleiden”. Dergelijke loftuitingen kunnen bezwaarlijk al te honigzoet worden geheeten, zomin als de beleefde betuiging van deelneming in het overlijden van Lionne's

vader, Juni 1663, en de kiesche gelukwensch, toen de Koning in Februari 1667 de waardigheden van Lionne erfelijk had gesteld voor zijn zoon, markies de Bernay. e

In het genot van een groot en duur gezin en zonder vermogen trachtte Wicquefort soms iets meer van Lionne los te krijgen dan zijn vast jaargeld, een gratificatie namelijk, een buitengewone toelage. Maar een echt bedelbriefje ¹⁾ van hem is een zeldzaamheid, want meermalen houdt hij flinkweg staande, dat hij recht heeft op zulk een toelage. „Wanneer er hier een dominé ²⁾ rondloopt, die pronkt met het in diamanten gevatte portret des Konings, die een pensioen trekt van 1200 livres, waarmede hij zeer goed betaald is, die zelfs sinds kort de orde van St. Michel in zijn wapen voert, dan mag ik toch wel op iets meer dan het gewone staat maken.” Wicqueforts ander geschrijf om geld had alleen ten doel Lionne's geheugen op te scherpen, wanneer de termijn van uitbetaling van het jaargeld aanstaande of al verstreken was. Het zou onbillijk zijn, hem bij deze aanvragen het smaadwoord bedelaar naar het hoofd te werpen. In de eerste tijden mag hij dat jaargeld voor een gunstbewijs hebben aangezien, eerlang noemde hij het een belooning, wat meer zegt een vergoeding van de onkosten, die hij verplicht was voor het Fransche gouvernement te maken ³⁾. Voor een groot deel was hij zelf wel de bron voor de Nouvelles, maar vele gegevens moest hij ook putten uit

¹⁾ Zooals deze bedelzinnnetjes: „il n'y a point de honte a un petit compagnon de demander une grace a un grand roy . . . je me consente de ce qu'il lui plaist me donner”. (*W.* 10 Sept. 1665.)

²⁾ Duidelijk staat in de *Add.* van 18 Oct. 1668: „jusques a voir le pourtrait du Roy enrichy de diamants entre les mains d'un ministre predicant a qui l'on donne avec cela une pension de douze cent liures dont il est fort bien payé, et mesmes l'on voit depuis quelque temps l'ordre de St. Michel a ses armes”. Op wien hij hier het oog heeft, zou ik niet durven zeggen.

³⁾ Ter kenschetsing van inhoud en toon der brieven, die de „petits interests” behandelen, is de *Add.* van 8 Maart 1663 als *Bijl. B* overgenomen.

brave lieden, bij wie sommige dingen niet met goede woorden alleen waren klaar te spelen. De afschriften, die hij voor d'Estrades van de Statenresolutiën liet nemen, kostten hem jaarlijks 300 kronen. In de buurt van „Monsieur l'Ambassadeur” had hij een huis gehuurd, alleen om spoediger bij hem te kunnen aanloopen, en dat huis was lang niet zoo geriefelijk ingericht als het vorige en kostte hem aan huur 200 kronen meer ¹⁾. En dan liep het brievenport zoo geducht op! Kortom, Wicquefort had geen ongelijk, wanneer hij aandrong op de behoorlijke uitkeering van zijn jaargeld. Behalve hiervoor trachtte hij den Franschen minister ook voor andere „petits interests” in te spannen. Zoo deed hij een beroep op de hulp van Lionne om den Keurvorst van Brandenburg te bewegen, hem een nog verschuldigd bedrag van 9000 kronen af te betalen. Deze geschiedenis, een nieuwe illustratie van het gezegde, dat het kwaad is met groote heeren kersen te eten, is de volgende:

Toen de keurvorstelijke resident Wicquefort in 1659 uit Parijs „vertrok” — zooals hij goedmoedig zegt van zijn reisje naar den Haag via de Bastille — had hij in allerijl zijn bibliotheek en meer nuttige dingen van de hand moeten zetten om de schulden te betalen, die hij als dienaar van Frederik Willem had aangegaan. Die schulden had de Keurvorst erkend in den vorm van fraaie papieren: „bonnes obligations et assignations.” Gewapend met deze schoone schrifturen beproefde Wicquefort nu zijn geld terug te krijgen. Toen dit wapen te stomp bleek, plaatste hij den grooten Brandenburger uit wrok in zijne Nouvelles in een bespottelijk licht. Nu eens „is Zijne Keurvorstelijke Hoogheid ongesteld aan de gevolgen van een drinkgelag, dat hij te Leiden heeft aangericht ²⁾,” dan weer „is hij boos geworden, omdat een partijtje van zijn zilverwerk, dat hij ter opknapping naar Arnhem gezonden had, op vordering van een advocaat

¹⁾ N. 22 Maart 1663.

²⁾ N. 14 Juli 1661.

aldaar in beslag is genomen" ¹⁾. Wicquefort had dien advocaat gaarne willen navolgen. Hij stofte er in die dagen bij Lionne op, dat hij de Staten van Holland reeds lang zou bewogen hebben, te zijnen behoeve beslag te leggen op de jaarwedden van prins Johan Maurits, graaf Dohna en von Pöllnitz, die bij den Keurvorst in dienst stonden, wanneer de onderhandelingen, die hij toen voor Frankrijk met Brandenburg had aangeknoopt ²⁾, niet van zulk een teeren aard waren geweest. Zulk een verzekering klinkt even boud als de betuiging, dat hij de bagage van den Keurvorst, die te Amsterdam werd ingescheept, zou aangehouden hebben, wanneer hij den dienst des Konings met het oog op vermelde onderhandelingen niet boven zijne eigen belangen had gesteld. Toen die onderhandelingen mislukt waren en Wicquefort dus vrij was de stoute verzekering, dat hij zich zelf recht kon verschaffen, met daden te bewijzen, zong hij integendeel eenige tonen lager en verzocht hij Lionne met ootmoedigen aandrang, een goed woord bij den Keurvorst voor hem te doen. „Was men hem dit niet zedelijk verplicht? Had hij zich niet, door het natuurlijk buiten zijn schuld mislukken van „sa petite negotiation”, voor Frankrijk opgeofferd ²⁾? Immers juist door dat mislukken was alle kans verspeeld, dat de Kleefsche beurs zich nog eenmaal voor hem openen zou.”

Het is zeer begrijpelijk, dat de teleurgestelde Wicquefort telkens en telkens op hetzelfde aambeeld sloeg: „la dette de Monsieur l'Electeur.” Hij nam elke gelegenheid te baat om er bij Lionne op terug te komen. In 1662 ging Constantijn Huyghens naar het Fransche hof om er namens de Princes Douairière over de teruggave van het prinsdom Orange te onderhandelen. Nauwelijks kwam dit Wicquefort

¹⁾ N. 25 Aug. 1661. Een Arnheemsch burgemeester was bijna het slachtoffer van deze geschiedenis geworden. Hij genoot juist van de Kleefsche natuur. Op het punt door den boozen Keurvorst als gijzelaar te worden gevangen gezet, rook de vroede man lout en repte hij de beenen met bekwamen spoed.

²⁾ Vgl. bl. 11.

ter oore of hij smeekte Lionne den heer van Zuylichem ¹⁾ voor te houden, dat diens meesteres den Keurvorst bewegen moest, zich van een erkende schuld te kwijten. Ook toen baron von Blumenthal in 1663 door den Keurvorst als buitengewoon gezant naar Frankrijk werd afgevaardigd, klopte Wicquefort tot vervelens toe bij Lionne aan: „Overreed den baron toch, desnoods in eenigszins sterke bewoordingen, om zijn best te doen, dat zijn meester mij betalen zal.” Wel diep moet Wicquefort in den brand hebben gezeten om zoo te blijven aanhouden. Het was al vergeefs; met zulke dingen liet Lionne zich niet in. Doodkalm wipte hij in zijne antwoorden met een vaag beloven over Wicqueforts verzoek heen. Niemand, die den persoon van Wicquefort bestudeert, zal hem een groote figuur noemen, doch wie hem taaie volharding toekent, spreekt zeker waarheid. Die ongelukkige schuldvordering, welke iedereen hopeloos moest voorkomen, gaf hij niet prijs. In 1666 ging hij naar Kleef „pour y poursuivre le payement qui m'est due depuis tant d'années” ²⁾. Het was goed geld, de reiskosten, naar kwaad geld werpen. Zonder één Pruisischen daalder kwam hij terug bij zijn wachtend gezin. Geen beter uitslag kroonde het verzoekschrift, dat hij in hetzelfde jaar den Staten van Holland

¹⁾ In de *N.* van 15 Maart 1662 wordt de grond genoemd, waarop Wicquefort geloofde, dat Huyghens verplicht was hem vóór te spreken: „Quant a l'occasion de la restitution du principauté d'Orange . . . j'y ay contribué ma bonne volonté.” Uit deze plaats blijkt bovendien: 1°. dat Wicquefort de teruggave van het Prinsdom toen reeds voor beklonken hield, ofschoon toch eerst in 1665 Huyghens' missie met een goed einde bekroond werd; 2°. dat de aldus te hoog gespannen verwachting, die Wicquefort van het gelukken van deze zending koesterde, in strijd is met het onbarmhartig loopje, dat hij er in zijn *Hist.* III p. 65 mede neemt, waar hij tevens de litteraire gaven van Huyghens minachtend behandelt en hem vooral over zijn „Trijntje Cornelis” de les leest.

De nouvellist was dus in dit geval te optimistisch, wellicht omdat hij reeds de keurvorstelijke daalders op de hand waande te voelen; de geschiedschrijver daarentegen te hatelijk, misschien omdat hij zich over teleurgestelde hoop wilde wreken.

²⁾ *N.* 11 Febr. 1666.

aanbood, om door hun bemiddeling zijne achterstallen van den Keurvorst voldaan te krijgen ¹⁾. Treffend, dat Wicquefort op het eigen oogenblik, dat de gerechtsdienaars hem kwamen vatten, den 25sten Maart 1675, bezig was een brief ²⁾ te schrijven aan zijn Brandenburgsche correspondentente, mevrouw von Hübner, waarin hij de ijdele hoop uitsprak op betaling van de toen zestien jaar oude schuld.

Maar het wordt tijd, van Wicqueforts persoonlijke belangen af te stappen om met den belangrijken inhoud van zijne Nouvelles nader kennis te maken.

¹⁾ *Lenting*. Levensber. p. XII n. 3.

²⁾ Zie dien brief als *Bijl.* 3 van Everwijns dissertatie.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE TIJDGENOOTEN IN DE NOUVELLES

Wanneer de onverdroten lezer van Wicqueforts Nouvelles zich een korte poos heeft opgewerkt uit den vloed van des schrijvers eigen belangen, wordt hem weinig tijds ter verademing gegund, want weldra moet hij baden in een zee van „interests” van andere eerzame Hollanders uit die dagen. De rijk geworden burgerkooplieden wilden, naar Wicquefort duidelijk laat doorschemeren, den ridder gaan uithangen. Hoe deftig stond de koninklijke orde van Saint Michel en hoe goedkoop was zij te verwerven: in Mazarins dagen voor tien pistolen aan een kommies van den Eersten secretaris van Staat! Wat kwam de godsdienst daarbij op aan? Een Protestant kon in strijd met de wetten der Orde haar even goed krijgen als een Katholiek. Was Wicquefort niet Hervormd en had de goede Kardinaal hem toch niet de ridderketen geschonken? Hier te lande kende hij bij name tweehonderd Hervormden, die geridderd waren. Tien of twaalf woonden er vlak bij hem. Zijn broeder was het ook ¹⁾. Zijn betoog komt hierop neer, dat elke Hollander, wien men de keten om den hals hangt, bij de ooren te leiden is, waar men hem heen wil brengen.

¹⁾ *N.* 14 April 1661.

Minder gemakkelijk dan de vereering met de orde van Saint Michel ging het verleenen van adelbrieven. Séguier, de kanselier der Fransche Orden, had er vooral op tegen, omdat adeldom vrijstelling van tailles medebracht. Terecht merkte Wicquefort op, dat dit bezwaar voor Nederlanders niet gold. „Hun geeft men slechts wat perkament en lak en zij zijn meer dan tevreden.” Hij was werkelijk een hulpvaardig tusschenpersoon. Een Reygersberch ¹⁾, een van Geel ²⁾, een van Brakel ³⁾ zochten hem op: „Maak, dat ik een „lettre de noblesse” krijg.” Hij gaat aan het opstellen, het kant en klaar maken van den brief, natuurlijk zonder iets voor de moeite te begeeren, dat laat zich denken. Dan Lionne wat lastig vallen, Bonneau den adelbrief gezonden en die ermede naar den Kanselier voor het zegel. En al talmde de oude Séguier ook nog zoo, het zegel kwam er. Want Lionne had zich door Wicquefort laten overreden. Het kostte immers niets. Elke Hollandsche koopman, die uit de genadige hand des Konings een titel kreeg, ging voortaan voor Frankrijk door het vuur, zoo beweerde Wicquefort. Wil men hem als makelaar in adelbrieven aan het werk zien, men hoore het slot der Nouvelle van 11 Januari 1663: „Ik weet uit de beste bron, dat twee of drie leden van de vergadering der Heeren Staten gaarne Commissarissen bij den heer d'Estrades willen worden en dat zij zeer in hun nopjes zouden zijn met „lettres de noblesse” of met een andere waardigheid van Zijne Majesteit. Om de waarheid te zeggen, men moest niet zoo schriel zijn met dingen, die niets kosten, die heel onschadelijk zijn en toch eenmaal goede vruchten kunnen voortbrengen. Wist gij maar, mijnheer, hoe weinig belang ik erbij had, dan zoudt gij

¹⁾ Jacob van Reygersberch, heer van Couwerve, bloedverwant van P. de Groot.

²⁾ Wien Wicquefort met dezen van Geel op het oog heeft, weet ik niet.

³⁾ Johan van Brakel, lid van de ridderschap uit het kwartier Nijmegen, afgevaardigde voor Gelderland bij de Staten Generaal.

zonder twijfel de moeite willen verontschuldigen, die ik u ermede geef." Later blijkt, dat twee van deze heeren daarom zoo vlamden op een adelsbrevet, omdat het hen helpen zou een voordeelig huwelijk te sluiten. Als het hun gelukt is, mogen zij Wicquefort wel op de bruiloft genoodigd hebben.

Een bijzonder vriend van Wicquefort, ook door zijn toedoen geadeld in 1661, was Mr. Marinus van Crommon, afgevaardigde van Zeeland ter Generaliteit. Het is bekend, dat beider verstandhouding zoo goed was ¹⁾, dat de waardige afgevaardigde, die meer dan eens voor een gezantschapspost ²⁾ in aanmerking kwam en in later jaren als gedeputeerde te velde optreedt, min of meer betrokken is geweest in het proces van den man, aan wien hij zijn edelheid verschuldigd was. Van Crommon wordt in de Nouvelles geprezen als iemand, die zich aan den Koning verkocht had. Hij schijnt ook op andere gronden niet vlekkeloos te zijn geweest. De Staten hadden in den oorlog met Engeland allen handel op 's vijands gebied verboden. Van Crommon poogt dit verbod te ontduiken. Hij neemt Wicquefort in den arm. Die klopt voor zijn edelen vriend bij de Fransche regeering aan, maar krijgt ditmaal nul op het rekest ³⁾.

Beter indruk dan van Crommon maakt de Vlissinger Cornelis Lampsins. In Maart 1662 komt hij het eerst in de Nouvelles voor als een man, waardig om van den grooten

¹⁾ Van Crommon behoorde ook tot de stamtafel in het logement van Maarten Arnout, waarom Wicquefort, van Gent, van Brakel, Bootsma, Scheltinga e.a. zich geregeld vereenigden, en aan welke „bonne compagnie” Pieter de Groot in zijne brieven aan Wicquefort (*Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort* (1668—1674) *publiées par F. J. L. Krämer*, la Haye 1894, passim) zoo dikwijls zijne groeten doet.

²⁾ In de *N.* van 8 Nov. 1668 wordt van Crommon waarschijnlijk bedoeld als degene, die gaarne ambassadeur in Engeland zou worden: „Il y a une personne, que l'on pourroit faire resoudre a l'accepter, et dont les inclinations sont parfaitement bonnes pour la France, si on le jugeoit a propos, mais comme je croy que Monsieur l'Ambassadeur croiroit la chose indifferente je ne croy pas luy en faire l'ouverture”.

³⁾ *L.* 26 Nov. 1666, *Bijl. D.*

hoop te worden onderscheiden krachtens deze punten van aanbeveling: „De familie Lampsins is van zeer ouden Vlaamschen oorsprong; sedert zij naar Zeeland overging, hebben er altijd leden van haar in de regeering gezeten. Het lid in quaestie is rijk, machtig, wijs, energiek, welgezind. Daarenboven is hij de eenige van zijne stadgenooten, die er niet van verdacht wordt, dat hij zijn geld met zeeschuimen heeft verkregen. Hij is de tweede in rang van de afgevaardigden van Zeeland bij de Staten Generaal en heeft levenslang zitting in dit lichaam. Hij houdt zeer veel van de Franschen. Hij bewees hun groote diensten bij hun eerste vestiging op het eiland Saint Cristophle. Eens zag hij op de reede van Vlissingen, dat een Fransch vaartuig door een Duinkerker werd aangeklampt. Dadelijk ontrukte hij den kaper zijn prooi met het eerste het beste oorlogschip, dat in zijn bereik lag.” De schitterende verdienste van dezen Zeeuwschen handelsvorst bestond in het ontdekken en bevolken van het Westindische eiland Tobago ¹⁾. Het behoorde hem toe met de Nederlandsche helft van het eiland Saint Martin. In zijn eerezucht wilde Lampsins baron worden van Tobago of Nova Walachria, zooals hij zijn volksplanting gedoopt had. De Koning van Frankrijk kon hem dien titel verleenen. Ook deze zaak beredderde Wicquefort ²⁾, maar niet zonder veel moeite. Want hoe invloedrijk en Franschgezind Lampsins ook mocht zijn, met baronnekroontjes kon de Koning maar niet strooien. Eerst toen de handige pleiter betoogd had, dat de graaf van Flodorp en de baron van Renswoude onderscheidenlijk door den Keizer en den Koning van Engeland onder de hoogheid der Staten met hun waardigheid begiftigd waren, en dat Lampsins bij langer ontwijken van zijn verzoek dus bij anderen dan den Koning terecht

¹⁾ Voor de vestiging der Nederlanders op Tobago zie Jhr. Mr. J. C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeevezen*, 2^e dr. 2^e Dl. bl. 699/702.

²⁾ De la Rue (*Staatkundig Zeeland* bl. 74), die vermeldt, dat Cornelis Lampsins tot baron van Tobago werd verheven, heeft van Wicqueforts tusshenkomst niet geweten.

zou kunnen, gaf het Fransche hof toe. De vriendschap van de kramers en de visschers was het in dien tijd nog niet onverschillig. Op 10 Augustus 1662 betuigde Wicquefort Lionne zijn dank voor de aan Lampsins geschonken „lettres de Baronnie”. De nieuwe baron was tevreden, niet voldaan. Adriaan, zijn broeder, stak nu te zeer bij hem af. Daarom werd Wicquefort eenige jaren later uitgezonden op adeldom-brieven voor dezen. En hij deed het met de twijfelachtige lofspraak, dat wel de gansche provincie Zeeland Franschgezind was, maar dat de heeren Lampsins het meer waren dan alle andere Zeeuwen te zamen.

Zulke groote woorden hadden misschien niet verspild behoeven te worden. Men kon op gemakkelijker wijze in den adelstand worden verheven. Daar woonde in Amsterdam een magistraatspersoon, die voor de aardigheid van de Kaspische Zee een soort van reiger had laten komen, een zeldzaam dier, heelemaal wit, de vleugels alleen zwart. D'Estrades vraagt den gelukkigen bezitter, of hij den vogel ter verrijking van de vogelperken te Saint Germain of Fontainebleau verkoopen wil. De Amsterdammer denkt een goeden slag te slaan. „Heel gaarne,” zegt hij, „zou ik den grooten Koning het dier ten geschenke geven, maar ik ben die eer onwaardig. Voor 6000 livres echter . . .” D'Estrades bijt niet aan. De zaak schijnt af te springen. Maar onze vriend bedenkt zich, hij gaat tot Wicquefort en zegt: „als Zijne Majesteit mij adelt en mij een degen geeft, zal ik hem den reiger afstaan.” Verheugd over deze inschikkelijkheid schrijft Wicquefort nu aan Lionne: „Wordt het aanbod van dien fatsoenlijken man goedgekeurd, dan zal hij den vogel aan den heer de la Garde Belin ¹⁾ bezorgen, maar deze behoeft niets te weten van de gunst, die Z. M. den schenker bewijzen zal.” Als de la Garde Belin het toch eens vernomen en hij gepraat had, waardoor de dwaze ruil

¹⁾ Agent van den Koning te Amsterdam voor zaken van handel en scheepvaart.

ware ruchtbaar geworden, misschien zou de geadelde vogelkoopman dan wel in spotprent en schotschrift aan de kaak zijn gesteld.

Vóór d'Estrades er was, dreef Wicquefort den handel in adelsbrieven zonder gevaarlijke concurrentie. Maar toen de nieuwe gezant zich hier behoorlijk gevestigd had, moesten alle titeljagers zich tot hem wenden. Wicquefort als berederaar in zijn zwak, als man van zaken in zijn zak getast, overlegde toen: „Mag ik de heeren zelf niet meer voordragen, dan kan ik althans zonder schade de voordracht van den gezant in mijne Nouvelles ondersteunen.” De heer van Stavenisse ¹⁾ bijvoorbeeld had den gezant zijn smachtend verlangen naar een titel geuit. Deze beval hem aan bij Lionne, en Wicquefort brak op eigen gezag een lans voor den wakkeren Zeeuw, „die zoo vurig begeert een gediensstige geest van Frankrijk te worden.” Met reden was d'Estrades geërgerd, toen hij de lucht kreeg van Wicqueforts eigendunkelijke handelwijze en berichtte hij Lionne in een voor zijn oordeel over Wicquefort merkwaardige dépêche van 31 Mei 1663: „Quant a la recommandation qu'il vous a faite de ma Lettre de noblesse, ce n'a pas esté de mon sceu ny a ma priere, et je me sens assez fort aupres de vous pour n'avoir pas besoin d'intercesseur pour les choses que je desireray.” ²⁾

¹⁾ Ik dacht eerst aan den neef van den Zeeuwschen raadpensionaris van dien naam, Cornelis Stavenisse, van 1666 tot 1673 lid van Gecommitteerde Raden van Zeeland (naar een inlichting, mij welwillend verstrekt door Dr. R. Fruin, rijksarchivaris in Zeeland). Het komt mij nu waarschijnlijker voor, dat of Nicolaas Stavenisse bedoeld is, die sinds 1655 lid was van de Staten Generaal voor Zeeland, of wel Jhr. Hieronymus van Tuyll van Serooskerken, heer van Stavenisse, die in 1652 zitting nam en in 1669 te Vere overleed.

²⁾ *Est.* 31 mai 1663, gedeeltelijk in cijfer. (*Holl.* no. 69.) Het dient hier opgemerkt 1°. dat deze brief in de uitgaven van d'Estrades' Lettres ontbreekt; 2°. dat dit met vele andere brieven van dien gezant het geval is, gelijk Dr. H. C. Rogge heeft aangetoond in zijn verhandeling, getiteld „De Diplomatieke Correspondentie van Godefroy d'Estrades” (*Versl. en Meded. Kon. Ac. Letterk.* 1ste reeks Dl. IV 1897).

D'Estrades was hier nog slechts kort, toen hij last ontving ¹⁾, tot meerder glorie van de Koninklijke Majesteit en ter uitbreiding van haar invloed op de zaken van de Republiek, een lijst samen te stellen van de Hollanders, die in stand, maatschappelijke betrekking of wetenschappelijke ontwikkeling uitblonken en voor wie klinkende geschenken sterker lokmiddelen waren dan het kinderspeelgoed der adelbrieven. In Mei was hij met deze opdracht gereed, bijgestaan door Wicquefort, wien hij uitdrukkelijk verzocht ²⁾ Lionne nog eens wel onder het oog te brengen, dat de op de lijst ³⁾ prijkkende personen mannen van beteekenis waren. De „eer”, deze lijst of memorie te hebben opgemaakt, behoort zonder twijfel aan Wicquefort. Tot hem richtte men zich om er in genoemd te mogen worden en dus in aanmerking te komen voor een geschenk ⁴⁾. Het is verschoonbaar, dat zijn borst hoog zwol in die dagen, toen hij ontegenzeggelijk een rol van gewicht speelde. Een sprekend bewijs hiervoor vond ik in de vermelde depêche van d'Estrades: „j'adjusteray que la pluspart des deputez aux Estats Generaux qui sont ceux qui y restent tousiours voyant le Sr Vicfort bien aupres de Mr. de Wit et trauaillant soubz Luy les affaires les plus importantes ils luy confient leurs interests pour les mesnager selon les occasions. Car a vous dire le vray ils sont tous necessiteux.”

Een ander maal ⁵⁾ werd Wicquefort door d'Estrades geprest om hem de personen te ontdekken, met wie de Witt in onmiddellijke betrekking stond, door middel van wie hij invloed oefende in de provincie Holland, met name in de steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden en Amsterdam, alsmede degenen, die het machtigst waren in de andere gewesten en de wijze

¹⁾ De Koning aan d'Est. 23 mars 1663. (*Lettres* II p. 146).

²⁾ *N.* 17 Mei 1663.

³⁾ Zie deze lijst als *Bijl.* III van Rogge's aangehaalde verhandeling.

⁴⁾ *Est.* 31 mai 1663, geciteerd bij Rogge bl. 249 aanm. 1.

⁵⁾ *N.* 8 Juni 1663.

waarop men al die lieden moest bewerken. Wicquefort gaf zulke inlichtingen noode. Hij duchtte hierdoor een deel van zijn onmisbaarheid bij Lionne prijs te zullen geven.

Het is niet hartverheffend te zien hoe ons volk in de zeventiende eeuw, uiterlijk zoo bloeiend en gezond, innerlijk op vele plaatsen ziek was. Of zijn dat geene ziekteverschijnselen in het volkskarakter: het zich uitslooven om een ijdel titel, het snakken naar giften van een vreemden despoot? Het jaar 1672 was een harde, rechtvaardige straf voor het beleedigen van eigen eergevoel. Ook Wicquefort leed zorgwekkend aan de kwalen des tijds. Maar zijne handelingen werden hem vooral zwaar aangerekend, niet omdat zij zooveel erger waren dan die van anderen, maar omdat hij om zijn meerdere kennis van de wereld en zijn scherpe pen door die anderen benijd en gehaat werd. Hij moet de geld- en titeljagers geminacht hebben, maar des te grooter moet het ontzag zijn geweest, waarmede hij het oog opsloeg tot de ernstige, onkreukbare figuur van Johan de Witt.

Behalve tot het verkrijgen van adellijke titels werd Wicqueforts hulp ook voor andere zaken ingeroepen. Zoo was hij degene, die bij het aanstaande bezoek van den luitenant-admiraal van Wassenaer Obdam aan Parijs voor dezen de gunst des Konings verzocht ¹⁾. Zoo trad hij op in het belang van Laurens de Geer, consul van Zweden te Amsterdam, „tres hönnest et tres galant homme” ²⁾, oudsten zoon ³⁾ van den vermaarden Lodewijk de Geer. Bretonsche kapers hadden in 1660 een schip van dezen heer geroofd en nu werd Lionne verzocht, bij den gouverneur van Bretagne te bewerken, dat de benadeelde zijn eigendom terugkreeg. Een ander Hollandsch vaartuig, behoorende aan Pieter Boll ⁴⁾,

¹⁾ N. 26 Juli 1663.

²⁾ N. 11 Aug. 1667.

³⁾ J. L. W. de Geer van Jutfaas *Lodewijk de Geer*, 3e uitgave 1852 Narede.

⁴⁾ Deze vertrouwde vriend van de Witt was destijds lid van Gecommitteerde

lid van het Haarlemsch regentengeslacht Boll, was in 1654 in een Fransche haven in beslag genomen. Het schip was naderhand vrijgelaten, maar de lading lood ter waarde van 24.000 livres in de magazijnen te Toulon opgelegd en daar tot kogels omgegoten. Wie weet, hoeveel middelen Boll al te vergeefs beproefd had om de schade vergoed te krijgen, alvorens hij den door velen betreden weg naar Wicquefort insloeg. Deze advocaat bezwoer volstrekt niet, dat zijn cliënt in zijn recht was, maar merkte voorzichtig en een weinig cynisch op ¹⁾: „Had ik niet geweten, hoe hoog Boll bij de Witt staat aangeschreven en welke diensten hij bij machte is te bewijzen, ik zou mij wel gewacht hebben mij met zijn zaak in te laten. Maar juist omdat Boll het vertrouwen van de Witt geniet, omdat hij zoo machtig is in zijn stad en zijn invloed in Holland groot zal worden, om die redenen zou men hem voor den prijs van 24.000 livres niet te duur koopen!” ²⁾ Hopen wij dat, om Bolls zaak er tot iederen prijs door te slepen, Wicquefort hier een onverdienden smet op diens rechtschapenheid wierp. Tegen de onkreukbaarheid van den Haarlemschen regent pleit, hoewel niet afdoende, dat toen de Koning, zwichtend voor Wicqueforts bewijsvoering, bevolen had, dat het geld hem zou worden betaald, en daarop een zekere Romanet de volledigheid der aanspraken van Boll betwistte, de laatste aan Wicquefort opgaf te schrijven: „De heer Boll vreest, dat hem niet de geheele som zal betaald worden en smeekt daarom Zijne Majesteit zich te herinneren, dat hij het is, die de stad Haarlem

Raden. Hij was in 1628 geboren en overleed in 1667. Raad in de vroedschap in 1658 en een jaar later schepen van Haarlem, werd hij in 1666 tot burgemeester benoemd. Uit zijn huwelijk met Magdalena Ruyl had hij zes kinderen. (Volgens een mededeeling mij welwillend verstrekt door den heer C. J. Gonnet, archivaris der gemeente Haarlem)

¹⁾ *N.* 26 Juli 1663.

²⁾ *N.* 21 Juni 1663.

bewogen heeft, in de zaak Malta een voor de Orde gunstig besluit te nemen." ¹⁾

In de Nouvelles wordt veel plaats ingeruimd aan Pieter de Groot, zoon van den beroemden Hugo Grotius. Pieter de Groot treedt zoowel in de binnen- als buitenlandsche aangelegenheden van het Gemeenebest, ofschoon hij volstrekt geen staatsman was van den eersten rang, geen forsche figuur gelijk van Beuningen en Beverninck, in dezen tijd zeer op den voorgrond. De Groot was naderhand ²⁾ zeer bevriend met Wicquefort, met wien hij gedurende zijne laatste ambassades drukke briefwisseling ³⁾ onderhield. Geen wonder, dat hij, hoewel onschuldig, de naweeën van Wicqueforts proces medeleed. In 1660 was de Groot pensionaris van Amsterdam geworden en drie jaar later door de Witts invloed eerste ⁴⁾ pensionaris van deze stad. Hij handhaafde zich tot het jaar 1668 op dien gewichtigen post ⁵⁾, ten laatste, niet zonder

¹⁾ *N.* 9 Aug. 1663. Ook in het onuitgegeven gedeelte van de brieven van d'Estrades, door Prof. Rogge tot Mei 1664 te Parijs naar het origineel afgeschreven, is herhaaldelijk sprake van die zaak van Boll.

²⁾ Ik zeg naderhand, omdat Wicquefort nog in de *N.* van 30 Juli 1665, ongetwijfeld doelende op de Groot, hem iemand noemde, die lang geen vriend van hem was.

³⁾ Deze briefwisseling, welke aanleiding gaf tot het tegen de Groot in 1676 gevoerde proces, toen Mr. Simon van Middelgeest door zijn hooggeprezen pleidooi zijn vrijspraak bewerkte, (J. Scheltema *Mengelwerk* 2e D. 3e st., H. Collot d'Escury *Hollands Roem* 4e D. 2e st.) werd in 1874 door Mr. Chais van Buren gedeeltelijk opgenomen in zijn uitgave van *W. Hist.* IV p. 335/58, en is in 1894 in haar geheel gepubliceerd door Prof. Dr. F. J. L. Krämer (zie Aanm. I bl. 48).

⁴⁾ Naar de *N.* van 13 Sept. 1663. Ik vond dit bij de Groots levensbeschrijver niet vermeld. Amsterdam had doorgaans twee, somtijds drie pensionarissen (Wagenaar *Amsterdam.* 3e st. bl. 492).

⁵⁾ De Resolutie der vroedschap van 15 Jan. 1667 houdt zijn ontslag in: J. P. Cornets de Groot *Levensschets van Mr. Pieter de Groot*, bl. 13. Als aanvulling op Cornets de Groot is van gewicht J. F. Gebhard Jr. „Iets over Pieter de Groot als pensionaris van Amsterdam” (*Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* 3e reeks IIe deel 1885). De schrijver maakte gebruik van de „Aanteekeningen” van Hans Bontemantel.

eigen schuld denkelijk, zwichtend voor de vijandschap van burgemeester Gilles Valckenier. Hij vertrok toen, ondanks het verzet van van Beuningen ¹⁾, als gezant ²⁾ naar Zweden om dit rijk voor vast aan de Triple Alliantie te verbinden. Uit de Nouvelles vernemen wij nog, dat de Groot in Cromwells dagen, toen hij resident was van keurvorst Karel Lodewijk van de Paltz in den Haag, op niet kwaden voet stond met den Britschen gezant Downing, die zich daarom in latere tijden nog eens met hem kwam onderhouden ³⁾; voorts dat hem tijdens de ambassade van de Thou een Fransch jaargeld was voorgespiegeld. Wicquefort herinnerde hieraan om wel te doen zien, dat het zaak was, de Groot van elk mogelijk spoor van sympathie voor de anti-fransche partij af te brengen en hem niet te vleien met valsche beloften. Hij zorgde, dat d'Estrades even oprecht als hij overtuigd werd van het nut, dat de Amsterdamsche pensionaris kon stichten ⁴⁾. Deze wordt ook in de vermelde memorie onderscheiden als een van de vijf ⁵⁾ personen, „qui ont seuls le

¹⁾ N. 2 Febr. 1668: „Van Beuningen heeft de Groots ambassade zoozeer tegengewerkt, dat men besloten heeft Heinsius als resident terug te zenden, wiens jaarwedde zelfs verhoogd wordt (dit was bij Res. van 26 Januari 1668 geschied), tot zoolang er een Ambassadeur kan vertrekken. Toch heeft van Beuningen groote verplichting aan de familie de Groot: „ayant esté domestique du Père, pendant qu'il estoit ambassadeur de Suède en France.” Doch reeds op 18 Februari werd „de heer Pieter de Groot gecommiteerd tot ordinaris ambassadeur in Zweeden, voor den tijd van drie jaaren. Vriesland contradicert de Conclusie”. (*Extracten uit de Resolutiën van de Hoogmogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden*, aanwezig op het Gemeentearchief van Amsterdam)

²⁾ Res. S. G. 19, 21 Dec. 1667, 18 Febr. 1668.

³⁾ N. 6 Aug. 1665: „Zaterdag had Downing in het logement der gedeputeerden van Amsterdam een onderhoud van twee uren met de Groot. Downing zeide, dat hij bij de afwezigheid van de Witt niemand had om vertrouwelijk mede te spreken dan de Groot, „qui luy a autrefois tesmoigné tant d'amitié.”

⁴⁾ Dat hij er met d'Estrades ernstig over gesproken heeft, blijkt uit het nog onuitgegeven gedeelte van de brieven van dien gezant.

⁵⁾ De andere vier waren de Witt, Beverninck, van Beuningen en de Dordtsche pensionaris Govert van Slingeland.

secret du gouvernement de la province d'Holande". Wicquefort schetst hem als vastberaden, verstandig en geestig, van uiterlijk niet, wel van karakter innemend. Herhaaldelijk klinkt het: „Hecht hem toch aan Frankrijk." Die raad is niet in den wind geslagen. Als ambassadeur in Frankrijk werd de Groot, ofschoon zijn zending voorbestemd was te mislukken, persoonlijk door Koning en Hof met ongeveinsde onderscheiding bejegend. Zelf overtuigd, dat de breuk met Frankrijk tot elken prijs moest verhinderd worden, bleef hij op zijn post, het vaderland vermanend zich te weer te stellen tegen het naderend onheil. Toen de ramp onvermijdelijk bleek en de Witts staatkundig gebouw in elkaar stortte, keerde de Groot terug. Toch liet hij het land niet in den nood, als gemachtigde van de Staten trachtend den overweldiger te vermurwen en te redden, wat toen naar menschenlijke berekening nog te redden was. Als landverrader is hij daarom gesmaad en vervolgd.

In de Nouvelles wordt den 8sten Februari 1663 het eerst de aandacht op de Groot gevestigd. Wicquefort had tot de genoodigden behoord op een feest, dat d'Estrades aanrichtte ter eere van den prins van Tarente, den thesaurier der Unie Beverninck en de Groot, die zeer voldaan was over de ridderlijke begroeting van den vertegenwoordiger des Konings en daarom veel vergat van het misnoegen, dat de uitzetting van zijn zwager Barton de Montbas uit Frankrijk bij hem had opgewekt. „Hij ligt met zijn zwager wel eenigszins overhoop," zegt onze nouvellist, „maar gelooft, dat het voegzaam is hem niet geheel en al ongelijk te geven." Het uitvoerigst handelt Wicquefort over de Groot ten tijde, dat er na afloop van de buitengewone ambassade van van Beuningen en na den dood van Willem Boreel een nieuwe ambassadeur bij het Fransche hof moest benoemd worden, October 1668. Het tijdstip was uiterst kritiek. Men hoorde het onweder uit de verte aanrollen; zwak was de hoop, dat het zou overdrijven. Er kwamen personen genoeg in aanmerking voor den neteligen post, als van Wijngaerden van Werkendam,

Beverninck, Burgh, Meerman, van Crommon, Reede van Amerongen, de jonge Boreel, Johan de Wit, neef ¹⁾ van den Raadpensionaris; maar de een gevoelde, dat het onmogelijk was den opzettenden storm te trotseeren, terwijl het den ander aan lust, moed, ervaring of takt haperde. Op de Groot richtten de Staten het oog als den eenigen persoon, dien men er toe zou kunnen bewegen. Tezelfdertijd wenschte Rotterdam hem voor zich als pensionaris. De Groot, die te Stockholm vertoefde, schreef aan een van zijne vrienden ²⁾, Wicquefort zelf zonder twijfel, dat dit ambt geheel naar zijn hart was. Door het aan te nemen zou hij als zoon een schitterende voldoening erlangen voor de geschonden eer van zijn vader, die een halve eeuw vroeger door partijhaat uit hetzelfde ambt verdreven was, en zou hij wederom met waardigheid verschijnen in de Staten van Holland, in wier vergadering hij te voren gezeten had als pensionaris van Amsterdam en waaruit de magistraat van deze stad hem daarna geweerd had ³⁾. Het heeft er nu veel van alsof er tusschen de Staten Generaal en de stad Rotterdam een wedstrijd ontstond, aan wie het gelukken zou de Groot tot zich te trekken. Zijn benoeming tot gezant was zoo goed als zeker ondanks Utrechts verzet, toen Rotterdam hem zonder dralen op 7 Mei 1669, ter vervanging van Mr. Rudolphi van Niedeck, tot pensionaris verkoos. „Des de roemvoller is dit voor hem,” voegt Wicquefort toe aan zijn bericht hiervan, „omdat hij langen tijd tegen deze stad geprocedeerd ⁴⁾ heeft, welke veroordeeld

¹⁾ De neef schreef zijn naam met één t. (Mr. J. D. Veegens *Historische Studiën* II bl. 79 aanm.)

²⁾ *N.* 4 Mei 1669. In een brief van 19/29 Mei 1669 (zie de uitgave van Prof. Krämer) spreekt de Groot wel met instemming over het aanbod dat Rotterdam hem gedaan heeft, maar wenscht hij vóór zijn terugkomst uit Zweden geen keuze te doen tusschen Rotterdam en de ambassade naar Frankrijk.

³⁾ „Non sans une espece d'outrage,” zegt Wicquefort terecht in zijn *N.* van 25 April 1669. De Groot had dus ook voor eigen eerherstel te zorgen.

⁴⁾ *N.* 9 Mei 1669. Volgens Cornets de Groot t. a. pl. bl. 12 was de loop

is hem schadeloos te stellen voor het onrecht, zijn vader aangedaan, en hem het bedrag uit te keeren van de ingehouden wedde ¹⁾ zijns vaders, sedert het oogenblik, dat deze in ongenade viel, totdat hij in dienst trad bij de Kroon van Zweden." De Groot had nog geen beslissing op de keuze van Rotterdam genomen, toen hij op 5 Juni ²⁾ door de gezamenlijke gewesten, Utrecht uitgezonderd, tot gezant bij den Koning van Frankrijk benoemd en hem gelast werd het Zweedsche hof te verlaten.

Er bestond bij Wicquefort ³⁾ geen twijfel of hij zou aan Rotterdam de voorkeur geven. Het strekt de Groot niet tot oneer, dat hij het ten slotte hooger gesteld heeft het vaderland op een reeds verloren post te dienen dan aanstonds te voldoen aan zijne eigen wenschen. De Nouvelles eindigen omstreeks dien tijd. In het Handschrift Tydeman wordt nog nu en dan in verslagen aan den Koning van Denemarken en de Hertogen van Luneburg melding gemaakt van de Groot en zijn ambassade. Op het oogenblik, dat

van dit proces aldus geweest. De Groots moeder, Maria van Reygersberch, had het in 1649 ingesteld. Het Hof sprak in 1652 een voor haar gunstig vonnis uit, maar niettemin moest haar zoon het geding na haar dood in 1653 voortzetten. Het eindigde met de Resolutie van Holland van 29 Sept. 1659, krachtens welke hem in 1662 o. m. de beschikking werd gegeven over een compagnie paardenvolk. Hij teekende daarop een „acte van decharge" in den Haag op 24 Maart 1662.

¹⁾ Zooals blijken zal, wanneer eerlang de brieven van den raadsheer Nicolaas van Reygersberch aan de Groot in het licht verschijnen, had deze Reygersberch jaren achtereen te Rotterdam al het mogelijke gedaan om de uitkeering van die jaarwedde aan de rechthebbenden te verkrijgen.

²⁾ Zie het uittreksel van deze Resolutie bij Cornets de Groot bl. 19. Hij kreeg verlof over te komen om zich uit te spreken over het aanvaarden van de benoeming. Daarop werd hij bij Resolutie van 20 Mei 1670 officieel benoemd.

³⁾ N. 6 Juni 1669. De Groot nam dan ook het pensionarisschap aan. De vroedschap van Rotterdam keurde evenwel goed, dat hij voorloopig voor een jaar den gezantschapspost zou waarnemen. Dit verlof werd verlengd. Bij Res. van 25 Febr. 1672 werd de Groot op zijn verzoek van zijn ambassade ontheven en hem vergunning geschonken huiswaarts te keeren.

Wicquefort het doodsbericht van zijn vriend vernam, Juni 1678, arbeidde hij aan de laatste bladzijden van zijn *Ambassadeur*¹⁾. Even vereenzelvigd de grijsaard daar, onder den indruk van deze tijding, de zelf geleden vervolging met die, waaraan de gestorvene had blootgestaan: „ses ennemis et les miens n'ont pas cessé de le persécuter.” Dan beklagt hij Holland, zijn stem verheffend in den uitroep: „Hé, que je plains la Hollande!”, over het verlies van een man, „die alleen een eind had kunnen maken aan de verwarring in den staat.” Die klacht kwam Wicquefort uit het hart. Hij had een natuur, die bitter haten kon; hij was een geduchte wederpartij, zijne vijanden slaande met de scherpte des woords; maar zijn vereering van de Witt en zijn vriendschap voor de Groot houd ik voor afspiegelingen van de betere zijde van zijn karakter.

Het spreken over de Groot leidt tot de vermelding van hetgeen de Nouvelles verhalen van andere vertegenwoordigers der Republiek in den vreemde. Eerst vestig ik de aandacht op eenigen van den tweeden rang. De betrekking van resident der Staten te Madrid werd jaren lang vervuld door baron Hendrik van Reede van Renswoude, zoon van Johan van Renswoude, afgevaardigde van Utrecht in de Staten Generaal en neef van Reede van Nederhorst, die zich op het vredescongres te Munster als vriend van Frankrijk²⁾

¹⁾ *W. Amb.* II p. 276.

²⁾ Deze toonde zich daarom na afloop van zijn taak als onderhandelaar niet afkeerig, bewijzen van de mildheid des Konings te aanvaarden (*W. Amb.* II. p. 97). Ook een schoonzoon van hem werd daarmede bedacht. Hij prijkt op den *Estat de l'Employ de la somme de trente mil liures receue a la Haye de Mr. Mathieu hocufft le XIc mars mil six cens quarante sept pour estre employée en present et aïnes despences secretes et necessaires pour le service du Roy pendant la negociation de Monsieur de Servien avec Mrs. les Estats pour le Traicté de garantie* (Holl. no. 50 fol. 271|74): „Mr. de Buerchkuy gendre de Mr. de Nederost”, in gezelschap van „Montbas, un secretaire de Mess. les Estats, Barleaus, Graesinger et Boys, personnes tres sauantes et affectionnées pour le roy”.

en dus als voorstander van den oorlog tegen Spanje had doen kennen. De jonge Renswoude geeft den indruk van vrij dom en aanmatigend te zijn geweest. Wicquefort maakt hem met deze pennekras af: „hij voerde niets uit en zijne dépêches waren het port niet waard” ¹⁾. In 1662 zondigde Renswoude tegen de gezanten-etiquette. Hij stiet den Franschen ambassadeur te Madrid voor het hoofd door te vorderen, dat deze hem bij zijne bezoeken de hand zou reiken ²⁾. Op Lionne's klacht bracht Wicquefort, die het ongehoord vond, dat een resident zich vermat de hand van een ambassadeur te eischen, een bezoek aan den ouden Renswoude en vroeg hem uit naam van de Witt, of hij zijn zoon tot zijn plicht wilde terugroepen. Maar daarin had de vader niet veel lust, want hij meende, dat het geval de Staten er toe moest leiden, om zijn zoon van resident tot ambassadeur te bevorderen ³⁾. De oude Renswoude zag zich in deze verwachting niet bedrogen ⁴⁾.

Michiel van Gogh, buitengewoon ambassadeur der Staten bij het Hof van St. James, vond ook geen genade in Wicqueforts oog, die zijne misgrepen „verontschuldigde” met te zeggen ⁵⁾, dat hij uitstekend geschikt was om deernis op te wekken, als hij te onderhandelen had aan een hof, dat deernis kon gevoelen. Van Gogh was de dupe van de dubbelhartigheid van Karel II. In het hevigst van den oorlog — hij werd niet teruggeroepen — was hij bij de Staten nimmer uitgepraat over Englands vredelievendheid.

¹⁾ *W. Hist.* III p. 32.

²⁾ Deze eisch heet: „prétendre la main”. Den eisch toestaan en den eischer dus als gelijke in rang erkennen luidt in de taal van het Corps Diplomatique in die dagen: „céder la main”.

³⁾ *N.* 6 en 20 Juli 1662.

⁴⁾ *Extract* uit de Statenresolutie van 4 Juni 1664: „Verstaan een ordinaris Ambassadeur te committeeren, om in die Qualiteit te resideeren in Spagnien”; id. 6 Juni: „De heer Hendrik van Reede van Renswoude daertoe aangesteld gedurende twee jaren”.

⁵⁾ *W. Hist.* III p. 32.

Hij nam alles wat men hem te Londen dienaangaande diets maakte, voor goede munt aan. Zeeland, dat het recht had den gezant voor Engeland aan te wijzen, hield hem uit provincialisme staande, ofschoon bewust van zijn ongeschiktheid ¹⁾. Eindelijk werd van Gogh uit zijn voor hem zelf trouwens onhoudbare positie verlost. „Zijn zoon is hier aangekomen,” meldt Wicquefort ²⁾, „niet gelijk men dacht, om zich met eenige volmacht over vrede uit te laten, in overeenstemming met de door van Gogh zoo dikwijls voorgespiegelde gezindheid van den Engelschen Koning. Integendeel, hij heeft verklaard, dat de Engelschen zijn vader voor den gek hielden en oorlogzuchtiger waren dan ooit. Deze jonkman zal morgen vertrekken. Hij neemt voor zijn vader het verlofschrift mede om terug te keeren.”

Minder uit de hoogte dan van Gogh wordt in Wicqueforts *Histoire* behandeld Jan de Wit, neef en naamgenoot van den Raadpensionaris en raad van de stad Dordrecht. Schoon ongeoeffend in buitenlandsche aangelegenheden wordt hij geprezen ³⁾ als iemand, die behoudens verstand van andere dingen, een volmaakte kennis bezat van hetgeen het welzijn van zijn vaderland verhoogden kon. In de Nouvelles daarentegen wordt op deze lofspraak vrijwat afgedongen en is het den schrijver onmogelijk te begrijpen, waarom de Wit, die, al is hij nauw verwant aan den Raadpensionaris, weinig in tel is bij zijn familie, en zoo dom, dat hij niet eens Fransch verstaat, naar Frankrijk zal worden afgevaardigd, tenzij men zich op deze wijze van hem ontslaan wil ⁴⁾.

Tot de dii minores in onze gezantenwereld, die het Wicquefort niet naar den zin maakten, behoorde ook Nicolaas Heinsius, geleerde, hoveling, vader van den eigenaardigsten onder onze schelmenromanschrijvers, maar minderwaardig staatsman.

¹⁾ *N.* 26 Febr. 1665.

²⁾ *N.* 10 Dec. 1665.

³⁾ *W. Hist.* IV p. 80.

⁴⁾ *N.* 7 Maart 1669.

Langen tijd vertegenwoordigde hij de Staten in Zweden. Wicquefort noemt hem òf terloops òf behandelt hem op weinig vleierende wijze. In de *Nouvelle* van 7/9 Mei 1671 ¹⁾ zegt hij, dat „Heinsius zijn ontslag heeft aangevraagd, omdat hij als ambteloos burger wil gaan leven, maar inderdaad hebben zijne vrienden hem den raad gegeven zoo spoedig mogelijk te vertrekken, want anders zouden de Staten hem dit gelasten, daar men hem te Stockholm niet langer dulden kan.” „Ik geloof” — voegt Wicquefort hierbij zonder eenig sarcasme, waaruit blijkt, dat hij Heinsius als geleerde niet geringschatte en geen afgunst tegen hem voedde — „dat de Staten van Holland hem zullen opdragen 's lands geschiedenis te schrijven op een belooning van 1000 kronen.”

Over Johan de Knuyt, vertegenwoordiger van Zeeland bij het sluiten van het Munstersche vredesverdrag, dat hij tegen den wil van zijne committenten mede onderteekende, bericht ²⁾ Wicquefort, „dat het thans vaststaat, dat hij zich toenmaals door de Spanjaarden liet omkopen; de Knuyts erfgenamen toch hadden 800.000 livres in zilverstaven gevonden in een keider van zijn huis.” Evenals bij Huyghens ³⁾ ligt de nouvellist Wicquefort ook bij de Knuyt overhoop met den historischrijver Wicquefort. Immers wel heet in den *Ambassadeur* ⁴⁾ de Knuyt al sluwheid wat er aan was, en zoo gierig, dat de meest geraffineerde schraapzucht gelijk stond met zijn opvatting van huishouden; maar in hetzelfde werk ⁵⁾ wordt openlijk verklaard, dat de Franschen lasterlijk beweerden, dat hij en zijn ambtgenoot Adriaan Pauw met Spaansch geld waren omgekocht. Ook in de *Histoire* zijn plaatsen ⁶⁾, welke toonen, dat Wicquefort deze bewering voor ongegrond

¹⁾ *M. T.*

²⁾ *N.* 8 Dec. 1667. De minuut is ook in *M. T.*, doch mist de plaats over de Knuyt.

³⁾ Vgl. bl. 44 aanm. 1.

⁴⁾ *II.* p. 212.

⁵⁾ *W. Amb.* I. p. 136.

⁶⁾ I. p. 94. 129.

hield. In de Fransche regeeringskringen bleef men echter nog heftig gebeten op hen, die hadden deelgenomen aan het sluiten van den vrede met Spanje en dus viel Wicquefort in Lionne's geest met te zeggen, dat hij nu overtuigd was van de juistheid van het booze gerucht, dat over de eerlijkheid van de Knuyt de ronde had gedaan.

Van meer beteekenis dan deze opmerkingen over de kleinere luiden is hetgeen de Nouvelles bevatten over het groote drietal: Boreel, Beverninck en van Beuningen.

Willem Boreel, die hooghartige persoon, die schender van alle hof-etiquette, was, het is genoeg bekend, een doorn in het oog van het Fransche hof. De stoute taal, door hem gesproken op de gedenkwaardige audientie bij den Koning den 12^{den} April 1657, toen hij Mazarin behandelde als een knaap die vóór zijn beurt sprak, werd hem nimmer vergeven. Onverpoosd werden de Staten aangezocht, hem terug te roepen. Doch slechts de dood vermocht hem van zijn plaats te stooten. Bij zijn leven hield hij zich onverzettelijk staande tegen alle stormen, onverschillig of die opstaken uit Frankrijk dan wel uit Nederland, want ook hier had hij tegenstanders, zoowel wegens zijne staaatkundige gevoelens — hij was een aanhanger van het huis van Oranje en volgens Wicquefort ¹⁾ een verklaard vijand van de Witt — als om de moeite en den last die hij veroorzaakte, doordat het Fransche hof niet moede werd over zijn vitzucht en ongemaniërdheid te klagen. Aan den anderen kant had Boreel, een looze oude vos, zich hier den steun van velen weten te verwerven, tot zelfs onder verwanten van den Raadpensionaris. Een van de Witts behuudooms, Cornelis de Graef, heer van Zuidpolsbroek, burgemeester van Amsterdam, had hij voor zich gewonnen door een van diens zoons, die te Parijs ziek was geworden, bij zich aan huis te laten verplegen. Deze vriendelijkheid vergat de Graef niet. Toen Wicquefort door de Witt naar Amsterdam werd gezonden om den burgemeester de nood-

¹⁾ *N.* 22 Febr. 1662.

zakelijkheid van Boreels terugroeping voor oogen te houden, moest hij onverrichterzake terugkeeren. Een welingelicht vriend had hem verzekerd, dat de Graef zijn boodschap niet eens zou hebben willen aanhooren en dat hij alleen voor het betoog van de Witt zelf zou zwichten. De Raadpensionaris was niet van dit gevoelen, zeggende dat hij zich niet aan een afwijzing wilde blootstellen, die hij voorzag, daar hij den burgemeester vroeger al herhaaldelijk maar vergeefs had voorgehouden, hoe noodzakelijk het was Boreel terug te roepen, „die een hinderpaal was voor de goede betrekkingen tusschen den Koning en dit Gemeenebest” ¹⁾. Hij verlangde daarom, dat Wicquefort ten tweeden male met dezelfde boodschap naar Amsterdam zou gaan, maar schijnt daarop niet te sterk aangedrongen te hebben, althans het blijkt niet, dat Wicquefort heeft moeten gaan ²⁾. Kort te voren was deze op een wijze, die kwade gevolgen voor hem had kunnen hebben, in het vraagstuk van Boreels terugroeping betrokken geraakt. „Bij mijn vertrek uit Parijs,” verhaalt hij, ³⁾ „zeiden van Gent en van Beuningen mij, dat Turenne hun van ’s Konings wege verklaard had, dat Z. M. over Boreels gedrag zeer ontsticht was. Ik moest den Raadpensionaris daarom onder het oog brengen, dat het goed was, Boreel terug te ontbieden. Ik deed dit en nog meer. Boreel rook echter lont en vroeg den buitengewonen gezanten wat dit te beduiden had. Naar hij den 23sten Februari schreef hebben zij hem geantwoord, dat dit alles hun volmaakt onbekend was en zij er nooit een woord over gesproken hadden. Ik sta dus

¹⁾ *N.* 25 Jan. 1662.

²⁾ Ik meen in de voorstelling, die Wicquefort van de toedracht dezer zaak geeft, een fijnen zet te bespeuren om Lionne te laten denken, dat de Witt de bewaamheid van zijn dienaar zoo hoog schatte, dat hij hem nog een poging liet doen, die hij, de Witt, met al zijn macht niet aankon.

³⁾ *N.* 8 Maart 1662. Van Oct. 1661 tot Jan. 1662 had Wicquefort te Parijs vertoefd (Zie bl. 11). Jan van Gent, Justus de Huybert en van Beuningen waren in buitengewone ambassade afgevaardigd voor het sluiten van het tractaat van handel en bondgenootschap.

als leugenaar en zou gevaar loopen kwalijk bejegend te worden, als ik niet zoo gelukkig was iets in handen te hebben, waarmede ik mij rechtvaardigen kan."

In 1663 haalde Wicquefort Boreel meer dan eens over den hekel en verweet hij hem in de Nouvelles openlijk, dat hij alleen schuld droeg aan de vertraging in de uitwisseling der ratificatiën van het tractaat van 1662. Men weet, tot hoeveel moeite deze ratificatiën aanleiding gaven ¹⁾. Lodewijk had er de voorwaarde aan gehecht, dat de Staten hem het bezit van Duinkerken zouden waarborgen, welke havenstad hij bij koopverdrag van Engeland had verkregen. Men verzettede zich hier te lande tegen het verleenen van deze garantie, in de eerste plaats uit bezorgdheid, dat de door den Koning sterk bevoorrechte nieuwe bezitting een geduchte handelsmededingster zou worden, en vervolgens uit wrevel, dat de Koning door een voorwaarde te stellen, waarop geen der bepalingen van het Parijsche tractaat hem recht schonk, met dit tractaat den draak scheen te steken. Lodewijk deed eindelijk den eersten stap tot toenadering door zich bereid te verklaren tot de uitwisseling over te gaan, in de verwachting dat de Staten hem als een tegenbeleefdheid de acte van garantie van Duinkerken zouden verschaffen. Bij memorie van 8 Maart 1663 gaf d'Estrades den Staten bericht van deze beslissing zijns meesters, terwijl de Staten besloten, dat Boreel gelast zou worden de uitwisseling te doen geschieden in overeenstemming met 's Konings bedoelingen. Wicquefort zag in deze lastgeving een vernedering van Boreel. Hij schreef ²⁾ op een toon van opgewektheid: „Les Etats Generaux resolurent sur l'aduis de Messrs de Hollande, et sur le memoire que Monsieur l'Ambassadeur auoit presenté le mesme jour, au sujet de l'eschange des ratifications, suivant l'ordre du Roy, qu'il en seroit enuoyé copie a M. Boreel, pour faire faire l'eschange selon les intentions de Sa Maté.

¹⁾ Vgl. *Est.* passim.

²⁾ *N.* 15 Maart 1663.

Si bien que ce sera par cette voye que Monsieur Boreel l'apprendra, n'en ayant rien sceu jusqu'icy, puis que par ses lettres du 9 de ce mois ¹⁾, il escrit encore que l'eschange des ratifications ne se fera point, si Messrs les Estats ne luy enuoyent procuration pour asseurer la garantie de la place de Dunquerque dans trois mois sur quoy je prendray la liberté de vous dire, Monsieur, que cette façon d'agir ne fortifie pas seulement le credit de Monsieur d'Estrades mais aussy celuy de Monsieur de Wit, a qui l'on fait grand plaisir avec cela, quand le Roy fait faire les affaires de cette nature, sans la participation de Monsieur Boreel ²⁾ avec lequel il n'a aucune confiance." Deze laatste woorden zijn te sterk dan dat de Witt ze hem in den mond zou hebben gelegd. Den 19^{den} April ³⁾ gingen nu de Staten over tot het waarborgen van Duinkerken. Toch bracht de ordinaire geen bericht, dat de uitwisseling der ratificatiën geschied was, een onbegrijpelijkheid, die aan Boreels koppigheid geweten werd ⁴⁾, maar welker voornaamste oorzaak was, dat de Koning met andere verdragen ⁵⁾

¹⁾ In de bekende uitgave van de diplomatieke correspondentie van de Witt met de vertegenwoordigers der Staten in den vreemde, 's-Gravenhage 1723/25, komt geen brief van Boreel van 9 Maart 1663 voor. Hij zal toch wel geschreven zijn, daar Wicquefort het weten kon, omdat Boreels dépêches door zijne handen gingen.

²⁾ Ofschoon Boreel in dit geval door den Koning voorbijgegaan en dus gehoord was, was hij beter ingelicht dan Wicquefort wel meende. Immers den 2^{den} Maart schreef de Koning aan d'Estrades, dat hij zijn genomen beslissing zou intrekken, wanneer hem niet binnen drie of vier maanden het bezit van Duinkerken gewaarborgd werd. In de memorie, die d'Estrades bij de Staten indiende, liet hij voorzichtigheidshalve dezen termijn onaangeroerd.

³⁾ N. 19 April 1663: „Messrs les Estats ont passé ce matin la garantie de Dunquerque, nemine contradiente.”

⁴⁾ N. 29 Maart 1663.

⁵⁾ Bij het tractaat van Parijs van 27 April 1662 was bepaald, dat partijen elkaar de verdragen zouden waarborgen, welke zij tot dezen datum met andere landen gesloten hadden. Na dezen datum hadden de Staten een tractaat gesloten met Engeland en een met Spanje over het land van Overmaze, tot wier garantie Lodewijk zich bereid verklaarde, verlangende van zijn kant de garantie van een viertal verdragen, welke hij na genoemden datum had aangegaan.

te voorschijn kwam, die hij evenzeer door de Staten ge-
waarborgd wenschte te zien. Boreel, die het ophouden van
deze gewichtige zaak door de excepties, die Lodewijk tel-
kens opwierp, met gelijke munt betaalde, stelde 's Vorsten
geduld op zware proef. Hij bracht de Staten gebrekkig op
de hoogte ¹⁾ van hetgeen van hen verlangd werd. Wicquefort
zegt, dat men over zijn manier van handelen zeer ontstemd
was en dat zijne beste vrienden de algemeene ontevredenheid
trachtten te sussen met te wijzen op zijn hoogen leeftijd en
zijn zwak geheugen. Hij vermoedde, dat Boreel de onder-
handelingen in de haven schipbreuk wilde doen lijden ²⁾.

Dat Boreel met het klimmen der jaren kleingeestig en
vitterig werd, mag niet voorbij doen zien, dat hij lof ver-
dient om de scherpe wacht, die hij hield tegen het schenden
van de handelsrechten der Nederlanders door Colberts pro-
tectionisme. Geen gelegenheid verwaarloosde hij om te kla-
gen ³⁾ over de willekeur en de afpersingen, waaraan hun
handelsmarine ten spijt van het tractaat in de Fransche
havens bleef blootstaan. Met deze klachten stal hij het hart
van onze kooplieden. Het heeft er veel van, dat Wicquefort
tegen den „chicaneur” Boreel uitviel, veeleer om Lionne te

¹⁾ N. 17 Mei 1663: „mais il ne parle point du tout des quatre traittés que le Roy desire faire comprendre dans la garantie generale.”

²⁾ N. 3 Mei 1663. De quaestie der verdragen en der ratificatie werd na lang talmen opgelost. Met een zucht van verlichting zal de Witt wel den 17den Mei aan Boreel geschreven hebben (*Brieven* I bl. 641): „Naer 't afgaen van mijn jongste van den 10. deser loopende maendt, is my U Edts. Missive van den selven date, als ook die van den 11. daer aenvolgende, wel ter handen gekomen; waer uyt, alsmede uyt U Edts. publicque depêches daer nevens overgekomen, met aengenaemheyt vernomen hebbe, dat d'uytwisselinge van de Ratificatie, Lysten ende Tractaten, nu eyndtlyck effective geschiet was, verhoopende ende Godt Almaghtigh biddende, dat het deselve gelieve syuen Goddelycken Zegen verder over 't voorsz werck te verlenen.”

³⁾ N. 13 Sept. 1663: „il ne se passe point de semaine que M. Boreel ne parle du fret.” Ik merk te dezer plaatse aan, dat Boreel twee jaar later toen van Beuninghen te Parijs was, zich bij dezen beklaagde over onbescheidenheden van Wicquefort, „den Heere die in de Fransche Tael gebruyckt wert” (*de Witt Brieven* II bl. 79).

believen dan omdat hij den op zijn stokpaardje rijdenden grijsaard kwalijk gezind was. Op geen enkele plaats in zijne werken bindt hij Boreel aan den schandpaal, zooals hij het anderen doet. Trouwens naar gelang de Nouvelles worden voortgezet, nemen de aanvallen tegen den gezant merkbaar in kracht af, zoodat de schrijver zich ten slotte de bekentenis laat ontvallen, dat Boreel toch eigenlijk te Parijs recht op zijn plaats was, met deze woorden van bedekte hulde: „Boreel zal eindelijk worden teruggeroepen, maar als Beverninck of van Beuningen weigeren hem op te volgen, weet ik niemand, die hem zal kunnen vervangen” ¹⁾.

De tweede uit het beroemde driemanschap, Hieronymus van Beverninck, wordt reeds in de Nouvelle van 14 April 1661 vermeld. Wicquefort bericht daar, dat de thesaurier-generaal Beverninck ²⁾ een bezoek heeft ontvangen van den juist uit Engeland teruggekeerden ritmeester Buat, die hem zeide, dat de Koning van Groot-Britanje hem aanzag voor den heftigsten tegenstander van den Prins van Oranje en hem daarom den vriendschappelijken raad wilde geven, van gezindheid te veranderen. Toen gaf Beverninck dit fiere bescheid: „De Koning is meester in Engeland, maar den Staten heeft hij geene wetten te stellen. Zij dulden niet, dat men hun met den degen op de borst afdreigt, wat zij bloot als gunst willen verleenen. Hoe meer de Koning aandringt, des te minder zullen zij doen. En als hij zooveel houdt van zijn neef, dat hij hem alleen wenscht op te voeden, welnu dan zullen zij hem op een schip naar Engeland zetten.” Tot toelichting van deze woorden diene, dat toen na de herstelling van het koningschap in Engeland het vraagstuk der opvoeding van den Prins, eigen neef van Karel II,

¹⁾ N. 24 Mei 1668. Van de terugroeping kwam wederom niets. Daar het met Boreels leven ten einde ging, wilde men zijne laatste dagen niet vergallen. Den 4^{den} Oct. vernamen de Staten de doodstijding, waarop zij besloten de bevoegdheden van den overledene voorloopig over te dragen aan zijn secretaris Christiaan Rumpf.

²⁾ Wicquefort schrijft altijd Beverningh.

meer op den voorgrond trad, de Staten van Holland zich bij Resolutie van 25 September 1660 met de zorg voor deze opvoeding belastten en vier dagen later, om den Koning een nieuw bewijs van hun inschikkelijkheid te geven, de Acte van Seclusie introkken. Het vraagstuk scheen dus van de baan geschoven, toen de Princes Royaal, moeder van den Prins, den 24sten December onverwacht overleed en bij testament haar broeder verzocht, de plaats van vader bij haar zoon in te nemen. Karel greep met beide handen de gelegenheid aan, die dit verzoek van zijn zuster hem bood, om het gezag van de Staten als opvoeders van zijn neef met allerlei chicanes te beknibbelen en hen zoo uitdagend te behandelen, dat hij zijn neef meer schade dan voordeel aanbracht, daar de Staten, zijn tarten moede, zich bij Resolutie van 30 September 1661 onthieven van een toezicht, dat hun souvereiniteit in gevaar bracht, nu zij het niet meer konden uitoefenen zonder inmenging van buitenlandsche vorsten.

Uit de boven aangehaalde plaats in de Nouvelles blijkt duidelijk, dat Beverninck, die ten jare 1654 ¹⁾ zoo ijverig had deelgenomen aan de uitsluiting van den Prins van de waardigheden zijner voorouders, in het oog van Wicquefort niet geheel met onrecht gold voor een van de hechtste steunpilaren der Statenpartij. Het mocht zoo niet blijven. Die man, „helder van begrip, voor groote dingen geschapen, maar driftig, ongelijk van humeur en te heetbloedig om te slagen in een republiek,” die man, „buiten wiens raad de Witt bijna nimmer ging,” ²⁾ liet zijn ambt varen in een tijd, waarin het land in nood was, en ging zich vermeien in de bloemkweekerij, zijn geliefkoosde ontspanning, onder voorgeven dat hij, kinderloos, geen lust of belang erbij

¹⁾ *W. Hist.* II. p. 318: „La Paix (met Cromwell) estoit l'ouvrage de Beveningh, et cette belle charge (van thesaurier-generaal der Unie) en devoit estre la recompense”. De tegenpartij had zich natuurlijk sterk tegen zijn benoeming verzet.

²⁾ Naar Bevernincks karakteristiek in de *N.* van 5 Nov. 1665.

had, zich in 's lands dienst uit te putten, maar een stil en rustig leven verkoos. En evenwel was hij nimmer moede geweest te betuigen, dat hij niet heen zou gaan, zoolang de oorlog met Engeland zou duren ¹⁾. Inderdaad was Beverninck een voorstander geworden van een compromis met de Oranje-partij. Hij had de bakens met het getij verzet. Hij wilde zich dekken door een tijdigen aftocht, daar hij tengevolge van de oorlogsrampen — de nederlaag van Obdam was nog niet gewroken en de Ruyters kartouwen hadden de Britsche vloten bij de Vlaamsche banken nog niet tot wrakken geschoten — en van de verdubbelde heftigheid, waarmede de Witts vijanden het hoofd opstaken, den val van het tegenwoordig regeeringsstelsel in een nabij verschieft meende te aanschouwen. Beverninck mag het verwijt niet treffen van kortzichtigheid in den levensduur van de politiek van de Witt, want al kwam deze ditmaal met zijn onuitbluschbare energie alle hinderpalen te boven, dat hij vroeg of laat toch vallen moest, kon aan het geoefend oog van een Beverninck niet verborgen blijven. Toch schijnt het moeielijk te verontschuldigen, dat zulk een ferme kop, zulk een kloeke geest, die van zijn eigen kracht een hoog begrip had, zich zoo voorzichtig, zoo lafhartig betoonde. Volgens Wicquefort ²⁾ dacht men, dat Beverninck afrad om tot de Oranjepartij over te loopen, die hij het nuttigste kon wezen als afgevaardigde van zijn geboortestad Gouda ter Staten van Holland.

Uit aangeboren achterdocht zette zich bij Beverninck een persoonlijke wrok ³⁾ tegen den Raadpensionaris. Met hoogheid van geest verhief de Witt zich boven de vijandig-

¹⁾ „Il a quitté pourtant”, is het korte verwijt van Wicquefort. In het ambt van thesaurier-generaal werd hij opgevolgd door Mr. Coenraad Burgh, schepen van Amsterdam. „Nooit te voren hadden de Oranjegezinde gewesten zoo hevig geknipt als nu bij de bezetting van dit ambt, om Holland en de Witt een slag toe te brengen” (N. 14 Jan. 1666).

²⁾ N. 21 Jan. 1666.

³⁾ N. 28 April 1667. *Hist.* IV p. 167.

heid van zijn vroegeren medestander. Heerscher over zijne menschelijke aandoeningen, ze wegcijferend waar het ging om het heil van den Staat, bewoog hij Beverninck tot vele malen ¹⁾ toe het land te dienen met zijn beproefd beleid als staatsman; maar niet zonder dat hij aan Bevernincks zelfbewustheid en eigenliefde verscheidene offers moest brengen. Met betrekking tot zijn omzwenken naar de partij van Oranje bericht Wicquefort ons het volgende. Te Kleef, waar Beverninck in 1666 bij de Brandenburgsche regeeringspersonen groot aanzien genoot, inzonderheid bij den minister von Schwerin, verbond hij zich schriftelijk jegens een hunner, den kamerheer von Pöllnitz, dat hij de belangen van den Prins bevorderen zou ²⁾. Den Keurvorst in het bizonder beloofde hij een hervorming in de financiën van den Prins na afloop van de voogdijschap ter hand te zullen nemen. Maar daarna vrezend, dat hij zich in een wespennest zou steken, kwam hij die belofte niet na, gelijk in de Nouvelle van 8 November 1668 ³⁾ uitvoerig verhaald wordt. Beverninck zou op zijn buiten bij Leiden een diner geven aan den Prins, diens gouverneur van Gent en de Witt. De Prins kwam vóór de andere gasten om met den gastheer een gesprek onder vier oogen te hebben, vroeg hem op den man af, of hij zich met de regeling van zijne financiën wilde belasten, maar ontving een stellige weigering. Zulk een feit kan toonen, dat Bevernincks afval van de Witt niet het voorspel

¹⁾ Tijdens de Witt heeft Beverninck den Staat nog vertegenwoordigd bij het Kleefsch verdrag van 1666 met den Keurvorst van Brandenburg tegen Munster; bij den vredehandel van Breda in 1667; bij dien van Aken in 1668 en in 1670/71 te Madrid, om Spanje te bewegen de Staten te ondersteunen in den nabijzijnden oorlog met Lodewijk XIV.

²⁾ *W. Hist.* III pag. 283.

³⁾ De minuut van deze *N.* is in het *M. T.* Hieruit is zij, wat deze plaats betreft, door Mr. Chais van Buren afgedrukt in zijn uitgave van *W. Hist.* (III p. 283/84 note). Dr. G. D. J. Schotel (*Iets over Hieronymus van Beverningh en Bruno van der Dussen*, 's-Hertogenbosch 1847) heeft van de bewuste mededeeling van Wicquefort over Pöllnitz en Beverninck geweten. Hij noemt haar een gerucht (aldaar bl. 17).

was van een slaafsche aansluiting bij de tegenpartij, maar dat hij in overeenstemming met zijn waren aard onafhankelijk van beiden wenschte te zijn, niet de dienende, maar de gediende ¹⁾).

Hoewel het van zelf spreekt, dat Wicquefort den afval van Beverninck betreurde, doet hij in den *Ambassadeur* recht wedervaren aan zijne uitstekende eigenschappen als staatsman en brengt hij zelfs hulde aan zijn karakter ²⁾. In ditzelfde werk ³⁾ geeft de schrijver een gelijk bewijs van historische onpartijdigheid aan Coenraad van Beuningen, die toch evenmin trouw aan de Witts zijde gebleven is. Toeven wij bij enkele plaatsen in de *Nouvelles*, die handelen over dezen grooten politicus, dien man, nu eens stroef en in zich zelf gekeerd, dan weder vindingrijk, doortastend en onversaagd. Op het einde van 1660 vertrok van Beuningen, vermaard door zijne met uitnemend gevolg volbrachte ambassades bij de Noordsche hoven, met twee ambtgenooten naar het Fransche hof om het bekende verdrag van handel en alliantie tot stand te brengen. Lionne, die zijne verklaringen wantrouwde, volgens welke de Koning, als het verdrag eenmaal gesloten was, met de Republiek zou kunnen doen wat hij verkoos, en ze als krijgslisten ⁴⁾ aanmerkte om het verdrag er zoo spoedig mogelijk door te sleepen, verzocht Wicquefort om inlichtingen over het karakter van van Beuningen, waarop deze antwoordde: ⁵⁾ „Ik kende hem reeds, toen hij nog geen uitzicht had op zijn tegenwoordigen staat.

¹⁾ Willem III trok als stadhouder veelvuldig partij van den bekwamen diplomaat, maar na den Nijmeegschen vrede verliet Beverninck het openbaar leven voor goed. Hij stierf te Gouda in 1690.

²⁾ *W. Amb.* II p. 211: „Pour faire le caractere de Beverning il faudroit une autre plume que la mienne; parce qu'à en bien examiner toutes les parties, il se trouvera, que sans une petite inégalité qui se rencontre dans son humeur, il n'y a rien qui ne soit achevé.”

³⁾ *W. Amb.* II p. 205.

⁴⁾ Lionne a Vicfort 5 aoust 1661 (*Holl.* n°. 66): „tout habile qu'est Mr. Beuning il ne trouvera pas icy ses duppes.”

⁵⁾ *N.* 11 Aug. 1661.

Hij was toen een man van eer. Mogelijk hebben de waar-
digheden, die hij daarna bekleedde, hem veranderd, maar
hoe dit zij, hij heeft u volkomen naar waarheid gezegd,
dat de Koning hier na het sluiten van het tractaat opper-
machtig zal zijn."

De tweede buitengewone ambassade van van Beuningen
naar Frankrijk nam bijna drie jaren in beslag. Zij duurde
van December 1664 tot October 1667. Haar oorspronkelijk
doel was Lodewijk krachtens het verdrag van 1662 te
overreden, dezen Staat onderstand te verleenen in den oorlog
tegen Engeland. De vrienden van Boreel vonden deze
ambassade een belediging voor den ouden gezant en lieten
dit de Witt zoo sterk gevoelen, dat op den avond vóór van
Beuningens vertrek een der gedeputeerden van Utrecht ¹⁾,
als tolk van zijn collega Reede van Renswoude, die zich
zelf stilhield, heel vinnige woorden zeide, waarop hij door
de Witt ter neder gezet en, nadat van Beuningen zelf het
doel van zijn reis ontvouwd had, gedwongen werd toe te
geven, dat men niemand had kunnen vinden bekwamer
dan hij en den Staat meer toegenegen. Eenige dagen vóór
dit tooneeltje plaats vond, had van Beuningen Wicquefort
opgezocht ²⁾ en hem gezegd, dat hij alles wilde vermijden,
wat Boreel kon doen vermoeden, dat hij hem verdringen
wilde. Voorts vroeg hij Wicquefort, of het waar was, dat
de Koning hem niet genegen was. Zijn optreden bij zijn
eerste ambassade had niet behaagd, antwoordde Wicquefort
hem. Hij hing in de politiek te sterk den filosoof ³⁾ uit;

¹⁾ N. 11 Dec. 1664. Ter zitting van 5 Dec. had van Beuningen van de
Staten afscheid genomen. De presentielijst wijst uit, dat van der Hooek de
bedoelde Utrechtsche afgevaardigde was. De derde afgevaardigde van dit gewest
was van Amerongen. Deze was echter toen niet aanwezig.

²⁾ N. 4 Dec. 1664.

³⁾ De grondtoon van van Beuningens karakter was peinzend en zwaarmoedig.
Als hij in actie kwam, werd hij helder en wakker, maar toch klonk die grond-
toon dan nog na. Vóór hij de diplomatieke loopbaan betrad, had hij, neigende

hij stond te stijf op zijn stuk om te slagen bij een hof, dat een afkeer had van die forsche wijze van doen, welke naar de schoolplak riekte. Daarop gaf van Beuningen ten bescheid, dat het niet de eerste maal was, dat hij zulks hoorde, maar dat hij cordaatheid niet aanzag voor een gebrek ¹⁾. Uit dit gesprek bemerkte Wicquefort tevens, dat de Koning tot op dezen dag van de nieuwe ambassade onkundig was gelaten ²⁾, opdat hem de gelegenheid zou benomen zijn, nog tijdig zijn misnoegen over de gedane keuze te kennen te geven. Want veel liever gaan dan komen zag men daar ginds den onverzettelijken van Beuningen met zijn stout, slagvaardig woord, zijn helder doorzicht in de kronkelpaden van de Fransche diplomatie, den man, die zich geen zand in de oogen liet strooien. Dank zij voor een groot deel aan van Beuningens onophoudelijke, klemmende vertoogen werden Lodewijk één voor één de voorwendzelen uit de hand gewrongen om de Republiek den verplichten steun te onthouden. Den 21sten Januari 1666 meldt Wicquefort, dat geen tijding heugelijker is dan die van Beuningen boodschapt over de aanstaande oorlogsverklaring van Frankrijk aan Engeland, en verheft hij hem tot in de wolken als den getrouwsten en kundigsten vriend van de Witt en van Frankrijk.

De inval van Lodewijk XIV in de Spaansche Nederlanden bewees opnieuw hoe goed het was, dat te Parijs een van Beuningen op post stond ³⁾. Als een bliksemstraal sloeg de

tot een beschouwend godsdienstig leven, veelmaals bij de Rijnsburgsche collegianten vertoefd. Aan den avond zijns levens, toen zijn kloek hoofd verzwakt was, verviel hij tot religieuze verstandsverbijstering.

Over het vertoef van van Beuningen bij de Rijnsburgers zie J. C. van Sleen *De Rijnsburger Collegianten*, Haarlem 1895, bl. 91.

¹⁾ „Mais qu'il ne croyoit pas que la fermeté fut un défaut.”

²⁾ Dit klopt, daar dienzelfden dag d'Estrades voor het eerst het nieuws uit den mond van de Witt vernam. Zie *Est.* 4 Dec. 1664, voor deze zaak van gewicht.

³⁾ Voor van Beuningens ambassades kan men nog altijd met vertrouwen verwijzen naar H. J. van der Heim *De Legationibus a Conrado Beuningio gestis*, Lugduni-Batavorum MDCCCXLVII.

tijding van deze gewelddaad in en dwong de Staten tot een overhaaste frontverandering tegen Frankrijk. Dat het met zooveel moeite en kunst opgetrokken gebouw van de Witts buitenlandsche politiek door dien ommekeer in de grondslagen werd aangetast, was toen nog voor weinigen zichtbaar. Wat van Beuningen aangaat, hem was verzekerd, dat de Koning de Nederlanden niet zou binnenrukken dan met kennisgeving aan en overleg met de Staten. Hij had deze verzekeringen aan zijne lastgevers overgebracht en nu werden zij gelogenstraf door de gebeurtenissen. Bitter beklaagde hij zich over dezen hem aangedanen smaad¹⁾ en sedert gevoelde hij een onweerstaanbaren afkeer van de Fransche politiek. Hij drong aanstonds met nadruk op verlof aan, maar de Witt kon in deze ernstige dagen den goeden wachter in het hol van den leeuw nog niet ontberen. Eerst in October mocht hij in het vaderland wederkeeren, doch ging weer terug, zoodra de Witt en William Temple in Januari 1668 de macht van Nederland en Groot-Britanje vereenigd hadden om den Franschen veroveraar tot staan te brengen. Alvorens te vertrekken nam van Beuningen afscheid van de vroedschap van Amsterdam²⁾. Te Parijs arbeidden hij en de Britsche gezant John Trevor als bemiddelaars tusschen Frankrijk en Spanje, die weldra te Aken een schijnvrede sloten. Van Beuningen was overtuigd van den onverzoenlijken haat, dien de in zijn trots gekrenkte Zonnekoning tegen de Republiek had opgevat. Door geene officieuse betuigingen van het tegendeel liet hij zijn gronden argwaan in slaap wiegen. „Laten wij op onze hoede zijn,” schreef hij aan een vriend, „Latet anguis in herba”³⁾. Den 12^{den} October 1668⁴⁾ keerde hij terug, nu

¹⁾ *N.* 26 Mei 1667.

²⁾ Hij was daar tot schepen gekozen, zegt Wicquefort in de *N.* van 2 Febr. 1668, welke waardigheid hij beneden zich zou geacht hebben, indien zij hem niet onontbeerlijk ware geweest om het tot burgemeester te brengen.

³⁾ *N.* 5 April 1668.

⁴⁾ *N.* 18 Oct. 1668. V. d. Heim heeft den datum van v. Benningens terug-

voor goed. In zijn verslag aan de Staten verklaarde hij onomwonden, dat de vijand voor de poorten stond. Wicquefort, die dit Lionne mededeelde ¹⁾, — in dezen tijd is hij bij uitstek verslaggever en slooft hij zich volstrekt niet af om Lionne onaangename dingen te verzwijgen — ontving den 26sten uit Saint Germain ten antwoord: „Je comprends par vostre derniere depesche que M. Vanbeuning ne tient pas mal la parole qu'il avoit donnée a plusieurs personnes de nous faire en arrivant de dela tout le mal qu'il pourroit mais j'ay tousiours beaucoup de confiance en la prudence et en l'habilité de M. de Wit qui scaura bien distinguer ce qui est raison et ce qui est emportement” ²⁾. Hier maakt Lionne een toespeling op het verschil in inzichten en de daaruit ontstane verwijdering tusschen de Witt en van Beuningen. Sedert het einde van 1667 was inderdaad het vertrouwen tusschen beide vrienden geschokt. Volgens d'Estrades was het heel natuurlijk, dat hier naijver in het spel was: „La pluralité des Césars ne peut pas vivre ensemble” ³⁾.

komt in het onzekere gelaten. Op p. 122 schrijft hij: „In fine aestatis hujus anni 1668 in patriam profectus.” en in de aanmerking op die plaats: „Mense Julio adhuc in Gallia B. fuit, ut ex epistola Wittii ad P. Grotium patet”. Daarentegen zegt hij bl. 127: „Post reditum Beuningii in fine hujus anni 1668...” Den 29sten September had van Beuningen Frankrijk verlaten. (H. A. van Dijk *Bijdrage tot de Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie*, Utrecht 1851 bl. 14.)

¹⁾ N. 18 Oct. 1668: „Il fait connoisre en un mot qu'il n'y peut plus avoir d'amitié ny de confidence entre la France et cet Estat et qu'il faut chercher des amis ailleurs”. Misschien berichtte hij dit wel in de hoop de Witts verzwakte positie te versterken, door Lionne te toonen, dat het noodzakelijk was de woorden van van Beuningen door daden van vriendschap te logenstraffen.

²⁾ Welk een waarde men in 's vijands kamp hechtte aan de macht van van Beuningen is mij nog gebleken bij het doorlezen van de *Memoire du Roy pour servir d'instruction au Sieur de Pomponne*, gedagteekend 6 Februari 1669 (*Holl.* n°. 89). Daarin wordt den nieuwen gezant ernstig op het hart gedrukt, de wegen van van Beuningen zorgvuldig te bespieden en zijne booze voornemens te verijdelen.

³⁾ *Est.* 1 Dec. 1667. Vgl. Lefèvre Pontalis *Jean de Witt*, 1884. II p. 81/2.

Zoodra van Beuningen uit Frankrijk was teruggekeerd, gedroeg hij zich als leider van hen, die een breuk met Lodewijk voor onvermijdelijk aanzagen. Tot burgemeester van Amsterdam gekozen en grooten invloed verkregen hebbende in de voornaamste handelskringen, ijverde hij uit alle macht voor het instellen van een wet tegen de overtollige weelde om aldus de Fransche nijverheid, die de artikelen van fijnen smaak invoerde, een gevoeligen slag toe te brengen en weerwraak te nemen op het geweld, dat de Fransche regeering tegen den Nederlandschen handel pleegde. Het verdient opmerking, dat Wicquefort de plannen van van Beuningen eerst ¹⁾ voorstelde als middellijk tegen Frankrijk gericht, wat zij ook onloochenbaar waren; doch dat hij daarna, als wilde hij den ongunstigen indruk verzachten, dien zulk een voorstelling op Lionne moest maken, zeide, dat het zelfbehoud van het land vereischte, dat de weelde bestreden werd, „daar er in geen land van Europa zulk een wanverhouding bestaat tusschen het nationaal vermogen en de verkwisting, waardoor veel familiën zich te gronde richten” ²⁾. Als leider der „onverzoenlijken” nu moest van Beuningen wel in botsing geraken met de Witt, wiens natuurlijk streven het was, zoolang mogelijk te verhoeden, dat de spanning tusschen Frankrijk en de Republiek tot het uiterste werd gedreven. Wicquefort bericht ³⁾, dat een wederzijdsch vriend van Pomponne en van Beuningen een brief van den eersten ontving, waarin hij zeide, hier met zulke redelijke voorstellen te zullen komen, dat als de Staten gematigd waren, zij zich niet van Frankrijk zouden losrukken. Van Beuningen las dien brief en schreef daarop aan „une personne de condition”, dat zoo Pomponne hier met goede oogmerken kwam, hij ongetwijfeld zou slagen. maar niet moest verwachten,

¹⁾ *N.* 10 Jan. 1669.

²⁾ *N.* 14 Febr. 1669. Wicquefort noemt met name den heer van Brederode, wien het groote moeite zou kosten er bovenop te geraken, daar „a la reserve de Vianen, l'on va vendre tout son bien.”

³⁾ *N.* 3 Jan. 1669.

„dat hij met dezen Staat den gek zou kunnen scheren” ¹⁾. Dat klinktforsch, dat zijn woorden van een man, die den krijg onvermijdelijk weet en hem liever heden dan morgen heeft.

Over de verwijdering tusschen de Witt en van Beuningen geven de Nouvelles slechts zeer spaarzaam licht. Wicquefort laakt, zooals wij zagen ²⁾, het ondankbaar gedrag van van Beuningen tegenover Pieter de Groot, den vriend van de Witt en zoon van den weldoener van zijne eigen jongelingsjaren. In de Nouvelle van 3 Januari 1669 wordt beweerd, dat de Raadpensionaris zich verzet had tegen de verkiezing van van Beuningen tot burgemeester van Amsterdam en dat dit de reden tot de verkoeling zijn zou. De schrijver wil voor de waarheid van deze bewering niet instaan, ofschoon het bij hem zeker is, dat van Beuningen degene was, „qui parla le plus contre la recompense, que les Etats de Hollande donnerent dernièrement au frere de Monsieur de Witt” ³⁾. Daarentegen zegt hij een week later, dat het gerucht van de oneenigheid ⁴⁾ allen grond mist, en de Witt van Beuningen integendeel ondersteund heeft bij het dingen naar het burgermeestersambt. Doch eigenlijk behoeven wij niet naar redenen te zoeken om de verwijdering tusschen

¹⁾ „J'estime,” zegt Wicquefort voorzichtig, „qu'il n'est pas necessaire de m'estendre sur l'explication de ces mots parce qu'ils sont fort intelligibles a ceux qui connoissent le personnage”.

²⁾ Bl. 56 aanm. 1.

³⁾ Bij Res. van 15 Dec. 1668 was Cornelis de Witt ter waardeering van zijn gedrag bij den tocht naar Chatham met een rentebrief van 30.000 guldens begiftigd.

⁴⁾ Pomponne weet in zijn dépêche van 9 Mei 1669 (*Holl.* n°. 89) het volgende te berichten over „la division qui se nourrit sourdement entre M. de Wit et M. Vanbeuning: Elle a commencé a paroistre a ceux qui y ont esté attentifs dans l'opposition que ce dernier a fait apporter par la ville d'Amsterdam ou Il est fort puissant a la division de la Cour de Justice de Zelande que M. de Wit appuyoit. Il semble qu'elle augmente a cest' heure et il est constant que depuis queique temps M. Vanbeuning s'attache secretement a servir le Prince d'Orange.”

beide mannen te begrijpen. Denken wij daarbij niet aan onedelen naijver. Doch zoowel op binnen- als op buitenlandsch staatkundig gebied waren de meeningen van van Beuningen veranderd, die van de Witt onveranderd gebleven. Van Beuningen was voorstander van een agressieve houding tegen Frankrijk, de Witt bleef zich vasthouden aan zijn grondbeginsel: Frankrijk niet als nabuur, maar wel tot vriend. Van Beuningen neigde tot een vergelijk met de Oranjepartij; hij oordeelde, dat het onmogelijk was haar langer onmondig te houden, en meende, dat het herstel van den Prins in de waardigheden van zijn vader het Gemeenebest den steun van Engeland zou doen winnen. De Witt echter weigerde de Oranjepartij elke concessie, tenzij gedrongen door overmacht; hij was een rots gelijk, die stuk voor stuk door de beukende golven moet verbrijzeld worden, vóór zij overweldigd wordt.

Men denke niet, dat Wicquefort Lionne altijd zware spijzen voorzette. Dikwijls gaf hij hem luchtige kostjes bij wijze van nagerecht. In sommige gevallen is die toemaat enkel en alleen bladvulling. Welk belang toch zal het den Minister hebben ingeboezemd, dat er een soldaat van de garde bij het planten van een meiboom is doodgefallen; of dat er een stuk verdronken land in de buurt van Texel zal worden blootgelegd; of dat er een komeet aan den hemel is verschenen? Wel zal Lionne met meer belangstelling vernomen hebben, dat er te Amsterdam een ergerlijk boek ter markt gebracht is, dat voor niet minder dan tien pistolen verkocht wordt ¹⁾, en zal hij, dien ik mij niet als een hater van ondeugende literatuur kan voorstellen, zich dit werkje mogelijk hebben aangeschaft. Evenmin zal hij zijn aandacht onthouden hebben aan het volgend staaltje van alchemistische

¹⁾ Op een verlengstukje van de *N.* van 16 Juli 1665 staat, schuin tegen de laatste bladzijde aangeschreven: „L'on a imprimé a Amsterdam je ne scay quelle piece que l'on dit estre fort scandaleux, et il faut qu'elle le soit en effect, puisqu'on la vend dix pistoles. Il sera bien difficile de descourir et l'imprimeur, et celuy qui la luy a donné, mais il n'y a rien d'impossible.”

kunst, dat niet het eenige is, hetwelk Wicquefort met angstvallige uitvoerigheid en voorliefde voor de proefnemingen der goudzoekers teekent ¹⁾. Een Duitsch dokter te 's-Gravenhage had een verhandeling laten drukken, waarin hij de stellingen verdedigde, dat het onmogelijk was een panacé of eenzelfde geneesmiddel te vinden tegen alle kwalen en het eene metaal uit het andere voort te brengen. Deze ongeloovige nu ontvangt eên bezoek van een jongen man van dertig jaren. Beide raken in gesprek over de verandering der metalen. De bezoeken worden voortgezet; bij het derde ontknoopt de man zijn wambuis en laat den dokter vijf plakjes goud zien, aan groene koordjes om den hals gehangen. „Dit is,” zegt hij, „het zestiende deel van een hoeveelheid; de andere vijftien zestiende deelen heb ik gegeven aan de armen van een dorp bij Haarlem.” Nu haalt hij een doosje voor den dag, waarin drie kogeltjes, die volgens hem honderdvoud hun eigen volume in goud kunnen voortbrengen. Hij biedt den dokter een klein stukje van een kogeltje aan ter grootte van een speldeknoop; het moest gelegd worden in een pot met was en een ons lood erbij en daarna gesmolten. Toen ging de zonderlinge bezoeker heen en kwam niet meer terug. De dokter bleef ongeloovig, maar eindelijk voegde hij op aandringen van zijn vrouw het smeltsel te zamen en bevond na tien minuten, dat het goud was geworden. Dit goud heeft, verzekert Wicquefort, alle toetsen doorstaan en is erkend voor het fijnste en zuiverste, dat ooit goudsmid of vergulder gebruikte.

Van doktoren gesproken, aangaande den operateur, woonachtig te Oorschot in de Meierij van den Bosch, van wien zulk een roep uitging, dat Lodewijk XIV zijn hulp inriep voor de genezing van de Koningin-Moeder ²⁾, bericht de Nouvelle van 8 Januari 1665, dat de Staten hem gelast

¹⁾ N. 3 Febr. 1667.

²⁾ Memorie van d'Estrades aan de Staten, 2 Jan. 1665. Dankschrijven des Konings voor de uitzending van den geneesheer, 31 Jan. 1665 (*Est.* III, p. 6, 35).

hebben te vertrekken; hij is een groot chirurg, maar norsch en wonderlijk van humeur, zoodat hij niet zal dulden, dat de geneesheeren des Konings zich op wat wijze ook met de operatie — het was kanker — bemoeien: dit wil hij, dat Z. M. wete, maar de Staten roeren dit punt uit kieschheid niet aan en laten het aan Wicquefort over te vertellen, met wat voor soort collega de hofartsen te doen zullen krijgen.

Herhaaldelijk hebben de Nouvelles het over de pest-epidemie, welke in den winter van 1663 op 1664 uitbrak en Amsterdam zoo schrikkelijk teisterde. Op de tijding van het uitbreken van die ziekte had het Parijsche Parlement verordend, dat de Amsterdamsche schepen, die Fransche havens binnenvielen, aan een strenge quarantaine onderworpen zouden worden. Als verdediger van den handel zond nu Wicquefort de meest geruststellende berichten betreffende den omvang van de plaag. „Gewoonlijk,” zeide hij ¹⁾, „sterven er te Amsterdam wekelijks ruim 200 personen. Sinds eenigen tijd is het sterftecijfer gestegen tot over de 400, maar thans daalt het weder. De vorige week bedroeg het slechts 324 en hieronder (nu volgt een cynische opmerking, getuigend van Wicqueforts volslagen gemis van sociaal gevoel) nauwelijks 25 „personnes de façon” die in de kerken begraven worden, de overigen gaan naar de kerkhoven,” m. a. w. wat deren die overigen u, wat deren zij mij, het is het uitschot slechts. In de week van 13 tot 20 December verminderde de sterfte, terwijl de handel zijn gewonen gang ging en de plaag binnen de stad

¹⁾ N. 13 Dec. 1663. Volgens Wagenaar (*Amsterdam* II bl. 605/6) was de ziekte aangebracht door een oorlogschip, dat lang vóór Algiers had gelegen, en stierven er wekelijks 200 menschen aan. In den zomer van 1664 klom de sterfte tot 800, 900 en 1000 toe. Gedurende het geheele jaar maakte de pest 24,248 offers. Op 21 Jan. 1665 werd een dankdag uitgeschreven wegens het ophouden van de pestziekte in Holland.

De Boekerij der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, te Amsterdam, bezit verscheidene contemporaine geschriften, die bewijzen welk een diepen indruk de ramp op de geoederen maakte.

beperkt bleef, tot 274, met inbegrip van 15 personen, die bij een dikken mist in het water liepen en verdronken. Intusschen verspreidde de pest zich wel degelijk buiten de stad. In den zomer van 1664 tastte zij 's-Gravenhage aan. Toen d'Estrades' chef van dienst er aan bezweken was, achtte de gezant het geraden een zuiverder lucht op te zoeken en verliet ¹⁾ hij met zijn gezin de stad, terwijl zijn personeel, met uitzondering van den secretaris Batailler, zich her- en derwaarts verstrooide. Wicquefort is nimmer moede de plaag als niet boosaardig voor te stellen. „De pest neemt gestadig af”, deze verzekering klinkt door al de Nouvelles van die maanden heen. Hij moest wel zoo kalmeerend spreken, want de handel werd ernstig benadeeld tengevolge van de maatregelen van quarantaine, door Frankrijk, Engeland en „nu ook” ²⁾ door Zweden genomen. Zeeland alleen werd van de epidemie vrijverklaard ³⁾ en de Zeeuwsche schepen daarom door de Fransche douane met rust gelaten. Holland was hierover gegriefd en verzocht ⁴⁾ den Koning dringend de quarantaine op te heffen, welk verzoek echter voorloopig geen ingang vond ⁵⁾.

Het is klaarblijkelijk dat Wicquefort eerbied had voor de mannen der wetenschap. Christiaan Huyghens zelfs, den zoon van iemand dien hij niet lijden mocht, eert hij om zijne zeevaartkundige uitvindingen ⁶⁾. Daarentegen had hij een onverwinnelijken afkeer van ongestudeerden, die pronkten met een schijn van geleerdheid, inzonderheid van de predikanten, die hij te feller haatte, omdat zij het volk

¹⁾ d'Estrades wilde naar Maastricht gaan, maar toen hij ook daar eenige huizen besmet vond, reisde hij onverwijd door naar Luik. (*N.* 28 Aug. 1664)

²⁾ *N.* 2 Oct. 1664.

³⁾ De Koning aan de Staten 3 Oct. 1664 (*Est.* II p. 498).

⁴⁾ Den 8sten Nov. 1664, als blijkt uit de *N.* van 27 Nov.

⁵⁾ De Koning aan de Staten 18 Nov. 1664 (*Est.* II p. 541).

⁶⁾ *N.* 4 Dec. 1664. Christiaan Huygens voelde zich geenszins tot Wicquefort aangetrokken. „Nunquam si credis amavi hunc hominem”, schreef hij den 22sten Maart 1662 aan zijn broeder Lodewijk. (*Oeuvres complètes* T. IV).

tegen de Witt opzweepten. „Niets gevaarlijker,” zegt hij, „dan dit slag van lieden: car estant elevés a cette dignité de la plus basse lie du peuple, ils conseruent toujours les sentiments qu'ils tiennent de leur naissance et de leur education. De beide laatste Prinsen van Oranje plachten jaarlijks 10 of 12000 kronen onder hen uit te deelen. Dit is de reden, waarom zij het Oranjehuis zoo lief hebben” ¹⁾. Als een der ergsten wordt Labadie afgeschilderd, „een gewezen Jezuïet, die eerst heel Frankrijk in opschudding bracht ²⁾ en daarna te Middelburg zoodanig te keer ging, dat de magistraat van die stad verbijsterd raakte.” Door de Synode der Waalsche Kerk, gehouden te Dordrecht op 20 en 21 Maart 1669, afgezet ging Labadie toch voort met prediken en het Avondmaal te bedienen en weigerde hij te vertrekken trots het gebod van de Staten van Zeeland. Een gewapende aanhang vergezelde hem, waarvan het vrouwelijk gedeelte pistolen onder hare rokken droeg ³⁾.

Aan onrijpe kennis, die zich een borst zet om wezenlijke kunde te overbluffen, had Wicquefort een hekel. Om daar een voorbeeld van te geven laat ik de Nouvelle van 20 September 1663 spreken. De goedbezoldigde plaats van raadsheer in den Raad van Brabant, die in den Haag resideerde, was opengekomen. Onder de menigte van sollicitanten hadden de beste kansen een bekwaam rechtsgeleerde, een man van veertig jaren, en een verwaand jongmensch van een-en-twintig, die wat rondgescharreld had aan Fransche universiteiten,

¹⁾ N. 12 Nov. 1665.

²⁾ N. 15 Nov. 1668: „C'est un visionnaire, qui donne dans les resneries des Tremblants d'Angleterre et il est capable de faire souslever le peuple.” Op Wicqueforts standpunt is het bovenzinnelijk gezicht natuurlijk „der reine Unsinn.” Zie over den mysticus Jean de Labadie (predikant te Genève 1659/66 en te Middelburg 1666/69) en de Labadisten de artikelen in het *Biogr. Woordenb. der Nederlanden*, doch vooral *Real-Encyclopädie für Protestantische Theologie und Kirche* 8. Band. Leipzig 1881, en Eug. et Emile Haag *La France Protestante*, Paris 1846/59, VI p. 140—147.

³⁾ N. 18 April 1669.

maar het geluk had een vader te bezitten, die lid was van de Staten-Generaal voor Friesland ¹⁾). Toen die vader aan de beurt was om in de vergadering voor te zitten, smeedde hij een complot met de afgevaardigden van Zeeland, Overijsel en Groningen en verkreeg dus voor zijn zoon de meerderheid van stemmen, „un sujet, qui ne pourroit pas estre admis a l'administration des biens d'une pupille et ne doit point estre arbitre de l'honneur, de la vie et des biens d'une infinité de personnes et de familles entieres.” Het complot zou bij elkaar blijven om ook het secretariaat van den Raad van State, een van de voordeeligste landsposten, voor een van hunne vrienden te bemachtigen.

De nuchtere toon, waarop Wicquefort sommige dramatische gevallen verhaalt, die hij dan besluit met een droge opmerking, moet Lionne soms een glimlach hebben afgedwongen. Het volgend staaltje is uit de Nouvelle van 28 Juni 1663. Er was hier van wege tsaar Alexej Michailowitsj een Moskovietisch gezantschap ²⁾) verschenen. Een van de gezanten was vergezeld door zijn neef, een gewezen officier bij het Russische leger. Deze had indertijd tegen het verbod van zijn commandant zich in een gevecht gewikkeld met een Poolsche afdeeling, was wegens deze ongehoorzaamheid ter dood veroordeeld, doch naar Polen gevlucht en tot de Roomsche Kerk overgegaan. Daarop begaf hij zich tot zijn oom, Russisch gezant te Kopenhagen. In diens gevolg reisde hij naar Holland, van plan naar Rusland terug te keeren, op hoop van genade van den Tsaar. Maar toen hij gewaar werd, dat de gezanten hem nauw bewaakten, begon hij te vreezen, dat zijn hoop ijdel zou blijken en zocht hij een schuilplaats ten huize van de Bie, den vroegeren resident

¹⁾ Bedoeld is de afgevaardigde Kann. De zoon heet in de Res. van 19 Sept. 1663 Mr. Nicolaas Kann. Hij werd toen benoemd tot extraordinaris Raad en ontving als zoodanig nog geen bezoldiging, wel uitzicht op aanstelling als ordinaris Raad, zoodra er door afsterven een plaats open zou komen.

²⁾ De hoofden van deze ambassade waren Nasjokin en Kasjejev; de renbode Jermol Iwanowitsj Bajkof had den Staten te voren hun komst aangekondigd.

van Polen, „qui en prend encore la qualité parce que le Roy de Pologne ne l'a pas revoqué publiquement” ¹⁾. De Russen, teleurgesteld dat hun prooi hun ontsnapt was, wilden nu het huis van den resident openloopen om den vluchteling te grijpen. De Staten beletten dit geweld, maar toen de Russen beweerden, dat wel een ambassadeur maar niet een resident het asylrecht bezat, gaven zij toe, dat er in het bewuste huis een onderzoek zou plaats hebben ²⁾. De hevige tegenkanting van de Bie baatte niet, zijn huis werd onderzocht, maar de vogel was gevlogen. Daarop hieven de Russen een zoo barbaarsch gejammer aan, dat hun woede niet eerder stilde „qu'on ne les eust gourmandés” ³⁾.

Met het memoreeren van een paar liefdes- en huwelijks-treurspelen kan dit Hoofdstuk gevoegelijk gesloten worden. Terwijl Wicquefort het romantisch liefdesgeval van prins di San Gregorio dei Pii en de dochter van den markies van

¹⁾ Wicquefort spreekt niet gunstig over dezen resident van Polen. Hierbij was eigenbelang in het spel. Hij dong zelf naar dat ambt. Twee jaar later verkreeg hij het. „Si Monsieur l'Ambassadeur”, zegt hij in de *N.* van 1 Feb. 1663, sprekende over een onbeleefdheid van den Resident tegen d'Estrades, „a correspondance avec Monsieur de Lumbres (Fransch gezant in Polen) l'on mettra bientost cet honnest homme (den Resident) a la raison”.

²⁾ De vluchteling, wiens ware naam was Kazimier Platarjof, (zie Dr. C. C. Uhlenbeck *Ver slag aangaande een onderzoek in de archieven van Rusland*, enz. bl. 45) had niet alléén zijne biezen gepakt. Bij Res. S. G. van 25 Juni 1663 werd aan Gecommitteerde Raden van Holland opgedragen „te besorgen dat het huys oft Logement van den heer de Bye, resident van den Coninck van Polen, hoe eer soo liever exactelijk werde gerechercheert ende doorsocht, ende in cas den weghgelopen neeff van den heer Ambassadeur van Moscovien, den tweeden tolck wesende een polack, seeckeren kapitain, ende eenen dienaar . . . ofte eenige van dien, haar aldaer souden mogen hebben getetireert, dat die op 't civijlste doeneljk in apprehentie worden genomen ende in eene verseeckerde plaetse bewaert,” enz.

³⁾ Om op goeden voet met den Tsaar te blijven — de handel tusschen deze gewesten en Rusland liep jaarlijks over een bedrag van zeven millioen (*N.* 26 Juni 1664) — werd Jacob Boreel het volgend jaar met een zending naar Moskou belast. (Zie Jac. Scheltema *Rusland en de Nederlanden beschouwd in derzelver wederkeerige betrekkingen*, Amsterdam 1817—19, Dl. I bl. 266 v.).

Castel Rodrigo, een slachtoffer van vaderlijke tyrannie, met geen andere bijzonderheid stoffeert dan dat een priester hun huwelijk had ingezegend, terwijl de bruidegom op straat stond en de bruid aan de traliën van een kloostervenster, en dat de prins om den toorn van zijn schoonvader te ontgaan naar den Haag was gevlucht; handelt hij zeer wijdeloopig over de geschiedenis, welke door van Lennep in „Een schaking in de zeventiende eeuw” uitvoerig verhaald is. Wicquefort drukt vooral op het feit, dat de onbeschaamde daad van Mortagne, die op klaarlichten dag een juffer van 400.000 livres schaakte, de Staten van Holland zoo in de war bracht, dat zij ernstig bezorgd raakten voor de veiligheid van hunne personen¹⁾ en zich de zaak in die mate aantrokken, dat zij er den Zondag en zelfs de nachten aan opofferden om er over te beraadslagen.

Ook een huwelijksdrama, dat in de Nouvelles breedvoerig besproken wordt, is reeds afdoende behandeld, namelijk door Mr. der Kinderen²⁾. Toch is het wellicht niet geheel overbodig, de toedracht der zaak aan de hand der Nouvelles nog eens na te gaan. Het is de diep treurige geschiedenis van de Gravin van Bentheim. De Nouvelle van 6 September 1668^{iv} vertaalt, hoe graaf Ernst Willem van Bentheim zijn dienstmaagd getrouwd had en om voor de kinderen uit dit huwelijk geboren het recht van opvolging te verkrijgen, de tusschenkomst van den Bisschop van Munster bij den

¹⁾ „Comme c'est une chose sans exemple dans ce pays et que cette occasion dans un temps ou les Estats d'Hollande sont assemblés en corps, est de tres facheuse consequence par ce que l'on pourroit exercer la mesme violence a l'egard de quelques uns des Estats ou des ministres on s'en est fort allarmé”. (N. 20 Maart 1664) Den dag te voren hadden de Staten-Generaal op verzoek van de onthutste Staten van Holland „acte ad omnes populos verleent tot het apprehendeeren van Hans Diderick de Mortagne hebbende op den 7 deeser s' avonds omrent half 10 uren alhier Juffr. Catharine van Orliens met geweldige hand en groote violentie gerapicert en vervoert”.

²⁾ „De Benthemsche quaestie”, vormend het derde hoofdstuk van *De Nederlandsche Republiek en Munster gedurende de jaren 1666—1669*, Leiden 1874.

Keizer inriep. Hij deed Christoph Bernard hopen, dat hij dan Roomsch zou worden. De Gravin verijdelde deze hoop. Om nu den Graaf met geweld te bekeeren liet de Bisschop hem, toen hij terugkwam van de begrafenis zijns broeders, den Graaf van Steinfurt, oplichten en te Koesfeld opsluiten. De Gravin vluchtte met hare kinderen naar Holland en deed een beroep op de bescherming van de Staten, die in deze quaestie zulk een geheim besluit namen, dat niemand buiten de vergadering er kennis van droeg. Nog vóór deze Nouvelle voltooid was, kwam „un ministre de cet Estat” Wicquefort zeggen, dat de zaak anders geschapen stond. De oplichting van den Graaf, die al een half jaar geleden den Hervormden godsdienst had afgezworen, was afgesproken werk met den Bisschop. De Gravin, dochter van een zeepzieder uit Oldenzaal¹⁾, verveelde haar man; hij wilde van haar afkomen, maar de kinderen behouden. Hij zond een edelman hierheen om de kinderen op te eischen, maar de persoon, aan wien de gravin de zorg voor hen had toevertrouwd, hield ze schuil: zij zelf had namelijk niet kunnen vluchten, maar was van haar slot naar Munster gevoerd. In November gelukte het de kloeke vrouw te ontkomen en tot hare kinderen te snellen²⁾. De Bisschop van Munster had intusschen het grafelijk slot, vlak aan de Overijselsche grenzen, bezet. De Staten, door die daad van geweld ontstemd en ontrust, achtten ze de voorbode van een botsing. Op 31 Januari 1669 meldt Wicquefort, dat Munster zich ten oorlog toerust. Zoo dreigden de comedie door een ridder van de droevige figuur gespeeld en de bescherming door Nederland aan een vrouw van karakter verleend het

¹⁾ Wicquefort noemt haar in zijn *Hist.* (IV p. 36, 37) — men vergelijke deze bladzijden met de berichten der Nouvelles — de dochter van een rechter uit Hussen in het Kleefsche. Der Kinderen (t. a. pl. bl. 50) noemt haar een Geldersche, Geertruid van Zelst, en voegt erbij, dat over haar afkomst zeer getwist is.

²⁾ *N.* 22 Nov. 1668 bericht, dat zij als boerin vermomd te Deventer is aangekomen.

voorspel te worden van een gevaarlijk conflict, te meer daar Lodewijk XIV ¹⁾ achter de schermen zat en den Bisschop, zijn creatuur, in zijn vijandigheid stijfde. Ditmaal nochtans bleef het bij dreigen. De Staten waren op hun hoede tegen Munster. Zij legden de Gravin een jaargeld toe en lieten haar onwaardigen echtgenoot door den gouverneur van Koevorden, Broesema, weten, dat zij de Gravin zouden overreden tot hem te komen, mits hij beloofde haar en hare kinderen ongemoeid te laten in hun geloof ²⁾. De Graaf antwoordde, dat hij de opvoeding van zijne kinderen zelf ter hand wilde nemen. Men liet hem daarop links liggen en toen een notaris van het Rijkskamergericht te Spiers den Staten een vonnis kwam aanzeggen ³⁾, waarbij de Gravin bij verstek veroordeeld was tot haar man terug te keeren, in ieder geval de kinderen over te geven, kreeg deze te

¹⁾ Het volgend uittreksel uit de dépêche van Pomponne van 11 April 1669 (*Holl.* n°. 89) — voornamelijk hierom memoreer ik de Benteimsche quaestie — strekke tot beter verstand van hetgeen op den bodem van de zaak verscholen lag. „Je fis au nom de Vostre Majesté en portant a Monsieur de Wit les affaires dont Elle m'auoit chargé en faveur de Monsieur le Conte de Bentem, et exageré autant que je deus le droit que la nature et les Loix donnent aux Peres sur leurs Enfans et la raison que ce Comte auoit de recourir a Vostre Majesté comme garant des traittés de Munster. Il me dit qu'ils ne pouuoient reffuser l'azile a une femme qui se reffugioit chez Eux ni lui oter ses enfans d'authorité. Que ce qu'ils pourroient serait de donner force a une sentence sy Elle auoit esté rendue entre le mary et la femme par leur juge naturel qui est la Chambre de Spire, que la Province d'Overissel estoit le premier membre des Estats de la Comté de Bentem et qu'en cette qualité Elle auoit peu sentremettre de ce différent et recevoir la Comtesse, que le Comte parloit moins bien en toute cette affaire que l'Euecque de Munster et que la Comtesse offroit tous les jours d'aller trouver son mary a Bentem et de luy mener les Enfans, lors qu'il seroit libre chez luy et que la garnison de l'Euecque seroit ostée de son chasteau.” De Fransche gezant vermocht dit vertoog van de Witt niet te ontzenuwen. Het volgende in geheimschrift: „On ne peut dire a quel point cet Euecque leur est tousjours suspect.” Zij wantrouwen hem als „deuant agir par l'assistance et par les ordres de Vostre Majesté.”

²⁾ *W.* 31 Aug. 1669 *M. T.*

³⁾ *W.* 1 Maart 1670 *M. T.*

verstaan, dat als de Graaf procedeeren wilde, hij zich tot de justitie van dit land te wenden had en dat de Gravin ondertusschen vrij bij hen vertoeven kon. „Et depuis ce temps là,” zegt Wicquefort, „il n'en fust plus parlé ¹⁾.”

¹⁾ *III. Hist.* IV p. 37. De Staten deden bij verschillende verdere gelegenheden zwakke pogingen om de belangen der Gravin te behartigen. De dappere vrouw, die zich voor het Protestantsch geloof en voor hare kinderen had opgeofferd, moest het nog beleven, dat de Bisschop van Munster in 1678 haar huwelijk ontbond en haar echtgenoot veroorloofde een ander huwelijk aan te gaan. Zij stierf uit hartzeer, den 29sten Maart 1679.

DERDE HOOFDSTUK

WICQUEFORT, DE FRANSCHÉ GEZANTEN IN DEN HAAG EN LIONNE

De Nouvelles van Wicquefort kunnen zoowel ten opzichte van tijdsorde als van inhoud en geest gemakkelijk in drie groepen onderscheiden worden. Deze groepen schikken zich naar de verhouding, waarin Wicquefort stond tot de drie gezanten, de Thou, d'Estrades en Pomponne, die hier achter elkander Frankrijk vertegenwoordigden. Die gezanten hebben zulk een grooten middellijken invloed geoeffend op samenstelling en aard der Nouvelles, dat een beschouwing van de groepen, waarin zij gesplitst kunnen worden, ongeveer hetzelfde is als een uiteenzetting van den omgang tusschen Wicquefort aan de eene, de Thou, d'Estrades en Pomponne één voor één aan de andere zijde.

In den aanhef van deze studie is aangetoond, dat Wicquefort bij zijn terugkeer in Nederland ten jare 1659 door zijn broeder Joachim in kennis werd gebracht met den toenmaligen gezant, Jacques Auguste de Thou. Wicquefort geraakte met hem wel niet op gemeenzamen, maar toch op tamelijk goeden voet. Alle weken kwam een lakei van het gezantschap hem afhalen om hem bij zijn meester te brengen; dan kreeg hij de een of andere opdracht naar huis mede. De Thou erkende zijne bekwaamheden, zijn grondige kennis

van het Fransch vooral ¹⁾. Doch spoedig kwamen er haken en oogen. Wicquefort had geen buigzaam, geen onderdanig karakter. Hij maakte zichzelf diets, dat er geen spoor van immoraliteit was in zijn handel en wandel ²⁾, en hield zich heilig overtuigd, dat hij man van eer en naam was. Kruipen deed hij dus niet. De Thou was driftig en hoogmoedig, zag laag neer op den betaalden nieuwsschrijver en liet hem den afstand gevoelen, die hen scheidde. Uiterst vatbaar voor inblazingen van vleiers van halfslachtig allooi, sloeg hij geloof aan de opstokerijen van een zekeren Pieter Bernarts, Hollander van geboorte, dien hij gebruikte voor het vertalen van stukken uit het Fransch in het Nederlandsch ³⁾. Deze Bernarts was de nachtmerrie van Wicquefort, en omgekeerd. Zij haatten, zij verfoeiden elkaar. Waarom valt moeielijk uit te maken, maar broodnijd had zeker dien haat verergerd, want Bernarts was een even handig ontdekker en verklikker als Wicquefort, schoon zonder twijfel een veel lager en ver-

¹⁾ *Th.* 1 avril 1660: „Votre Eminence trouvera dans cette Despeche la Response que Ms^{tes} les Estats font a la lettre de Sa Mat^e. Elle a esté projectée par le Pensionnaire de Hollande et l'on s'est servy” (hieruit blijkt, dat Wicquefort nog geen half jaar na zijn terugkomst werkte bij de Witt) „de la plume du Sieur de Vicfort qui a esté en France pour l'estendre et la mettre en langage plus elegant que n'est le wallon de ce pays icy.”

²⁾ Hij trachtte zich uit het hoofd te praten, dat er eenige onzedelijkheid in zijn overbrieven van geheimen school, met deze vrij zinledige verklaring: „j'advoue bien que j'ai asséz d'affection pour ma patrie pour ne pas divulguer les choses qui luy pourront faire tort, mais je suis homme d'honneur et ne faisant point de difficulté de recevoir des bienfaits du Roy, je ne voudrais dire des choses contraires à la verité.”

³⁾ In *Holl.* n°. 63 wordt Bernarts het eerst vermeld, namelijk in het *Rapport du Sr. de la Richardière, Escuyer de Monseigneur l'Ambassadeur de France, de ce qui est arrivé à l'entrée des Ambassadeurs extraordinaires de Dannemark a la Haye le 7 fevr. 1660.* Bij die gelegenheid raakten Denen en Franschen slaags over de vraag, wier koetsen zouden vóórrijden. Richardière deed zich vergezellen door „le Sr. Bernard, son (de Thou's) secretaire Flamand, Monseig^r ayant observé tousjours cette precaution d'envoyer outre ses autres domestiques le dit Sr. Bernard quy scait la langue pour estre informé punctuellement comme il est necessaire de tout ce qui se passe en ces occasions.”

dorvener wezen. Reeds had ik gelegenheid ¹⁾ er op te wijzen, dat de gaping, die zich in de Nouvelles vertoont gedurende de eerste maanden van 1660, te kennen geeft, dat er verwijdering tusschen de Thou en Wicquefort ontstaan was. De laatste was juist de man om de Thou's wrevel en achterdocht met gelijke wapenen te bestrijden. Zoodra Lionne het hecht in handen had, hervatte Wicquefort de Nouvelles zonder zich in het minst om de Thou te bekreunen. Op een desbetreffende vraag van Lionne antwoordde hij eenvoudig: „Ik zal u niet lastig vallen met de redenen, die mij verhinderen de Thou te bezoeken”, m. a. w: „Val er ook mij niet lastig mede”. Van nu aan scherpt hij zijne aanvalswapenen zoowel tegen den gezant als tegen diens onderhoorige, Bernarts. Hij verwijt de Thou zijn ijveren voor Engeland en Oranje, waardoor deze handelt in volmaakte tegenspraak met den wensch des Konings; hij berispt den gezant om zijn opvliegendheid, om de beleedigende houding, die hij tegenover de Staten aanneemt, waardoor de belangen van Z. M. hier zoo geschaad worden ²⁾. Wat Bernarts betreft, diens onbeschaamde praatjes konden de goede betrekkingen tusschen beide landen wel eens in gevaar brengen. „Heeft hij niet bij den secretaris der Spaansche ambassade, Richard, de leugen uitgestrooid, dat men over van Beuningen en diens ambtgenooten te Fontainebleau de schouders ophaalt. Heeft hij niet op den koop toe rondgebazuind, welke praatjes men elkaar daar omtrent hun doen en laten in de ooren fluistert?” ³⁾

Het leed niet lang of Wicquefort verwittigde Lionne, dat er teekenen van vervreemding tusschen de Thou en de Witt zichtbaar werden en dat de lichtgeraaktheid van den eersten daaraan schuld droeg. Breed mat hij de flaters uit, welke de Thou in de zaak Brassset beging. De Nouvelle van 4

¹⁾ Bl. 31.

²⁾ Dat Wicquefort ook als historieschrijver ongunstig over de Thou oordeelde bewijzen *Hist.* I p. 467/8 en III p. 32.

³⁾ A. 8 Sept. 1661.

Augustus 1661 bericht ons dienaangaande als volgt. Op bevel van zijn regeering had de Thou Holland verzocht bij de begeving van de militaire posten een Hollandsche compagnie toe te deelen aan den zoon van den gewezen Franschen resident Brasset. De Staten hadden weinig op met dit verzoek, oordeelend dat officieren en manschappen bij eenzelfde compagnie van gelijken landaard moesten zijn. Had de Thou de Staten nu maar eerst gepolst, — Wicquefort had dit voor hem wel willen doen, daar het een wensch des Konings betrof — dan zouden alle partijen tevreden zijn gesteld. Maar zoo taktvol was hij niet en thans besloten de Staten tot het eenige, wat nog onder deze omstandigheden van hen te verkrijgen was: dat Brasset de compagnie zou erven bij den dood van den tegenwoordigen bevelhebber. De Thou was woedend over deze resolutie, schold den eersten commies van de Witt uit, die ze hem aanbood en beet ¹⁾ hem toe: „Je veux une compagnie”. Toch zou hij, als hij gematigder ware geweest, reeds nu de jaarwedde van kapitein voor Brasset kunnen verkregen hebben. Was Z. M. hiermede voldaan, dan zou Wicquefort uit alle macht daarvoor werken. Ofschoon Lionne zijn verstoordheid over het onvervuld laten van den wensch des Konings niet bewimpelde, zeggende dat zulk een geval toonde, welke waarde te hechten was aan de beweringen der Nederlandsche Ambassadeurs over het aanzien, dat Z. M. in hun land zou genieten, bereikte Wicquefort in zoover zijn doel, dat hij de Thou om zijn onhandigheid zwart maakte. Een maand daarna vertrok de gezant met verlof, een zekere voorbode van ontslag. Den 9^{den} Januari 1662 keerde hij voor een korte

¹⁾ Deze scène wordt ons ook geschilderd in *W. Hist.* III p. 84, waar de schrijver de verf nog wat aandikt, met de Thou de resolutie te laten verscheuren en de stukken op den grond werpen. Vgl. nochtans de Aanm. van Mr. Chais van Buren op die plaats.

Brasset kreeg zijn wensch toch vervuld. Luidens de Res. S. G. van 10 Dec. 1664 lag hij toen als kapitein in garnizoen te Breda en ontving hij verlof naar Frankrijk te gaan „tot verrichtinge van sijne particuliere affaires”.

poos terug. Tot zijne vrienden zeide hij, dat zijn blijven niet lang zou zijn, „waarover men zich hier getroosten zal” ¹⁾. Den 29sten April nam hij zijn afscheidsaudientie bij de Staten.

Ook van zijn kant trachtte de Thou Wicquefort zooveel mogelijk kwaad te doen. Hij wreef hem o. a. aan ²⁾, dat hij de schrijver was van de Gedenkschriften van de heeren de la Rochefoucault en de la Chastre uit de Fronde-dagen, die zeer hinderlijk waren voor de eer der Fransche kroon. Maar de bitterste ergernis, die hij zijn belager kon berokkenen, was dat hij Bernarts, diens kwelduivel, als zaakbezorger achterliet: hij had hier namelijk bezittingen, zoo behoorde hem het huis, dat Pomponne later betrok. Het vervolg zal leeren, dat Bernarts wraak nam voor zijn meester. Hij is het werktuig geworden, waardoor Wicquefort uit zijn gemeenschap met de Fransche regeering verstooten werd.

De man, die zonder het te kunnen vermoeden bewerkt had, dat de klove tusschen de Thou en Wicquefort onoverkomelijk werd, was de oude Boreel geweest. Wicquefort toch bracht het eerst aan het licht, hoe halsstarrig de Thou het bevel van Mazarin in den wind had geslagen — na den hevigen twist tusschen den Kardinaal en Boreel — om den Staten aan te zeggen, dat Z. M. Boreel niet meer verdragen kon en zij hem dus moesten terugroepen. De Thou echter liet zich bepraten door een vriend van Boreel ³⁾ en hield zijn regeering vóór dat, als Boreel heenging, van Beuningen hem zou vervangen, een persoon, die het Hof nog veel minder zou behagen, en zich houdend aan dit argument gehoorzaamde hij niet aan het tot driemaal toe herhaald bevel. Dit voorval had hem feitelijk reeds onmogelijk ge-

¹⁾ *N.* 11 Jan. 1662.

²⁾ Wicquefort wees deze aantijging van zich af in de *N.* van 20 Juli en 3 Aug. 1662.

³⁾ *N.* 12 Mei 1661. In *W. Hist.* III p. 33, waar dezelfde gebeurtenis geschetst wordt, is het de „Conseil de l’Ambassadeur de France, où Boreel avoit ses confidants”, die de Thou raadt het bevel te ontdruken. In *W. Mem. Amb.* p. 137 is die raadgever „une personne confidente”.

maakt, maar vóór Wicquefort het verklapte, beschouwde de regeering het niet als een ongehoorzaamheid, eerder als een domheid. Het is te begrijpen dat de Thou vertoornd was op Wicquefort, toen hem de gevolgen voelbaar werden van de voorstelling, die deze aan het geval gegeven had, en dat zijn toorn ten top steeg, toen hij zich liet gezeggen, dat Wicquefort ook een ander verzuim van hem verklikt had. In 1660 namelijk had Boreel op een verlofreis aan Adriaan Veth, afgevaardigde van Zeeland ter Generaliteit, verklaard, dat Mazarin in het geheim de ergste vijand dezer landen was. De Thou hoorde dit, maar verzweeg het voor den Kardinaal, die het uit een andere bron moest vernemen. Dit deed den beker overloopen; de Thou viel geheel in ongenade en weet het aan de babbelzucht van Wicquefort ¹⁾, tegen wien hij een onoverwinnelijk wantrouwen had opgevat ²⁾. Personen, die in vroeger dagen door Wicquefort met hem in kennis waren gebracht, Pieter de Groot bijv. ³⁾, moesten in dit wantrouwen deelen. De Thou trok zich zijn terugroeping sterk aan. Zoo wij Wicquefort gelooven moeten, strooide hij booze geruchten uit over zijn opvolger d'Estrades en diens omgeving. Zoo werd een zekere Janvoi door Wicquefort in bescherming genomen tegen aantijgingen van de Thou. Doch al behoorde Wicquefort in zijne uitlatingen tegen den voormaligen gezant nimmer te vergeten, dat hij over een man van geboorte en aanzien sprak, bij Bernarts behoefde hij zich aan niets te

¹⁾ Ik geloof ten onrechte. In geen der *Ns.* van 1661 is er een bewijs voor te vinden, terwijl Wicquefort in die van 18 Jan. 1662 zegt, dat hij niet eer over Boreels uitlatingen geschreven heeft dan lang nadat de Kardinaal aan de Thou zijn zwijgen over dit punt verweten had.

²⁾ *N.* 18 Jan. 1663: „Monsieur de Thou qui auroit trouué en moy la mesme sincerité et le mesme zele pour les interests de la France que j'offre maintenant a Monsieur d'Estrades s'il eust pû se resoudre a prendre quelque confiance en moy.”

³⁾ *N.* 8 Febr. 1663. P. de Groot, „je l'auois autrefois donné a Monsieur de Thou et je scay qu'il ne s'en est pas mal trouué au commencement de son ambassade, mais il a pris plaisir a rompre avec luy, comme avec plusieurs autres.”

storen; in de aanvallen, die hij tegen hem richtte, had hij geen maat te houden. „Die Bernarts”, zoo heet het op een plaats in de Nouvelles, „voert briefwisseling met de Boulliau ¹⁾, een ondergeschikte van de Thou, een briefwisseling die zoo gevaarlijk is, dat de goede bedoelingen des Konings er hier te lande wel eens door misduid konden worden” ²⁾.

In het tijdsverloop tusschen het vertrek van de Thou en de komst van zijn opvolger gaven Bernarts en Destouches zich voor zaakgelastigden des Konings uit. Dit verdroot Wicquefort geducht en waar hij kon, maakte hij ze bont. Met een koddig trekje wordt aangestipt hoe de gansche vergadering der Hoogmogenden in stomme verbazing opkeek, toen beide heeren, pronkende met de wijldluftige titels van „Conseillers et Secretaires du Roy”, hun een verzoekschrift kwamen aanbieden over de zaak van Malta, en hoe men op het punt was hun de deur te wijzen, toen het den griffier inviel, dat de Thou bij zijn vertrek gezegd had, dat hij die twee als zijne secretarissen achterliet. Dank zij dezen gelukkigen inval hernam de vergadering haar deftigheid, hoewel het geval haar bleef bevreemden, daar immers de familie van den eenen secretaris geheel aan lager wal geraakt was en beide heeren er een levenswijs op nahielden, die den naam des Konings, waaronder zij schuil gingen, weinig eer aan deed ³⁾. Een dergelijke berisping ontving Bernarts, toen hij

¹⁾ Ismaël Boulliau, 1605—1696, bekend Fransch wiskunstenaar uit de 17de eeuw. Onder de Thou was hij secretaris van de ambassade in den Haag. A. P. Faugère, *Journal d'un voyage à Paris 1657/58*, Paris 1862, deelt (p. 493) een dankschrijven van de Thou aan den Kardinaal van 7 Maart 1658 mede, waaruit zou blijken, dat Boulliau benoemd was tot Mazarins bibliothecaris. In *La Grande Encyclopédie* wordt s. v. geen melding gemaakt van deze benoeming. Wicquefort roemt hem in de *N.* van 18 Jan. 1662 om zijn kennis van het Grieksch; hij beoefende die taal te zamen met Friquet, den keizerlijken resident in den Haag. Wij vinden den naam van Boulliau ook op talrijke plaatsen in de thans uitgegeven Correspondentie van Christiaan Huyghens.

²⁾ *N.* 5 April 1663.

³⁾ *N.* 30 Nov. 1662.

in Wicqueforts oogen zoo stoutmoedig was geweest ¹⁾, den Staten de koninklijke kennisgeving van de geboorte van den Dauphin te overhandigen. En eindelijk ²⁾ heette Bernarts een gevaarlijk leugenaar, toen hij minister de Brienne gemeld had, dat de Staten tegen elke garantie van Duinkerken gekant waren. Een pak viel Wicquefort van het hart, toen de aankomst van d'Estrades de kortstondige grootheid van Bernarts deed verdwijnen. Deze werd aan den dijk gezet, maar bleef in het land, liet zich in met allerlei kuiperijen tegen d'Estrades ³⁾ en diens omgeving, in geheim overleg met den mokkenden de Thou. Misschien ook liet de Fransche regeering hem niet geheel los, als zijnde een persoon die voor gegeven omstandigheden in reserve moest gehouden worden. In de dagen van zijn officieele ongenade stel ik mij voor, dat Bernarts zich afgaf met allerlei ongerechtigheden. Hij schreef ook in de gazettes en schijnt goede vrienden te zijn geworden met den Engelschen resident Downing, wiens bezwaarschriften aan de Staten hij nazag en verbeterde ⁴⁾.

¹⁾ N. 7 Dec. 1662.

²⁾ N. 28 Dec. 1662.

³⁾ In zijn *Lettre* van 19 Juni 1664 klaagt d'Estrades in de volgende woorden over de praatjes van Bernarts: „Mais je vois bien que cela vient de Monsieur de Thou, qui a ici un de ses Secretaires apellé Bernard, qui lui écrit cent sottises pour complaire à son Maître, qui ne perd pas d'occasion de les débiter, croyant me nuire.”

⁴⁾ N. 11 Dec. 1664. In het *Supplément Holl. 1647 à 1664* trof ik onderscheidenlijk als fol. 284/89, 290/93, 294/97 drie afschriften aan van memories van Downing, die mogelijk door toedoen van Bernarts aan de Fransche regeering gezonden zijn. Deze memories zijn getiteld: „Memoire du Chevalier Downing du 16 decembre 1664,” „Supplement au Discours precedent sur des avis qui sont venus apres a l'Ambassadeur Extraordinaire d'Angleterre,” „Copie de la Suite des Dommages que les Anglois ont soufferts de la part des Hollandois.” Fol. 241/71 van datzelfde *Supplément* bevat daarentegen een lijst van de schade, die bewoners en onderdanen van de Republiek sedert het jaar 1653 van de Engelschen geleden hadden, met verzoek schadeloos gesteld te worden volgens Art. 15 van het onlangs gesloten verdrag.

Tot zoover het tijdperk van de Thou. De in dezen tijd geschreven Nouvelles bevatten betrekkelijk weinig gewichtige staatkundige gebeurtenissen. Eerst in het midden van 1662 komt in dit opzicht een aanmerkelijke verbetering. Vóór dit jaar loopt de stof goeddeels over des schrijvers verongelukte onderhandelingen met Brandenburg, over zijne eigen belangen, over adelbrieven en dergelijke kleinigheden meer. Men vindt er nog weinig over de Witt. In weerwil van de betrekkelijke minderwaardigheid dezer Nouvelles moet Lionne er hoog mede geloopt hebben, te rekenen althans naar de bijzonder veelvuldige antwoorden, die hij ze waardig keurde en die in 1661 niet minder dan 18, in het volgend jaar 16 in getal zijn. Het werd den Minister gewoonte alle belangrijke dingen, die in de Nouvelles besproken werden, den Koning zelf voor te lezen ¹⁾. Wicquefort werd een weinig verwend door zulk een eer en door Lionne's vele antwoorden. Hij pruilde als zulk een antwoord eens wat lang uitbleef, en dan haastte Lionne zich hem met een vlelend woord te sussen. Kortom, het was toen boter tot den boom tusschen beiden, en zoo de toenmalige Nouvelles ook door de latere overtroffen zijn, nooit is de positie van den schrijver veelbelovender en schitterender geweest. Hij, drie jaren vroeger met smaad uit Frankrijk verbannen, had thans niet alleen een Ambassadeur van datzelfde Frankrijk weerstaan, maar hem zelfs in zijn diplomatieke loopbaan voorgoed geknakt ²⁾.

¹⁾ *Lionne à Vicfort* 7 Mei 1661, 22 Dec. 1662.

²⁾ Dat Lionne Wicquefort bij de Thou vóórtrok moge nog blijken uit een brief van 12 Januari 1663, waarin hij zegt: „J'escris aujourdhuy a M. d'Estrade les bons tesmoignages que vous auez rendus icy de sa personne, de son merite, de la confiance qu'il trouuera plus grande que n'auroit fait aucun autre, en ceux qui gouernent. Je suis persuadé qu'il la prendra en vous en vostre affection pour ce qui regarde le service du Roy, et qu'il viura avec vous d'une maniere bien différente de son predécesseur.”

De komst van Godefroy d'Estrades ¹⁾ strekte niet tot verhooging van Wicqueforts invloed op Lionne. D'Estrades dacht er niet aan om zich door hem te laten verdonkeren. Al aanstonds deed hij hem gevoelen, dat hij de meester was en droeg hij hem bij wijze van inleiding op, een afschrift te bezorgen van een door den ambassadeur van Portugal bij de Staten ingeleverde memorie ²⁾. Wicquefort moest geregeld bij den gezant om bevelen komen vragen en verslag doen van wat hij had opgevangen in kringen, waartoe d'Estrades uit hoofde van den rang, dien hij moest ophouden, niet kon afdalen. Evengoed als de Witt moest d'Estrades een blik slaan in de minuten der Nouvelles, vóór zij verzonden werden. Lionne had Wicquefort trouwens minzaam voorgeschreven, dat hij zich onder het opzicht van d'Estrades te plaatsen had, zonder echter daarom zijne Nouvelles te staken ³⁾. D'Estrades maakte van Wicqueforts diensten een ruim gebruik, zoo zelfs, dat toen hij aan het vredescongres van 1667 deelnam, hij hem te Breda bij zich ontbood en hem daar zijne verslagen aan de Fransche regeering liet gereed maken. Dat de gezant Wicqueforts bekwaamheden niet gering schatte, wordt overigens op verschillende plaatsen ⁴⁾ in zijne uitgegeven brieven bewezen.

Ter aanvulling van d'Estrades' oordeel over Wicquefort ⁵⁾

¹⁾ Wicquefort moet d'Estrades reeds zeer vroeg gekend hebben. Dr. H. Brugmans heeft op het Britsch Museum een brief van 8 Augustus 1644 aangetroffen, door den laatsten aan Wicquefort gericht. (*Verslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia*, 's-Gravenhage 1895 bl. 387)

²⁾ *N.* 28 Dec. 1662.

³⁾ *Lionne a Vicfort* 16 Févr. 1663: „Continuez je vous prie à donner part à Monsieur l'Ambassadeur de tout ce qui uendra à uostre cognoissance dont le Roy nous scaura le mesme gré qu'en luy en donnant aduis, mais n'interrompez pas s'il uous plaît pour cela nostre commerce de lettres accoustumé dont je continueray aussi à rendre compte exactement à S. M^{té}.”

⁴⁾ Hiervoor raadplege men „*Essai de critique op de Wicquefort's Histoire des Provinces Unies*,” medegedeeld door Mr. J. A. Grothe in de *Kronijk van het Historisch Genootschap*, Utrecht 1856 (3e serie, 2e deel bl. 211), de reeds aangehaalde verhandeling van Prof. Rogge (bl. 221), en *Est.* zelf.

⁵⁾ Vgl. de Verhandeling van Rogge bl. 247/8.

moge nog het volgende dienen, dat uit de „Correspondance geput is. Aangaande den aard van zijne bezigheden vernemen wij uit de dépêches van d'Estrades, dat hij de eenige was, die onder de Witt aan de afdeeling buitenlandsche zaken werkzaam was. Hij vertaalde de genomen Resolutiën ¹⁾ uit het Hollandsch in het Fransch, was belast ze d'Estrades ter hand te stellen en vergezelde de gedeputeerden van de Staten, wanneer dezen bij den gezant kwamen, als tolk. Om die redenen, zegt d'Estrades ²⁾, wekten zijne talrijke bezoeken bij hem niet den geringsten argwaan op. „Et ceux qui sont nommés dans le memoire l'advertissent de tout ce qui se passe pour m'en donner advis.” Niets kon er gedaan worden door den gezant van Spanje of hij was er dadelijk achter. Kortom, hij deed wat de griffier Musch in de dagen van Mazarin gedaan had. Moeielijk zou d'Estrades dan ook iemand kunnen vinden, die in zijn plaats kon treden. Over Wicqueforts betrouwbaarheid is d'Estrades minder goed te spreken dan over zijn behendigheid. „Goede eigenschappen bezit hij, maar van hetgeen hij u schrijft en mij vertelt moeten wij behouden wat ons nuttig is en het overige ter zijde schuiven” ³⁾. Eens was Wicquefort zoo waar op het punt ten opzichte van zijn gehechtheid aan Frankrijk den scherpzienden staatsman beet te nemen. De Witt had d'Estrades gezegd ⁴⁾, dat hij zijn ambtenaar de halve betrekking van griffier der Staten op een wedde van 6000 livres had aangeboden. „Maar”, zoo trachtte Wicquefort

¹⁾ Hij stileerde trouwens de meeste, zoo niet alle, voor Frankrijk bestemde officieele stukken. Een niet onaardige bewijsplaats levert nog de *N.* van 16 Aug. 1668. Lodewijk is een kleinzoon geboren, de Hertog van Anjou. Hij heeft den Staten geen geboorteaankondiging waardig gekeurd, en Wicquefort schrijft: „Je n'oserais tesmoigner mes sentiments particuliers a l'occasion de la naissance de Monsieur le Duc d'Anjou, par ce que je ne veux pas manquer au respect; mais vous les trouvez exprimés en la response que l'Estat fera si le Roy leur escrit.”

²⁾ *Est.* 31 Mei 1663. (*Holl.* n°. 69)

³⁾ *Est.* 8 Maart 1663. (*Holl.* n°. 68)

⁴⁾ *Est.* 26 Juli 1663. (*Holl.* n°. 69)

zich bij d'Estrades in het gevele te brengen, „als ik dit ambt aanvaard, moet ik één eed doen, dat ik geene betrekkingen met buitenlandsche regeeringspersonen zal onderhouden, en verlies ik aldus de gelegenheid mijne diensten aan Frankrijk te schenken: daarom sla ik het af.” Dit was een teeken van aanhankelijkheid, dat d'Estrades niet naliet aan den Koning over te brengen. Lodewijk prees het, doch had al een zonderling denkbeeld van de nauwgezetheid van geweten van den griffier in spe, want hij raadde hem, het ambt aan te nemen, daar hij dan dichter bij de Staten zou zitten en in de gelegenheid zijn nog grondiger inlichtingen over hun doen aan Z. M. te verschaffen. Onderwijl had d'Estrades reeds bemerkt waar Wicquefort de schoen wrong. Hij trok namelijk uit zijn tegenwoordig bedrijf een veel grooter inkomen dan 6000 livres. Had men hem het geheele, en niet het halve, griffierschap aangeboden, hij zou wis en zeker hebben toegeslagen ¹⁾. Mij dunkt, dat Wicquefort bovendien een te ongedurigen geest bezat en te zeer vergrijsd was in het losse werk voor tien of twaalf menschen te gelijk dan dat hij ooit in één vaste betrekking zou hebben kunnen aarden.

Ofschoon d'Estrades niet blind was voor enkele bij Wicquefort overheerschende karaktertrekken, valt het nergens op te merken, dat hij hem onvriendelijk gezind was. Van zijn kant kon Wicquefort de kunde, het beleid en de heuschheid van den beminnenswaardigen diplomaat niet hoog genoeg verheffen. Maar dit nam niet weg, dat hij hem verschalkte, wanneer hij dit noodig vond. Noch van de „Additions”, noch van de uit de Witts brein geboren „Lettres à part” kreeg de Ambassadeur denkelijk een letter te lezen. Gemeenlijk durft Wicquefort hem het gras niet voor de voeten wegmaaien, d. w. z. vermeldt hij de onderwerpen, welke deze in zijne dépêches behandelt of niet, of vluchtig. Wel doet hij dit bij afwezigheid en op verzoek van d'Estrades. Soms evenwel, als het zijn eigen eer raakt, verstout hij

¹⁾ *Est.* 9 Aug. 1663. (*Holl.* n°. 70)

zich artikelen van d'Estrades te herhalen ¹⁾, maar vermijdt dan angstvallig elken schijn alsof hij d'Estrades overschaduwden wil. Vreesde hij maar even, dat deze er achter zou komen, dat hij iets buiten zijn voorkennis had geschreven, dan smeekte hij Lionne daar toch niets van te laten uitlekken.

¹⁾ Als voorbeeld strekke een plaats uit de *N.* van 20 Maart 1664: „Monsieur l'Ambassadeur escrit sur le mesme sujet ce qui m'empesheroit d'en parler si je ne m'y trouvais obligé, par ce que c'est moy principalement qui ay disposé la Compagnie a relascher de ses pretentions en consideration de Monsieur de Vendosme.” Dit slaat op het geval met Hubert Hugo en Laurens Davids, Dortenaars van geboorte, die gewapend met een vergunning van den Hertog van Vendôme, admiraal van Frankrijk, een paar echte zeeschuimers waren geworden. Davids, te Dordrecht teruggekomen, werd vooral op de klacht van de O.-I. Compagnie, dat hij en zijn makker in hare bijzondere wateren handel hadden gedreven, gevat, terwijl er beslag werd gelegd op het gedeelte van hun buit, dat zij herwaarts hadden gezonden.

Uit de aanhaling ziet men, dat Wicquefort ook relatien had met de O.-I. Compagnie. Hij heeft zich ook in een ander maritiem geschil gemengd en het zijne bijgedragen tot de vrijlating van de schepen St. Jean Baptiste en Alette Marie, welke voor rekening van de „Compagnie des Indes françaises” te Amsterdam gebouwd, op last van de Staten bij en tengevolge van het uitbreken van den oorlog met Engeland verhinderd werden uit te loopen. Over het geheel verwaarloosde Wicquefort handels- en zeezaken niet, als hij er voordeel uit kon trekken. Vóór de komst van den agent de la Garde Belin in den zomer van 1664 bezorgde hij te Amsterdam meermalen den aankoop van schepen voor rekening van de Fransche Kroon. Nu eens beveelt hij een koopman aan, die goedkoop en uitstekend kruit kan leveren, dan weder doet hij een goed woord voor een handelaar, van wien een partij zeep te Rouaan is aangehouden, omdat walvischtraan er een hoofdbestanddeel van was. Colbert had namelijk den invoer van traan verboden. Ten slotte vermeld ik nog deze zaak, waarop d'Estrades in zijn *Lettre* van 6 Nov. 1664 doelt. Eenige Hollandsche kooplieden wilden een handelsweg om den Noord naar China aanleggen, maar de naijver van de O.-I. Compagnie belette dit plan, voor zoover de Republiek het uitgangspunt van de nieuwe vaart zou zijn. Nu beijverde Wicquefort zich op bepaalden last des Konings deze nieuwe maatschappij, waarvan hij een der commissarissen kende, naar Frankrijk te verplaatsen. In het kort, Wicquefort deed zijn best of gaf er ten minste den schijn van, „pour attirer le commerce en France.” Hoewel hij weinig ophad met zijn familie, gaf hij alleen om den Franschen handel een buitenkansje te verschaffen, zijn neef de Wicquefort, die te Amsterdam de zaken van den Keurvorst van Keulen behartigde, den raad zich als handelsman in Duinkerken te vestigen (*N.* 11, 25 Dec. 1664).

„Want,” aldus in de Nouvelle van 20 November 1664, „het was zijn bedoeling volstrekt niet den ijver van Monsieur l’Ambassadeur te overtreffen. Nooit zou hij enig bezwaar maken hem het luttele te vertellen, dat hij vernam uit gesprekken in kringen, waartoe de gezant niet kon afdalen. Daarom bezwoer hij Lionne d’Estrades onkundig te houden, dat hij hem ditmaal — het betrof een kuiperij van Friquet — was vóór geweest.” Men zou uit zulke woorden ook kunnen afleiden, dat Wicquefort gaarne de gelegenheid aangreep om den officieelen gezant den loef af te steken.

Dat d’Estrades het geheim van de Triple Alliantie niet tijdig genoeg had kunnen doorgronden, kostte hem zijn post, zooals men weet. Voor Wicquefort was dit een minder aangename gebeurtenis. Hij wist wel wat hij aan den vertrekkende had gehad, maar niet wat hij aan diens opvolger hebben zou. Het is vermakelijk, dat hij, die toch de reden van d’Estrades’ heengaan licht bevroeden kon ¹⁾, Lionne wilde, wijsmaken, dat hij met vele anderen zich er ten sterkste over verwonderden ²⁾. „Monsieur l’Ambassadeur verveelde zich immers niet in den Haag, en welk een achting genoot hij er! Het eenige wat hem hinderde en waarom hij dus misschien weg zou willen, kon zijn dat zijn zoon bij de jongste bevorderingen geen compagnie had gekregen. Maar dat kwam immers door het intrigeeren van de kleine steden, die haren vrienden een voordeel wilden schenken.” Niets belet ons aan te nemen, dat d’Estrades vriendschappelijk van Wicquefort afscheid nam en hem bij zijn kort vertoef hier te lande in 1670 eens opzocht ³⁾. De wederzijdsche vriend ⁴⁾,

¹⁾ *Est.* 29 mars 1668: „Monsieur de Wicquefort m’a prié de vous témoigner que quoi qu’il arrive, il demeurera toujours dans les interests de la France.” Uit dat „quoi qu’il arrive” blijkt wel, dat Wicquefort wist, welke beteekenis er aan d’Estrades vertrek te hechten was.

²⁾ *N.* 4 Oct. 1668.

³⁾ *W.* 26 Juni 1670 *M. T.*: „Monsieur d’Estrades s’en est retourné. Il a veu deux fois Monsieur de Wit.”

⁴⁾ *W. Hist.* IV p. 25. Tot Maart 1672 hield hij correspondentie met d’Estrades (Verhoor van 30 April 1675 bij Everwijn a. w. bl. 55).

die den gewezen gezant toen te zijnen huize een onderhoud met de Groot verschaft, is wel niemand anders dan Wicquefort geweest.

In den tijd van d'Estrades zijn de Nouvelles ongemeen rijk van inhoud, verdienen zij geraadpleegd te worden ten aanzien van beschouwingen over binnen- en buitenlandsche politieke gebeurtenissen, in één woord, bereiken zij haar hoogsten bloei ¹⁾. Maar onze Nouvellist moest ook wel zijn uiterste best doen, want hij had een aantal mededingers ²⁾ het hoofd te bieden, die zich in dien tijd met goed gevolg op zijn gebied bewogen, met name de Fransche consul Janot, de mij onbekende schrijver van de „Nouvelles de la Haye” ³⁾ en zonder twijfel ook Bernarts. Wat de officieele stukken aangaat, welke Wicquefort gedurende dezen tijd in afschrift aan zijne Nouvelles toevoegde of aan d'Estrades ter hand stelde, het is mij niet mogen gelukken er een volledig overzicht van te verkrijgen. Het volgende echter staat vast.

Op 29 Maart 1663 meldt hij, dat hij een afschrift hoopt machtig te worden van een streng geheingehouden brief, door den vertegenwoordiger der Staten te Keulen aan dezen geschreven en de tijding behelzende, dat Lodewijk XIV met den Hertog van Neuburg onderhandelt over de hertogdommen Gulik en Berg.

Uit de Nouvelle van 19 April 1663 e. v. blijkt, dat Wicquefort met goedvinden van de Witt voor d'Estrades

¹⁾ Ofschoon ik niet wil zeggen, dat een volledige uitgave van de Nouvelles een onmisbare aanwinst zou zijn voor de kennis van den tijd van de Witt, verdient het m. i. overweging om ten gerieve van hen, die zich met de studie van dit gedeelte onzer geschiedenis bezig houden, een afschrift van de Nouvelles te doen vervaardigen voor ons Rijksarchief.

²⁾ In de *N.* van 26 Mei 1667 toont hij te weten, dat er kapers op de kust verschenen waren, met de woorden: „Il ne se peut que vous ne sachiez quelque chose de cecy par d'autres voyes.”

³⁾ Deze komen in grooten getale voor in *Holl.* n°. 85 vv. Haar inhoud levert echter weinig op. Janot, van wien het in dezelfde en vroegere nos Nouvelles regent, schreef gewoonlijk uit Middelburg. Hij verstreckte bijna uitsluitend nieuws over zeezaken.

de dépêches vertaalde, welke Boreel aan de Staten, en de opdrachten, die de Staten aan Boreel zonden.

Den 20sten September 1663 vraagt Wicquefort, of Lionne de instructie verlangt van den juist naar Lissabon vertrokken resident der Staten.

Den 3^{den} Januari 1664 dezelfde vraag naar aanleiding van de petitie of oorlogsbegrooting van den Raad van State voor het nieuw begonnen jaar.

Op 9 April 1665 heeft hij Lionne een te Amsterdam verkregen lijst bezorgd van de door de Admiraliteit aldaar uitgeruste schepen.

Den 7^{den} Januari 1666 zendt hij een sterktestaat op van de troepen, waarmede de Bisschop van Munster in het land was gevallen. Hij heeft dezen staat van een gewezen majoor bij de Munstersche troepen, die nu bij Luneburg dienst had genomen.

Den 8sten Maart 1666 wordt Lionne gevraagd, of hij een volledige opgaaf wenscht van de troepen, die bestemd zijn om de Munsterschen te keeren.

In de meening, dat Lionne reeds den inhoud kent van den brief ¹⁾, waarop Buat gevat is, meldt Wicquefort hem den 23sten September 1666, dat hij hem daarvan geen copie zal zenden. Wel zendt hij hem de Ruyters laatsten brief van de vloot ²⁾.

Op 6 Januari 1667 vraagt hij Lionne, of deze de petitie voor 1667 wil ontvangen, zoodra ze gereed is, waarmede nog een tijd gemoeid kan zijn, daar Coenraad Burgh, de nieuwe thesaurier-generaal, zich nog heelemaal in zijn ambt

¹⁾ Werkelijk bevindt zich het afschrift van dezen brief op fol. 267 van *Holl.* n°. 81. Boven staat: „Lettre escrite par le Sieur Silvius au Sieur du Buat sur laquelle celuy-ci a esté arresté.” Fol. 81 van hetzelfde deel bevat een verklaring van de reden van Buats arrestatie. Boven staat: „pour envoyer à Mr. d'Estrade tout en chiffre.”

²⁾ Op fol. 96 van *Holl.* n°. 80 begint een in het Nederlandsch geschreven staat van de Ruyters vloot, die den vierdaagschen zeeslag leverde. Het dunkt mij aannemelijk, dat deze staat door den consul Janot aan zijn regeering gezonden werd.

moet inwerken. Wenscht Lionne de petitie, dan zal men wel een middel weten te vinden ze hem te verschaffen.

Den 5^{den} Mei 1667 zegt Wicquefort, dat d'Estrades de volgende week in het bezit zal zijn van het bescheid, door de Staten gegeven op een verhoog van den Zweedschen gezant, graaf Dohna, hoewel dit stuk zoo langdradig van inhoud en stootend van vorm is, dat het geen aangename lectuur zal wezen.

Eindelijk wordt de Nouvelle van 22 December 1667 op den voet vergezeld van een stuk, getiteld „Project arrêté par les Estats d'Hollande le 22 decembre 1667”; in de Nouvelle van 5 Januari 1668 wordt dit project in een voor Frankrijk gunstige beteekenis uitgelegd.

Deze korte opgaaft toont aan, welke stukken Wicquefort zijn Franschen lastgever al zoo in handen speelde. Het is blijkbaar, dat er eenige onder loopen, wier mededeeling niet tegen den zin van de Witt moet zijn geweest. Van andere was de overlevering zeker strafbaar. Dat er in dien tijd algemeen met afschriften van geheime stukken handel werd gedreven, is geen verontschuldiging voor Wicquefort. Deze opgaaft moet ver van volledig zijn. Wanneer Wicquefort op 11 October 1663 bijv. schrijft: „Monsieur l'Ambassadeur a le memoire de don Estevan de Gamarra et la resolution de Messieurs les Estats de sorte qu'il en parlera plus pertinement que moy; il a veu aussy une lettre que la Chancellerie de Suède a escrite a celuy qui fait icy les affaires de cette couronne-la”, dan lijdt het geen twijfel, wie die stukken overhandigd heeft. En zoo zal het wel met vele memories en resolutiën zijn gegaan.

In d'Estrades' dagen en reeds vroeger had Wicquefort ook met andere gezanten in den Haag verbintenissen aangeknoopt, voornamelijk met den Spaanschen ambassadeur, don Esteban de Gamarra, en den Keizerlijken resident Friquet, die niet in de beste eendracht met elkaar leefden ¹⁾,

¹⁾ N. 3 Juli 1664.

hoezeer de politiek van hunne Habsburgsche meesters één lijn moest trekken. De Spanjaard was een gul en joviaal heer. In Mei 1661 kwam Wicquefort over hem te wonen en eenige weken later bracht hij hem een bezoek in gezelschap van den Franschen kolonel de Maurice. De Thou was er terstond bij om te zeggen, dat Wicquefort het mes aan twee kanten deed snijden en Spanje zoo goed als Frankrijk ter wille was. Deze loochende dit bij al wat hem heilig was, Lionne verzekerend dat hij uit den praatgragen Don alles los kon krijgen, wat hij verlangde te weten voor het heil van Frankrijk! Het geschil, dat tusschen Gamarra en d'Estrades bij diens aankomst uitbrak, toen geen van de twee bij den ander het eerste bezoek wilde afleggen, schonk Wicquefort gelegenheid zijne bezoeken bij Gamarra talrijker te maken. Hij hield hem voor, dat hij verplicht was het eerst bij d'Estrades te komen ¹⁾. Heftig gaf Gamarra tot bescheid: „Dan kan die tot den dag des oordeels wachten.” Wicquefort suste hem en mocht bij hem blijven eten. Een week later toonde de Spanjaard berouw en schaamte over zijn onvoorzichtige uitlating, veroordeelde hij zichzelf tot huisarrest en verscheen hij gedurende veertien dagen niet in het openbaar. Hij wachtte slechts op orders uit Madrid om tegenover d'Estrades de minste te zijn. Maar een poos daarna was hij weer omgedraaid, bezwoer hij, dat hij de eer van Zijne Katholieke Majesteit niet zulk een kleinachting kon aandoen en zeide hij midden aan tafel, dat zijn Koning hem verboden had de eerste te wezen. Ten slotte moest hij toegeven. Voor Wicquefort was het een gulden tijd, toen hij heen en weer draafde van de Fransche naar de Spaansche ambassade. Hoe vaak mocht hij niet bij de Heeren aanzitten en wat flapte don Esteban telkens dingen uit, die best

¹⁾ *N.* 22 Maart 1663. Ook in *Hist.* III p. 143 bespreekt hij deze quaestie. Hij houdt zich daar anoniem en heeft het over „une personne de qualité,” die Gamarra zijn verplichting onder het oog bracht. De gissing van Mr. Chais van Buren d. t. p.: „Peut-être cette personne de qualité n'est-elle autre que Wicquefort lui-même” blijkt derhalve juist.

te gebruiken waren voor de Nouvelles. Die heerlijkheid duurde, dunkt mij, kort. Don Esteban heeft òf de lucht gekregen van de spionage van zijn gast òf is om een andere reden zijne herhaalde bezoeken moede geworden, ten minste hij sloot hem de deur. Spoedig is er in de Nouvelles geen sprake meer van diners te zijnen huize. Wel zal Wicquefort met lieden uit het personeel van zijn gastheer kennis gemaakt en gezorgd hebben, dat althans die bron van inlichtingen niet opdroogde.

Ook bij den ouden Friquet, resident des Keizers, liep Wicquefort druk. Luttel danks brengt hij hem voor zijn welwillende ontvangst. Nu eens behoort Friquet niet tot de helderste koppen, dan weder houdt hij er een fraaie redekunst beneden alle kritiek op na, of spreidt hij een wonderlijk gemis aan inzicht ten toon in de ware politiek van zijn meester. „Hoe kan bijv. een afgezant van het huis van Oostenrijk werk maken van den Prins van Oranje, gelijk Friquet doet in de opvoedingsquaestie? Moet Habsburg dan niet vanzelf afkeerig van Oranje zijn?” ¹⁾ Voor een dergelijke zaak als die van Gamarra nam Friquet Wicquefort onder vier oogen. De stokoude man was erg neerslachtig, omdat als hij d'Estrades het eerste bezoek bracht, deze hem geen hand zou geven en geen uitgeleide doen, daar hij maar een resident en geen ambassadeur was. En toch, hij representeerde het Hof van Weenen en mocht zich dus geen geringschatting laten welgevalen. Aan den anderen kant kon hij d'Estrades niet beleedigen door hem niet met een eerste bezoek te vereeren. Hij zat met dit dilemma erg in den brand. Hij liep zelfs, waar bleef de eer van het Hof van Weenen! bij Wicquefort aan, om dezen te verzoeken, de zaak bij d'Estrades in orde te brengen. Hij verwachtte een bevel uit Weenen om de eerste te zijn. Wicquefort deed wat hij kon; met toestemming van d'Estrades schreef hij Lionne er over, zonder daar veel antwoord op

¹⁾ N. 4 Jan. 1662.

te krijgen. Om kort te gaan, Friquet moest van twee kwaden het minste kiezen; hij kwam het eerst bij d'Estrades, maar zag zijn hoop op het krijgen van een hand vervlogen.

Een ander diplomaat met wien Wicquefort in betrekking stond, wien hij echter niet in den Haag zijn aangenaam gezelschap kon verschaffen, was Hannibal Seestedt, een Deen. Op grond van zijn correspondentie met Denemarken kon Wicquefort Lionne den 24sten Mei 1661 berichten, dat Frederik III van zins was een gezant naar Frankrijk af te vaardigen. Wicquefort meende, dat hem dit ambt, waarvoor hij in 1660 al eenmaal in aanmerking was gekomen ¹⁾, zou worden aangeboden. Maar hij sloeg den bal mis, want op Seestedt viel de keus en die volgde in den zomer van 1662 zijn bestemming. Hij nam zijn reis over Holland en Engeland, waar hij, die een vriend van de Engelschen was, ook iets te verrichten had. Wicquefort ging opzettelijk naar Amsterdam om Seestedt te begroeten. „Het was toch zulk een gul en knap man en hij deed zich zoo open voor.” Seestedt nam de dienstvaardigheid van zijn bezoeker te baat en belastte hem met een boodschap aan Lionne om een vrijgeleide voor zijne paarden, bagage en een deel van zijn negentig personen sterk gevolg, die hij alles bij elkaar regelrecht naar Rouaan wilde doorzenden.

Of Wicquefort ook bij George Downing over huis is gekomen, dunkt mij niet waarschijnlijk. Wel noemt hij hem in den beginne — en hieruit mogen wij opmaken, dat hij ook bij dezen toegang hoopte te krijgen — een verstandig, waakzaam man, schoon onderhevig aan buien van drift, doch later verheelt hij zijn afkeer van hem niet. „Il y en a qui ont proposé que pour faire taire Downing il seroit bon d'en user comme l'on faisoit du temps du Protecteur, qu'on luy envoyait quelquesfois cinq ou six mille escus pour le faire taire ²⁾. Hij is zeer ongemanierd en durft, die schaam-

¹⁾ Vgl. bl. 26.

²⁾ N. 6 Maart 1664.

telooze! zelfs met Frankrijk den spot drijven" ¹⁾. Zaakgelastigden van Duitsche pötentaten heeft Wicquefort evenmin met een goed oog gadegeslagen, ofschoon hij zelf tot dat gild behoorde. „Het is mogelijk," zegt hij ²⁾, „dat de Vorsten van Hessen en Neuburg den Koning welgezind zijn, maar dan doen hunne gezanten hier al heel vreemd, want zij geven zich met hunne chicanes alle denkbare moeite om Frankrijk onbemind te maken." Lionne troostte hem met de mare ³⁾, dat baron van Lerode hier spoedig moest komen om van wege Neuburg over de quaesties van Leuth en Ravenstein te onderhandelen ⁴⁾, en die baron zou het voorbeeld van de anderen niet volgen. Maar ook Lerode kon Wicquefort niet behagen. Stekelig zegt hij van hem, „dat de jicht dien braven man het gebruik van zijn verstand beneemt, zoodat hij vierkant tegen den raad van d'Estrades in handelt en maar weggegaan is, zonder iets van zich te laten hooren" ⁵⁾.

¹⁾ *N.* 4 Dec. 1664. Nog steeds merkwaardig voor een begrip van Downings karakter blijven bl. 169 vv. van de *Mem. Amb.* Dat Bernarts eigen was met Downing, moet Wicquefort ook niet gunstiger voor hem gestemd hebben.

²⁾ *N.* 8 Febr. 1663.

³⁾ *L.* 16 Febr. 1663.

⁴⁾ Over die quaesties en den baron van Lerode geven zoowel de onuitgegeven Instructie als de Correspondentie van d'Estrades genoegzaam licht.

⁵⁾ *N.* 24 Mei 1663. Uit die plaats merkt men dat Wicquefort, bepaaldelijk in opdracht van de Witt, Lerode c. s. te lijf ging. Zij luidt: „Mr. de Wit me dit hier, qu'il auoit fait connoistre a M. l'Ambassadeur, qu'il s'estonnoit de ce que M. de Lerode ne fait point scauoir de ses nouvelles, depuis un mois qu'il est party d'icy, contre la parole qu'il a donnée a l'un et a l'autre. La conduite de tous ces Messieurs lá est assés estrange, et je vous ose dire, qu'il n'y a point de sincerité au procedé de celuy ci. Ceux qui ne peuvent pas estre dans les interests de la France sont les premiers a condamner leur procedé, et si je rapportois tout ce que j'en scay, il seroit impossible de bien viure avec leurs Maistres. Je me contente d'en marquer de temps en temps quelques particularités a M. l'Ambassadeur qui en juge fort sainement, et les connoist bien. Il m'assure qu'un jour vous en ferez le mesme jugement, après qu'on vous aura marqué toutes leurs fausses demarches, qui mettront une difference essentielle entre eux, et ceux qui ne sont que zele et fidelité pour le service du Roy." Welk een ergernis moeten een groot staatsman als

Over aanzienlijke Franschen, die hier te lande kwamen spreekt Wicquefort zelden. Alleen prijst hij den Comte de Guiche, die een schitterend ambt had afgeslagen, omdat hij de toestemming van zijn souverein er niet voor verkrijgen kon. Maar veel uitvoeriger handelt Wicquefort over een anderen Franschman van naam, Henri Charles de la Trémoille, prins van Tarente. Die Franschman had onder de vanen van Frederik Hendrik met roem gestreden ¹⁾. Naar zijn land teruggekeerd had hij zich in den burgeroorlog van de Fronde gemengd. Hij verzoende zich echter met Mazarin en begaf zich daarop, in den winter van 1662, weder naar de Republiek, alwaar hij zijn dienst in het Staatsche leger hernam ²⁾. Wicquefort had relatiën met de Trémoilles en zocht den Prins soms op. Maar eerlang nam hij in de Nouvelles een vijandige houding tegen hem aan. De Prins van Tarente weigerde d'Estrades het eerste bezoek te brengen op grond dat hij een vorstelijken titel droeg. Ook mengde hij zich in het etiquette-geschil tusschen d'Estrades en Gamarra. Het is eenigszins verwonderlijk, dat d'Estrades in zijne brieven niet spreekt van hem door den Prins berokkende onaangenaamheden ³⁾, terwijl toch Wicquefort hier-

de Witt niet al die ruzies met Duitsche vorstjes, door Frankrijk aangestookt, veroorzaakt hebben!

¹⁾ Zijne neigingen en sympathieën waren en bleven Fransch. Van zijn echtgenoot, gesproten uit het geslacht van de Hessische landgraven, bericht de Fransche resident in den Haag, Chanut, in een dépêche van 24 September 1654 (*Holl.* n°. 54), dat zij met haar schoonzuster, Madlle de la Trémoille, naar het Hessische hof vertrokken is om de zaken van den Koning daar evenzeer te behartigen als een gezant van zijnentwege het zou gedaan hebben.

²⁾ Zijn bezoldiging hadden de Staten hem ondanks zijn uitlandigheid geregeld betaald, waarom hij hun zeer verplicht was. (*N.* 26 Dec. 1662)

³⁾ Integendeel, hij prijst zijn ijver voor den Koning (*Est.* 15 fev. 1663, 5 mars 1665). In het nog onuitgegeven gedeelte van de Correspondentie van d'Estrades is herhaaldelijk sprake van den Prins van Tarente. Lionne wil telkens een en ander van hem weten. Ik gis nu, dat zulks geschiedde naar aanleiding van hetgeen Wicquefort schreef, waarvan deze d'Estrades zeker onkundig heeft gehouden.

over afzonderlijke Additions ¹⁾ op zijne Nouvelles ten beste geeft. Hij ging verder en beweerde, dat een langer vertoef van den Prins van Tarente hoogst schadelijk zou zijn voor het welslagen van de Fransch-Staatsche politiek, en dat deze, die achter het geheim van „la grande affaire”, het kantonnement van de Spaansche Nederlanden, meende gekomen te zijn, deze uiterst kiesche zaak aan de groote klok hing. Zelfs laat Wicquefort duidelijk doorschemeren, dat de Prins degene is, die „la grande affaire” zal doen mislukken. In de Addition van 11 October 1663 merkt hij op, dat hij gedurende vele jaren de getrouwe dienaar was geweest van de familie van den Prins, en hij nu reeds twee malen een tijdelijke verzoening tusschen dezen en d'Estrades bewerkt had. In de Nouvelle van 1 November vertelt hij, dat hij om d'Estrades geen leed aan te doen, hem niet alles over het doen en laten van den Prins mededeelde. Deze woorden zouden pleiten voor het medelijdend hart van Wicquefort, indien er ook niet een andere zin aan kon gegeven worden, deze namelijk, dat hij de beschuldigingen tegen den Prins van Tarente hetzij dan op gezag van de Witt of op eigen verantwoording uitbracht, terwijl openbaarmaking ervan d'Estrades misschien lang niet zou aangestaan hebben. Want dat Wicquefort met het verklappen van de zaak een onkieschheid tegen d'Estrades beging, toont hij zelf door zijn angst, dat iemand anders dan Lionne het kon te weten komen. Hoe Lionne de waarschuwingen tegen den Prins van Tarente heeft opgenomen weten wij niet. Hij moet den 5^{den} October Wicquefort dienaangaande zijn gevoelens hebben geschreven, maar de minuut van dit schrijven is verloren. Ik geloof, dat hij den in dit geval te bemoeizieken nouvel-

¹⁾ Zou het niet mogelijk zijn, dat de Witt in het algemeen niet tevreden was met het gedrag van den Prins, en Wicquefort daarom de *Addition* van 19 Juli 1663 liet schrijven? Ik neem dit stuk als *Bijl. C* op, omdat daarin het meeste voorkomt over de bedoelde zaak en omdat het tweede gedeelte ervan, dat handelt over het vatgeld, den schrijver zeker door de Witt moet zijn ingegeven.

list geraden heeft, zich de zaak niet te erg aan te trekken. Wel schrijft hij den 26sten d. a. v. „qu'on tachera de tirer le personnage dont la conduite vous a donné lieu de m'écrire une lettre particuliere, sans bruit du lieu où il est”, maar dit was een ledige phrase. De Prins bleef hier en Wicquefort, liet de zaak rusten, inziende dat hij zich tegen den invloed van den Prins in een te ongelijken strijd zou storten. Hij noemt hem voortaan zonder ongunstige bijopmerkingen, waar het pas geeft in zijn wekelijksche kroniek.

Reeds heb ik opgemerkt, dat Wicquefort bij gelegenheid van d'Estrades' komst van Lionne de vermaning ontving, zich onder het gezag van den gezant te plaatsen. Hiermede verloor Wicquefort de onmiddellijke voeling, waarin hij ten tijde van de Thou met den Minister had gestaan. Niet aanstonds liet Lionne de Nouvelles onbeantwoord. In 1663 antwoordde hij er nog zevenmaal op. Maar hoewel zij veel gewichtiger waren dan in de vorige periode, verwaardigde hij zich daarna slechts in het allernoodzakelijkst geval er bescheid op te geven, en wel bij de volgende aanleidingen. Den 9^{den} Juli 1665 had Wicquefort de klacht aangeheven, dat voor hem bestemde brieven aan het postkantoor te Parijs waren opgelicht, ofschoon hij bezweren kon, dat allen, die hem gedurende de zes jaar dat hij in Nederland was, geschreven hadden, eerlijke menschen en verknochte dienaren des Konings waren. Lionne antwoordde den 19^{den}, dat men dengene, die zich aan een dergelijk schelmstuk had schuldig gemaakt, zou opsporen en straffen, maar dat zulk een klacht anders nooit geuit werd, daar er uitstekende orde op het kantoor heerschte bij de verzending en de bestelling van de brieven; dat de Koning in ieder geval te hoog stond om brieven te doen onderscheppen, zooals Wicquefort gewaagd had te insinueeren.

Even druk als in 1665, namelijk éénmaal, heeft Lionne in 1666¹⁾ aan Wicquefort geschreven, geen enkele maal in

¹⁾ Vgl. bl. 48 aann. 3 en zie *Bijl. D.*

1667 en twee keer in 1668, waarvan het laatste schrijven diende om te berichten, dat de Koning den 25sten October den markies de Pomponne benoemd had tot zijn Ambassadeur in Holland. Derhalve komen er in die vijf jaren, 1663/68, slechts 11 brieven van Lionne aan Wicquefort voor. Laten er een stuk of wat meer geschreven zijn, die uit de Verzameling verdwenen zijn, in elk geval vormt het een in het oog vallend verschil met de 34 brieven, waarmede Wicquefort in de beide jaren 1661 en 62 werd vereerd. Het is duidelijk, dat de Minister den Nouvellist als loondienaar ging beschouwen, hem als zoodanig behandelde en hem geen schijn van voorrang boven den Ambassadeur wilde vergunnen. Wicquefort werd die terugzetting spoedig gewaar. Dikwijls klaagde hij, dat hij al maanden lang door Lionne niet meer met opdrachten werd onderscheiden. Wicquefort had een te hoogen dunk van zichzelf om zich niet door Lionne's terughoudendheid gekwetst te gevoelen, en toen daarbij kwamen de inval van de Franschen in de Spaansche Nederlanden, de Triple Alliantie, het vertrek van d'Estrades, voor hem als niet ongeoeffend diplomaat onwraakbare teekenen van een aanstaande breuk met Frankrijk en dus van het einde van zijn correspondentie, maakte hij van lieverlede een frontverandering, welk een hard hoofd hij er ook over had, dat hij in die veranderde omstandigheden zijn jaargeld zou kunnen behouden. De aankomst van Pomponne, waarmede het derde en laatste tijdperk van de Correspondentie een aanvang nam, bewerkte welhaast, dat Wicquefort nog eerder dan hij gedacht had uit de gemeenschap met de Fransche regeering werd uitgestooten.

Wicquefort kende, zooals hij zegt ¹⁾, Simon Arnauld marquis de Pomponne reeds lang als een zeer bekwaam en hoffelijk staatsman en als iemand van veel karakter, ofschoon hij geloofde, dat het den Markies veel tijd zou kosten om hier zoo gezien te worden als d'Estrades was. De door het

¹⁾ 1ste *Add.* op de *N.* van 18 Oct. 1668.

vertrek van den laatste afgebroken diplomatieke betrekkingen tusschen den Koning en de Republiek maakten, om ze weder aan te knoopen, de komst van Pomponne meer dan noodig. Intusschen stelde Lodewijk het vertrek van den ambassadeur maanden uit om de Republiek toch maar kennelijk zijn ongenoegen te doen gevoelen. Telkens betoogde Wicquefort, dat zoo Pomponne nog langer wegbleef, de Staten gedwongen zouden zijn een andere richting uit te gaan. De Witt liet hem den 7^{den} Januari 1669 een veelzeggenden brief ¹⁾ schrijven aan Lionne, die zich toen voor een poos ophield op een landgoed van zekeren de Bidal in Pommeren. „Ik meld u,” zoo luidt het hierin, „dat Pomponne nog te Parijs is en dat wij niet weten wanneer hij vertrekken zal. Wel schrijft mij de Gourville, dat zijn bagage op weg is en hij zelf aanstalten maakt om aan het einde van de maand te vertrekken, maar — en uit de sarcastische en ferme taal, die nu volgt, herkent men de ergernis van de Witt — „mais puisque la Cour temoigne tant d'indifference pour tout ce qui se fait en ce país, je m' imagine qu' on lui permettra d' attendre une saison moins rude afin de pouvoir amener Madame sa femme. Ce n' est pas que je ne sois extremement estonné de voir que l' on neglige cet Estat et ses affaires, de la façon que l' on fait, en souffrant que l' Espagne y prenne la place que la France tenoit autrefois et dans les interests et dans les affections de ces peuples. L' on s' est persuadé à la Cour, que l' on n' auroit pas beaucoup de peine a destacher l' Angleterre de la triple alliance, ou si M. Colbert ne reussissoit point a Londres, que M. de Pomponne travailleroit tousjours avec succès a la Haye, et feroit rentrer ces Messieurs dans leurs premiers maximes. Mais elle pourroit bien se tromper et prendre de faulses mesures.” Niet op het eind van Januari, maar eerst een maand later begaf Pomponne zich op reis. Den 24sten Februari deed hij zijn intrede te 's-Gravenhage.

¹⁾ Niet in het *M. T.*

Gedurende vijf maanden was het diplomatiek verkeer gestaakt geweest. Alleen had Lionne het den 18^{den} Januari ¹⁾ gepast geacht, Wiquefort te verzoeken om de Witt te laten weten, dat Karel IV, hertog van Lotharingen, den maarschalk de Créquy verwittigd had, dat hij zijn leger zou ontwapenen, waarop de Fransche troepen, die gereed stonden Lotharingen binnen te rukken, teruggetrokken waren. De Witt liet op deze kennisgeving antwoorden, dat hij het een geluk achtte voor de Christenheid, dat de Hertog aan het gewettigd verlangen van den Koning voldaan had. Het bleek hem uit den afmarsch van de Fransche troepen, dat men den Lotharinger wilde sparen ²⁾. Onderwijl werden de Nouvelles voortgezet, maar haar inhoud en toon verraden, dat de vlijt en de liefde van den schrijver aan het verdooven zijn.

Hoewel Wiquefort vermoedde, dat het optreden van Pomponne het einde van zijn correspondentie inleidde, schrikte hij toch op, toen hij er de lucht van kreeg, dat de door hem zoo verfoeide Bernarts deel zou uitmaken van de ambassade. „Is dit zoo,” berichtte hij Lionne, „dan kan ik Pomponne onmogelijk bezoeken, par ce que cet homme, Bernarts, n’oseroit pas se presenter devant moy ailleurs que dans la maison d’un ambassadeur ou je ne pourray pas souffrir qu’il me morgue.” Lionne trachtte zijn opgewondenheid tot bedaren te brengen. Pomponne had hem gezegd, dat hij Bernarts niet kende, nooit zelfs van dien man gehoord had, en den Minister zijn woord gegeven, dat hij nimmer in een voorstel zou treden, waarbij hem Bernarts zou worden opgedrongen. Maar dit was van Pomponne gelogen, want hij nam Bernarts weldra in zijn omgeving op. Onmiddellijk na deze krenking van zijn waardigheid schrijft

¹⁾ *Bijl. E.*

²⁾ *N.* 24 Jan. 1669. De Witt wist wel beter. De ondergang van den Lotharinger was te Versailles gezwoven. Het volgend jaar werden diens landen midden in vredestijd door de Fransche legerscharen overstroemd en veroverd, een voorspel van het lot, dat den Nederlanden te wachten stond.

Wicquefort stoutweg aan Lionne, dat hij afstand doet van de eer om den Ambassadeur te bezoeken.

Daar kwam een andere grief bij, die Wicquefort in zijn eer als schrijver aanrandde. In het jaar 1635 had een Engelschman, Herbert, een boek geschreven over reizen naar Perzië en Indië. In 1638 was een tweede druk van dit boek verschenen¹⁾, vermeerderd met een beschrijving van den godsdienst der Armeniërs. Dezen druk had Wicquefort vertaald. Nu verscheen in 1669 het eerste deel van het werk, getiteld *La Perpétuité de la foy de l'église catholique*, van de hand van een oom van Pomponne, den vermaarden Jansenist Antoine Arnauld,²⁾ den Groote bijgenaamd door zijne tijdgenooten. Arnauld had voor dit werk ook de reisbeschrijving van Herbert geraadpleegd en wel den druk van 1635, waarin het stuk over de Armeniërs nog niet was opgenomen. Nu vond hij het wel in de vertaling van Wicquefort en putte daaruit het recht om dezen voor een bedrieger en vervalscher uit te maken. Men kan zich de woede van Wicquefort denken, toen hem deze minder aangename praedicaten onder het oog kwamen. Aanstonds

¹⁾ Ik ontleen deze bijzonderheden over de uitgaven van het boek aan de dépêche van Pomponne van 9 Mei 1669. De bewuste Engelsche schrijver was sir Thomas Herbert, 1606—1682, en het bedoelde werk getiteld *Description of the Persian Monarchy now being: the Oriental Indyes, Iles and other parts of the Greater Asia and Africq.* De vergroote editie van 1638 is getiteld *Some Yeares Travels into Africa and Asia the Great.* Volgens de *Encyclopaedia Britannica* (i. v. Herbert) is dit werk een der beste reisbeschrijvingen van de 17de eeuw. De vertaling, die Wicquefort ervan gaf in het jaar 1663 (waarschijnlijk een tweede editie), wordt opgegeven door Paquot (*Mém.* I pag. 89). Reisbeschrijvingen bezaten voor Wicquefort groote aantrekkelijkheid. Nog te Parijs zijnde vertaalde hij uit het Duitsch het verhaal van de reis van Olearius naar Mescovië en Tartarije. Van deze vertaling is een exemplaar van de editie van 1656 op de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek aanwezig. Deze uitgave is opgedragen aan de Koningin van Polen.

²⁾ Hoe de heer van Wickevoort Crommelin, in zijn Bijdrage (bl. 249/50) de quaestie tusschen Arnauld en Wicquefort terloops behandelend, daar kan zeggen: „Le docteur Arnauld, die niemand anders was dan de nieuwe Fransche gezant in den Haag, De Pomponne,” is mij niet recht duidelijk.

luchtte hij zijn boosheid in een heftig klaagschrijven aan Lionne ¹⁾).

Het werk van Arnauld was een verweerschrift tegen den Protestantschen godgeleerde Jean Claude ²⁾. Men sloeg ook hier te lande het dispuut met aandacht gade. „Le premier bruit qu'excitera la response au ministre Claude commence en ce pays”, meldde Pomponne den 15^{den} Mei. Vol vuur voegde zich de beleedigde Wicquefort aan de zijde van de bestrijders van Arnauld. Hij moet over hem een zeer kras pamphlet hebben verspreid, volgens Pomponne een samenraapsel van de grofste uitdrukkingen en scheldwoorden, ondanks het eerherstel, dat Arnauld hem had geschonken ³⁾.

¹⁾ *Add.* op de *N.* van 25 April 1669. Als *Bijl. F—Q* zijn de belangrijkste stukken overgenomen, welke betrekking hebben op den twist tusschen Pomponne (Arnauld, Bernarts) en Wicquefort.

²⁾ Zie over Jean Claude, den vermaarden predikant van de gemeente van Charenton, een sieraad van de Hervormde kerk in Frankrijk, Eugène et Emile Haag *La France protestante*, 2e ed. 1877 (Col. 449 à 476). Omstreeks het jaar 1662 had Claude zich in een heftigen theologischen strijd gewikkeld met den Jansenist Nicole. Daarna werd hij vinnig aangedast door Antoine Arnauld, den steunpilaar van het klooster Port-Royal. Het debat liep over de opvatting van het Avondmaal in de leer der Oostersche kerk. Claude bleef het wederantwoord niet schuldig en zoo ging het voort. Hij en Arnauld waren tegenstanders van gelijke kracht en van gelijk aanzien onder hunne volgelingen. De Protestanten werden bij deze gelegenheid middellijk bijgestaan door de Jezuïeten, die het gaarne zagen, dat hunne vijanden, de Jansenisten, in het nauw werden gebracht, en daarom wisten te beletten, dat de strijdschriften van de Protestanten van hooger hand in beslag werden genomen. De welsprekende Claude werd later een der eerste officers van de herroeping van het Edict van Nantes. Hij nam de wijk naar ons land en overleed te 's-Gravenhage in 1686.

³⁾ De gehoonde Wicquefort moet Arnauld waarlijk niet zachtzinnig hebben aangedast. Zelfs zijn vriend de Groot noemde zijn antwoord „extremement forte” (Krämer a. w. p. 10).

Daar ik toch met eenige uitvoerigheid spreek over den strijd tusschen Wicquefort en Arnauld, acht ik het niet ondienstig mede te deelen, met welke woorden de laatste aan den eersten voldoening schonk. Die plaats is te vinden in Liv. V Ch. VIII p. 447 van *La Perpétuité de la Foi de l'Eglise catholique touchant l'eucharistie, défendue contre le livre du Sieur*

Om het gebeurde met Arnauld echter zou Wicquefort het behoud van zijn jaargeld niet in de waagschaal hebben gesteld. Hij zou er zich wel overheen hebben gezet. En Pomponne zou hem de stekelige uitdrukkingen, die hij tegen zijn oom gebezigd had, vergeven hebben. Pomponne was niet wraakzuchtig en zeer gemakkelijk in den omgang. Hij heeft in den beginne een groot idee gehad van Wicqueforts raadgevingen. Anders zou hij, de Gezant, den nieuwsschrijver niet zelf hebben opgezocht ¹⁾ om hem weder tot zich te brengen. Maar zijn moeite baatte niet, want Wicquefort weigerde volstandig, omdat de verafschuwde Bernarts door Pomponne was aangenomen, in weerwil dat d'Estrades hem geschreven had, den Markies voor dien man gewaar-schuwde te hebben, en ondanks de verzekering van Lionne,

Claude, ministre de Charenton (ed. Paris-Lausanne 1781). Herbert had in zijn reisverhaal verteld, dat de Armeniërs de aanwezigheid van het Lichaam van Christus in het Brood en den Wijn loochenden. Arnauld zegt nu: „Ayant lu ces paroles dans la traduction qui a été faite de ce Voyage par une personne de mérite de la Religion prétendue Réformée, on voulut s'assurer si cela étoit dans l'anglois, et les personnes à qui on s'adressa ayant envoyé la traduction qu'ils avoient faite de cet endroit sur l'original d'Herbert, comme il n'y avoit rien de semblable dans leur traduction on eut sujet de croire que cela avoit été ajousté par le Traducteur et c'est de cette sorte qu'on en a parlé dans la première édition de ce Livre. Mais M. de Wicquefort, qui est celui qui a traduit ce Livre d'Herbert, et qui est présentement à la Haye en qualité d'Envoyé extraordinaire de Pologne ayant fait plainte à M. de Pomponne, Ambassadeur du Roi en Hollande, de l'injure qu'on avoit faite à sa réputation, en l'accusant d'avoir manqué de sincérité, au lieu qu'il avoit traduit mot à mot ce qui se trouvoit dans Thomas Herbert, M. de Pomponne découvrit, dans le discours qu'ils eurent ensemble sur ce sujet, d'ou étoit venue cette méprise.”

Het misverstand van de twee edities wordt dan opgehelderd. Kenschetsend voor Arnauld is de aanmerking, die hij aan deze plaats toevoegt: „La traduction françoise n'ayant pas marqué qu'il y avoit deux différentes éditions de ce livre Anglois, on ne le pouvoit pas deviner. On s'est cru obligé de donner présentement cet avis, et d'interrompre pour quelques jours la publication de cet ouvrage jusqu'à ce que cette feuille fût corrigée; parce que la sincérité chrétienne ne souffre pas qu'on ait fait injure à qui que ce soit, même à des personnes de contraire Religion.”

¹⁾ P. 9 en 16 Mei 1669.

dat Pomponne geene voorstellen betreffende Bernarts zou aanhooren. En de eerste maal, dat hij den gezant bezoekt en hem zijn zoon wil voordragen als secretaris voor het Nederlandsch, ziet hij dien post vervuld door den man, dien hij niet zien kon, „dien gezworen vijand van de regeering van dit land” ¹⁾. Dit trof hem als een donderslag. Hij meed voortaan het huis van Pomponne en liet dien door tusschenkomst van zijn zoon weten, dat hij om Bernarts niet meer kon komen. Hierbij liet hij het niet. Hij verklaarde Pomponne den oorlog. Hij schreef ²⁾, dat de Markies den 15^{den} April bij de Staten een klacht had ingediend over de behandeling, het Fransche schip St. Charles door eenige compagnieschepen aangedaan, maar een klacht, zoo buitensporig van taal, dat zij de algemeene verontwaardiging had gaande gemaakt. De invloed, dien Bernarts op den gezant had verkregen, sprak er zoo duidelijk uit, dat de commiezen van de griffie Bernarts vroegen, of hij het was, die zijn meester geraden had termen te bezigen, welke men sinds de dagen van de Thou niet gehoord had.

De hardnekkig volgehouden weigering van Wicquefort en diens vinnig optreden tegen hem putten het geduld van Pomponne uit en maakten, dat hij den nouvellist in zijne depêches met fijnen spot ging uitkleeden. Nooit vergat hij daarbij, dat hij de „grand seigneur” was, die zich over de ongunst van een Wicquefort veeleer vermaken dan ergeren moest. Hij schreef aan Lionne, dat men niets zou verliezen aan Wicquefort, „dat iemand, die honderd heeren dient, zelden voor één nut sticht, dat hij niets had aan zoo een balsturig personnage, terwijl Bernarts zoo gewillig was en zoo wel ingelicht van hetgeen er in de Staten voorviel.” In de depêche van 23 Mei 1669, die nog zacht gesteld is in vergelijking met de volgende, plaatst hij Bernarts en Wicquefort naast elkander. Iemand, die een pleitrede wilde houden voor

¹⁾ *W.* 23 Mei 1669.

²⁾ *W.* 16 Mei 1669.

het karakter van Wicquefort, voor zijn verknochtheid aan de Witt, voor zijn gevoel van eigenwaarde, zou in deze depêche, die waarlijk door geen vriend van hem geschreven is, een kostbaar document bezitten. Ik vertaal haar zooveel mogelijk getrouw.

„Wat het nut betreft, dat men van den een en van den ander kan trekken, zoo acht ik de inlichtingen, die Wicquefort kan verschaffen, ontegenzeggelijk hooger, als zij maar volledig en betrouwbaar waren. Maar om u de waarheid te zeggen, twijfel ik, of hij mij iets zegt van hetgeen hij met den Raadpensionaris verhandelt¹⁾ en van hetgeen in verband staat met den dienst van de vier of vijf andere meesters, door wie hij bezoldigd wordt. Al den tijd dat hij mij heeft opgezocht, sloeg hij een toon aan als ware hij minister en niet correspondent. Van de dingen, die men „advis” noemt, heeft hij mij geen enkel verschaft. Er zijn van die „advis”, die hoewel zij niet bevorderlijk zijn voor het waarachtig heil van den staat, toch zeer veel gerief hebben. Ik bedoel hiermede in het algemeen hetgeen er gebeurt in de Staten-Generaal en wat er in het geheim omgaat. Dank zij de veelhoofdigheid van de Staten kan men hier allicht achter komen. Hiertoe zou Wicquefort zich niet verlaagd hebben²⁾. En dit verneem ik geregeld elke week van Bernarts. Buitendien vind ik dezen van intiemer dingen vrij wel op de hoogte. Dikwijls laat ik hem het spoor volgen van een zaak, waarvan mij iets bekend was.” De gevolgtrekking, waartoe Pomponne komt, is dat hij liever beiden had behouden, maar nu Bernarts verkoos, omdat hij meer had aan een welingelicht verklapper dan aan een tusschenpersoon in zijne onderhandelingen met de Witt. Waarlijk, bij zulk een getuigenis, die uit een vijandelijk kamp komt, stijgt Wicquefort in ons oog.

¹⁾ „Mais a vous dire le vray, je doute qu'il me disse de rien que ce qu'il concertera avec le Pensionnaire.”

²⁾ „C'est a quoy M. de Vicfort ne se seroit pas abaissé.”

Lionne gedroeg zich in dit geschil volmaakt correct ten aanzien van Pomponne en koos zonder voorbehoud diens partij. Hij maakte niet de minste aanmerking op het schenden van zijn woord betreffende Bernarts. Was het ook niet al te dwaas en onbeschaamd gedacht, dat iemand een Ambassadeur des Konings wetten zou stellen bij de keuze van zijne bedienden? Lionne zond Pomponne geregeld afschrift van Wicqueforts brieven. Die hij hem terugschreef gingen alle door de handen van den gezant. Ofschoon d'Estrades hem indertijd op gezag van de Witt verzekerd had, dat Bernarts de grootste spion van den Koning van Spanje was; ofschoon hij toegaf, dat Wicquefort veel ontwikkelder was, zoo Pomponne Bernarts gebruiken kon, dan had Lionne er vrede mee. „De een is geen haar beter dan de ander,” schrijft hij ¹⁾. Toch moet het hem gespeten hebben, dat hij een correspondent van zoo lange jaren her moest laten schieten. Nog den 7^{den} Juni schreef hij Wicquefort een voor zijn doen ongewoon langen brief, vol ernstige, bijna vaderlijke vermaningen en waarschuwingen.

Onverstoorbaar zette Wicquefort onderwijl zijne Nouvelles voort, in de overmoedige verwachting, dat het hem gelukken zou, Pomponne uit zijn correspondentie te verdringen en met hem de taktiek te herhalen, die hij bij de Thou met zoo goed gevolg had toegepast. Alsof hij over niets ernstigers te spreken had, vroeg hij Lionne den 6^{den} Juni hoe hij doen moest bij de aanstaande verkiezing van den Prins van Condé tot Koning van Polen; of hij dan vreugdevuren moest ontsteken of wel eerst naar Parijs gaan om zich door den nieuwen Vorst in zijn betrekking als resident te doen erkennen. Wicquefort maakte het op die manier al te bont, en om er nu met één slag een eind aan te maken, gaf Lionne hem den 14^{den} zijn ontslag met de vermelding, dat de Koning geene brieven meer wenschte te lezen van iemand

¹⁾ *L. a P.*, 17 Mei 1669. Bij van Wickevoort Crommelin (t. a. p. bl. 250) verkeerd geciteerd als „Pomponne aan Lionne, 23 Mei 1669.”

die allen omgang met zijn Ambassadeur schuwde. Wicquefort toonde uiterlijk hierover niet de minste teleurstelling. Pomponne, die hem zijn ontslag deed toekomen, zond hij ten antwoord een verwijt, dat de gezant te kort was geschoten in den eerbied aan de Staten verschuldigd: hij was den leden van dat lichaam die hem bij zijn intrede hadden verwelkomd, nog een tegenbezoek verplicht ¹⁾.

Zoo Wicquefort in de aanwezigheid van Bernarts op de Fransche ambassade berust had, dan was hij met Pomponne, een volstrekt niet hartdragend man, wel goede vrienden geworden. Het hinderde Pomponne eerst, dat Frankrijk van Wicqueforts berichten verstoken zou zijn. Hij noemde dit „une perte que bien innocemment j'auray causé a l'Estat.” Maar een betrekkelijk veel grooter verlies leed Wicquefort zelf: zijn jaargeld kwam natuurlijk te vervallen. Hij moet wel van haat ²⁾ tegen Bernarts verteerd zijn geweest, dat hij om hem te mijden, een aanzienlijke en niet al te moeielijk verdiende som in den steek liet. Men zou ook kunnen aannemen, dat de Witt met het oog op de veranderde betrekkingen met Frankrijk zijn dienaar te verstaan heeft gegeven, dat hij zijn correspondentie moest afbreken, en dat deze, de Witt niet willende en kunnende weerstreven, de aanwezigheid van Bernarts als een reden heeft aangegrepen om dit te spoediger en met behoud van zijn eer te kunnen doen. In den eersten tijd na de breuk met Lionne gleed hij over het verlies van zijn pensioen heen, maar op zekerden dag ³⁾ bepaald in drukkende geldzorg verkeerende waagde hij het Lionne om de betaling van de achterstallige pensioenen te verzoeken, onder voorgeven dat dit pensioen niets met de Nouvelles uitstaande had. Tegelijk riep hij des

¹⁾ P. 20 Juni 1669.

²⁾ Ook Pomponne weet ons over de oorzaak van dien haat niets feitelijks te berichten. „Le peu d'intelligence de Mr. de Vicfort et de Bernarts,” zegt hij in een dépêche van Aug. 1669, „est plus ancien et je n'en scay pas bien la source.”

³⁾ W. 10 April 1670. (Bijl. P)

Ministers tusschenkomst in bij den gewezen koning Johan Kasimir van Polen, die te Parijs vertoefde en hem nog 2000 kronen schuldig was. Er moet een fijne glimlach om Lionne's lippen gespeeld hebben, toen hij deze in hun brutaliteit belachelijke verzoeken las. Hij was een beleeft man en antwoordde ¹⁾ met zich te verschoonen, dat hij bij koning Kasimir niet als maner kon optreden: zoo iets hadden vorsten niet graag. Wat het jaargeld aangaat, het speet hem dat de vrager zelf hem door zijn gedrag buiten staat had gesteld, bij den Koning een goed woord te doen. Nu had Lionne het ook bij Wicquefort verbruid. Hij moet zijn vroegeren beschermheer een brief tot afscheid hebben geschreven, die niet meer in de Verzameling aanwezig is, maar waarvan Pomponne's depêches melding maken, een brief zoo vlijmend scherp, dat ieder ander dan de onverstoorbare Lionne er pijnlijk door getroffen zou zijn. En met een „Sic transit” kon Wicquefort nu zijn Correspondentie uitluiden.

Zoo als ik boven reeds opmerkte, had Wicquefort zich na het vertrek van d'Estrades geleidelijk van de Fransche politiek afgewend. Met het afbreken van zijn correspondentie wierp hij zijn vroeger bij Lionne met zooveel ophief geprezen politieke geloofsbelijdenis geheel omver. Hij vervloekte wat hij had aangebeden. Reeds in Juni 1669 meldde Pomponne, dat Wicquefort aan iedereen vertelde, dat hij niets meer met Frankrijk te doen wilde hebben. De depêches van het jaar 1670 staan vol met waarschuwingen tegen zijn venijnige taal. Hij was de persoon, die zijne wekelijksche gazettes vulde met nieuwsmaren over Frankrijk. De praatjes, die in Holland over het opzet van de Fransche regeering in omloop waren, kwamen uit zijn koker ²⁾. Een aardig voorbeeld van de wijze, waarop Wicquefort den gezant in zijne gazettes ³⁾ bij de Hollanders onmogelijk wilde maken, geeft

¹⁾ L. 2 Mei 1670. *Bijl. Q.*

²⁾ P. 26 Mei 1670.

³⁾ Over Wicquefort als journalist is het laatste woord nog in geen deele gesproken. Over zijne betrekkingen met den Haarlemschen gazetier Abraham

deze in zijn depêche van 3 Juli 1670. D'Estrades was hier geweest en nu had Wicquefort in een courant geschreven: „Mr. d'Estrades est party. Il a veu deux fois Mr. de Wit, et est entré assez auant avec luy sur les affaires. On a peu comprendre de ses discours que Mr. de Pomponne rend de trez mauvais offices, qu'il veut faire croire pour faire l'habile que les divisions perdront cet Estat et que la France en aura bon marché. On ne peut attendre que les affaires se rapprochent tant qu'elles seront entre ses mains.” Pomponne duchtte de journalistieke bekwaamheden van zijn tegenstander zóózeer, dat hij alle moeite deed om achter de namen van diens Fransche berichtgevers te geraken. De verspieder Bernarts wist die te vinden ¹⁾, zoodat Pomponne weldra aan Lionne kon berichten, dat Wicquefort zijne brieven naar Parijs adresseerde aan Justel, secretaris des Konings (!), terwijl hij de brieven vandáár ontving onder het adres van Lambert van Noten te 's-Gravenhage. Het zou niets te verwonderen zijn geweest, als van Noten voortaan te vergeefs naar zijne pakketten had uitgezien en als Lionne den heer Justel spoedig onschadelijk had gemaakt. Dit laatste gebeurde, wonderlijk genoeg, niet. Justel behield zijn ambt en, wat nog vreemder is, het schriftelijk verkeer tusschen hem en Wicquefort bleef in gang ²⁾.

Casteleyn zie Everwijn bl. 118 v.v. Zie over de Casteleyn en de Haarlemsche Courant het opstel in de *Hand. en Meded. van de Maatsch. van Ned. Letterk.* Leiden 1873, van de hand van Mr. W. P. Sautijn Kluyt, den ijverigen verzamelaar van bouwstoffen voor een geschiedenis van de Nederlandsche journalistiek. Dit artikel brengt echter geen nieuws over den journalistieken arbeid van Wicquefort.

¹⁾ Die vondst had vrij wat voeten in de aard. Wicquefort was zoo geheimhoudend mogelijk met zijne adressen. Zelfs de Witt kende de bronnen niet, waaruit Wicquefort zijn Parijsch nieuws putte. De Witt schreef 6 Jan. 1667 aan van Beuningen. (*Brieven* II bl. 418): „Den Correspondent waer van ick in myne van den 23. December mentie gemaect hebbe, is den heere Wicquefort, of syn Man tot Paris, my onbekent.”

²⁾ Op talrijke plaatsen in de Groots brieven aan Wicquefort is sprake van dezen Justel. Wicquefort bekende voor zijne rechters, dat hij met Justel een zeer langdurige briefwisseling had onderhouden. (Verhoor van 30 April 1675 bij Everwijn a. w. bl. 54).

Ik zou deze bijdrage thans gevoegelijk kunnen besluiten, indien ik niet gaarne in het kort nog wilde mededeelen hetgeen de „Correspondance d'Hollande” mij over het verder leven en bedrijf van Pieter Bernarts, Wicqueforts zegevierenden kwelgeest, ontsluierd heeft. In Pomponne's oog was deze een knap jonkman, die er een uitgebreide geheime correspondentie, zoo belangrijk om recht te weten wat er in een staat gebeurt, op nahield. Hij bezorgde den gezant allerlei wetenswaardige tijdingen, o. a. het eerste bericht over de tweespalt tusschen de Witt en van Beuningen en het afschrift van een document door Lisola, dien eminenten bestrijder van de overmacht van Lodewijk XIV ¹⁾, bij zijn diplomatiek bezoek aan den Haag aldaar achtergelaten. Lionne had echter weinig met een „mauvais sujet” als Bernarts op. Hij had er geen geld voor over om hem te ondersteunen in zijn geheime briefwisseling. Bernarts trok in vergelijking met wat Wicquefort vroeger genoot slechts een klein jaargeld, 400 kronen. Dit beviel Bernarts niet en hij zeide aan Pomponne, dat hij genoodzaakt was naar beter betaalde diensten om te zien. De gezant, die het buiten den aanbinger niet meer kon stellen, richtte ²⁾ nu een dringend verzoek tot Lionne en tevens tot Colbert om den man een gratificatie van 60 of 80 pistolen te bezorgen, en voegde er de opmerking aan toe, dat alle buitenlandsche gezanten, zelfs die van Zweden en Denemarken, over een aanzienlijk fonds mochten beschikken om achter de staatsgeheimen van de Republiek te komen. Spreekt zulk een opmerking niet meer dan boeken vol van het bederf, dat onder de Nederlandsche staatsdienaren heerschte?

Bernarts kreeg zijn gratificatie en eerlang nog meer. Den 8sten Juni 1671 berichtte Lodewijk uit Kortrijk aan

¹⁾ François Paul baron de Lisola, geboren in Franche-Comté, 1613, gestorven in 1675. Als geniaal tegenstander van de veroveringszucht van Lodewijk XIV was hij de voorlooper van Willem III. In zijn beroemd geschrift *Le Bouclier d'Etat* heeft hij zijn politieke geloofsovertuiging verkondigd.

²⁾ P. 6 Nov. 1670 (*Holl.* n°. 70).

de Staten, dat Pomponne hen zou verlaten tot regeling van zijne particuliere zaken; dat Courtin in zijn plaats zou treden, maar dat in dien tusschentijd Bernarts de zaken zou waarnemen, opdat er geen stoornis in komen zou. Een geloofsbrief ontving hij nochtans niet ¹⁾, waarom Pomponne, die naar Stockholm moest gaan om Zweden van de Triple Alliantie af te brengen, den 8sten Juli, een dag vóór zijn vertrek, de noodzakelijkheid betoogde, dat zijn beschermeling door een diplomatieke volmacht gevrijwaard moest worden tegen de beleedigingen, waaraan hij was blootgesteld: wel een teeken, dat Bernarts hier niet met vriendelijk oog werd aangezien. Toen na het plotseling overlijden van Lionne op 1 September 1671 Pomponne gekozen werd om de Fransche politiek op de door zijn voorganger gebaande wegen voort te zetten, en hij uit Stockholm werd teruggeroepen, beheerde Louvois tot de aankomst van den nieuw benoemde het departement van buitenlandsche zaken. Den 10^{den} September zond Louvois aan Bernarts een briefje, waarin hij hem verzocht al het nieuws over te brengen, dat hij te hooren kwam. Louvois noemt zich in dit schrijven Bernarts' „très affectionné serviteur.”

Onmiddellijk na het vertrek van Pomponne uit den Haag was Bernarts zijne Nouvelles op eigen gezag begonnen te schrijven. Men vindt er vele in de Nos. 91 en 92 van de „Correspondance d'Hollande”. Ook dépêches loopen daaronder. Een van 17 Juli 1671 is aan d'Estrades gericht. Bernarts hoopte de gunst te winnen van dezen gezant, wien hij vroeger zoo tot last was geweest. Behalve tal van uittreksels van Statenresolutiën werd hij ook vele andere officieele

¹⁾ In een brief van 9 Juli 1671 aan Lionne noemt hij zich wel „chargé d'affaires,” maar dit is een titel, niets meer. Ten overvloed bewijst het opschrift, waaronder de stukken, die na 8 Juli 1671 in *Holl.* n°. 91 voorkomen, achteloos zijn samengevat, dat Pomponne's vertrek metterdaad aan alle diplomatiek verkeer een eind had gemaakt. Dit opschrift luidt: „Le reste sont memoires qui n'ont point esté extraits dans l'histoire des negotiations des ministres du Roy en Hollande.”

stukken machtig. Om enkele te noemen: een memorie van de Staten Generaal van 15 Juli 1671 betreffende een verklaring van den Koning van Denemarken omtrent schadevergoeding; het ontwerp-antwoord van de Staten hierop; een memorie van den agent van den Hertog van Neuburg van 29 Juli 1671, enz. In 1672 wemelt het van brieven, die het schrift van Bernarts vertoonen. Uit Versailles schrijft men hem den 1sten April, dat hij wel vernomen zal hebben, dat de Engelschen de Hollandsche Smyrna-vloot hebben aangestast, en dat hij moet melden, welken indruk deze tijding daarginds heeft gemaakt. Intusschen kwam Bernarts ten gevolge van de geweldige verwarring, die de inval van de Franschen in alle takken van het staatsbestuur teweeg bracht, in groote ongelegenheid. Geld uit Frankrijk kon hij haast niet meer krijgen, en zoo verloor hij het middel tot omkopen. Zijn rol gaat zich beperken tot het schrijven van middelmatige Nouvelles. Den laatsten brief, dien ik van hem vond, is geschreven uit den Haag den 28sten December 1673. Hij smeekt er den Koning in, hem de betaling van zijn pensioen alsnog toe te staan, waaruit op te maken is, dat zijne diensten niet meer voldeden en dus niet meer beloond werden. Daar mij de tijd tot verder onderzoek ontbrak, kon ik aangaande de lotgevallen van Wicqueforts schelmschen mededinger niet meer dan het voorgaande te weten komen. Ik vermoed, dat het de moeite zou loonen, hem op zijne sluipwegen verder na te gaan.

Alvorens thans te besluiten verwijs ik naar hetgeen ik in de Voorrede gezegd heb betreffende mijn verlangen om hierna, met de Nouvelles tot gidsen, een beschouwing te geven over de verhouding van Wicquefort tot de Witt en over de historische gebeurtenissen uit het behandelde tijdperk. Op deze bladzijden toch heb ik niet zoozeer getracht den lezer een volledig beeld te geven van den overrijken politieken inhoud, als wel van den aard en de inrichting der Nouvelles. Voorts was het mijn bedoeling de beteekenis

van den schrijver te doen uitkomen, voornamelijk in zijne betrekkingen met het gouvernement van Lodewijk XIV. Eindelijk heb ik beproefd aan te toonen, dat de Nouvelles belangrijk zijn voor de juistere kennis van verschillende personen, die in dit gedeelte van onze geschiedenis ten tooneele traden. In die opzichten heb ik naar krachten gepoogd, van deze bijdrage op zichzelf een geheel te vormen.

B I J L A G E N

De boven de Bijlagen in het Fransch geplaatste opschriften zijn overgenomen uit de „Tables” vóór in de Deelen van de „Correspondance d’Hollande.” Het eerste achter *Holl.* geplaatste cijfer is het nummer van het Deel, het tweede het nummer van het stuk in de „Table”.

Bijl. A

Proeve van een Nouvelle

Holl. n°. 68, 4.

Lettre du Sr. de Viquefort à Mr. de Lionne de nouvelles.

de la Haye le 4 janvier 1663

Monsieur,

Quand je me donnais l’honneur de vous escrire, il y a aujourd’huy huit jours, 28 du mois passé, je n’auois pas encore veu Monsieur de Wit, tant par ce que l’ordinaire, n’estant point réglé en cette saison, il nous reste fort peu de temps pour y respondre, que par ce que Monsieur de Wit estoit allé a la Campagne de sorte que je ne pûs pas faire une response bien pertinente sur ce qu’il vous auoit plû me mander au sujet de la garantie de Dunquerque. Je luy en parlay il y a deux jours et il me confirma ce qu’il auoit dit cydeuant touchant cett’ affaire, conformément a ce que je me suis donné l’honneur de vous en escrire. Il me dit, que l’intention de Messieurs les Estats est de garantir le traité et que bien loin d’en faire difficulté, il a ordre de Messieurs les Estats d’Hollande d’y consentir, et de porter Messieurs les Estats generaux a y consentir aussy: mais

qu'il n'en aura pas la peine, par ce qu'ils y sont assés disposés sans cela. Que l'on eust pû faire resoudre la garantie de ce traitté par Messieurs les Estats generaux, si l'on auoit dessein de payer d'un simple compliment; mais que leur intention estant de garantir en effect, pour le faire plus efficacement, ils ont jugé a propos de le faire du consentement exprés de toutes les prouinces en particulier, et que c'est lá la seule cause de retardement. Et dautant que je luy dis, que j'auois sceu de Monsieur l'ambassadeur, a qui je fis la reuerence sabmedy dernier, qu'il n'auoit point d'ordre de Sa Ma^{te} de parler de cette garantie, mais de laisser agir Messieurs les Estats selon les mouuements, qui leur seroient inspirés par l'affection, qu'ils ont pour le bien de ses affaires, Monsieur de Wit me dit, que c'estoit un procedé digne de la generosité de Sa Ma^{te}, et de la grandeur d'un si puissant monarque, et ainsy qu'il esperoit que le Roy ne se seruiroit point de ce pretexte, pour differer encore l'eschange des ratifications, comme pour contraindre Messieurs les Estats a une chose, qu'il ne voudroit que de leur amitié, et a laquelle ils se portent sans repugnance. Je croy vous deuoir dire, Monsieur, que Monsieur de Wit ne parle jamais de ce retardement de l'eschange des ratifications sans quelque emotion, ainsy que je vous ay marqué en quelques unes de mes precedentes lettres; mais comme il ne manquera pas d'en temoigner quelque chose a Monsieur d'Estrades, quand ils se verront dans le particulier, je me remettray a ce qu'il vous en escrira; mesmes par cet ordinaire, s'il desire que je le voye aujourdhuy, sur ce que je luy ay fait scauoir, que j'ay veu Monsieur de Wit. Au reste, Monsieur, je vous puis assurer, que l'on est icy extremement satisfait du choix, que le Roy a fait de la personne de Monsieur d'Estrades, et des bonnes intentions qu'il y apporte; comme aussy, qu'il y a tres longtems, que Sa Ma^{te} n'a point eu d'ambassadeur, qui trouve tant de confiance aupres de ceux qui gouuernent, qu'il y trouvera. Ce que je ne dis pas par conjecture; mais comme estant tres certainement

informé des intentions de ceux, avec lesquels Monsieur d'Estrades aura a negotier. Je ne vous dis point, Monsieur, que je le serviray, par ce que je luy seray toujours fort inutile, n'ayant point de pouuoir du tout icy, mais estant entièrement persuadé, que je ne scaurois rendre un plus important seruice a ma patrie, qu'en trauaillant a luy conseruer l'amitié de la France et la bienueillance, dont le Roy l'honore, je tascheray de donner des preuues de zele que j'ay pour les interests de cette couronne, et de la profonde veneration, que j'ay pour la sacrée personne, et pour les incomparables qualités de Sa Majesté. Monsieur d'Estrades m'a fait connoistre, Monsieur, que vous auez cette bonne opinion de moy, et m'a tesmoigné vouloir prendre quelque confiance en ma conduite. Je vous en suis infinement obligé, mais aussy vous puis dire, Monsieur, que vous n'y serez point trompé, et que je respondray parfaitement au tesmoignage, qu'il vous a plû rendre a Sa Ma^{té} de mon affection pour le bien de son seruice. J'espère que Monsieur l'ambassadeur aura l'occasion de le pouuoir confirmer, s'il me fait l'honneur de m'employer aux affaires, ou il me voudra faire agir. Je ne vous dis rien, Monsieur, des particularités de sa reception et de sa premiere audience, par ce que je scay qu'il en escrit amplement a Sa Ma^{té}; et que d'ailleurs toutes les ceremonies ayant esté concertées avec luy, il ne se peut qu'il n'en ait esté satisfait. Messieurs de Ripperda et de Merode, deux des plus qualifiés gentils hommes des deux premieres prouinces l'ont esté receuoir au lieu ordinaire hors de la ville, et deux deputés des deux prouinces suivantes l'ont conduit à l'audience et il a esté traité par presents en son hostel, comme il l'a désiré. S'il a eu quelque satisfaction a ce commencement, il n'en aura pas moins en toute la suite de son ambassade; estant tres certain, que de la façon que je voy qu'il s'y va prendre, il establira le nom du Roy en sorte, que jamais Roy de France n'a este aimé, respecté et reueré, comme Sa Ma^{té} le sera par cet Estat, ou elle n'aura pas moins de pouuoir, qu'auoit autrefois le

Roy Henry le Grand qui est la chose du monde que j'ay tousjours désiré le plus de voir, et dont j'ay pris la liberté de vous entretenir quelquefois, en passant.

J'eus hier l'occasion de voir M. Friquet, qui me dit, que Monsieur l'ambassadeur luy auoit fait l'honneur de l'aduertir de son arrivée, ce qui l'obligeoit a enuoyer son carosse a son entrée, mais ne pouuant reconnoistre l'ambassadeur de Portugal, ny aussy entrer en contestation avec luy, en un lieu, ou il est reconnu en cette qualité, il croyoit en pouuoir estre excusé. Qu'il ne manqueroit pas de luy rendre visite, quand il scauroit de quelle façon il seroit recu et traité. Je luy dis, que Son Excellence m'auoit dit, qu'il auoit déclaré a Monsieur Downing, et au Roy d'Angleterre mesme, qu'il auoit ordre, de ne reconnoistre point de qualité entre celle d'Ambassadeur et celle de Resident. A quoy il repartit, qu'il voyoit bien par là, qu'il ne seroit pas traité autrement, mais qu'il falloit neanmoins que Monsieur d'Estrades sceuse, qu'il estoit mis en deuoir de luy rendre visite, et qu'il ne s'en abstenoit, que parce qu'on luy refusoit les honneurs, qu'il croit estre deus a son caractere, et ainsy qu'il vouloit chercher quelqu'un qui luy en parlast; tesmoignant qu'il se vouloit seruir pour cela d'une personne qui luy auoit fait dire, par l'agent de Monsieur le Cardinal de Hesse, qu'il ne croyoit pas que Monsieur l'ambassadeur luy pust refuser l'honneur qu'il pretendoit. J'ay nommé cette personne a Monsieur l'ambassadeur, qui fut d'autant plus surpris de ce procedé, qu'il m'a dit, auoir ouuertement déclaré a cette mesme personne, qu'il ne falloit point que Monsieur Friquet pretendist autre auantage, que celui qui luy seroit commun avec tous les ministres, qui n'ont pas le caractere d'ambassadeur. Je ne m'amuseray point, Monsieur, a vous dire toutes les raisons que Monsieur Friquet m'allegua, parce que je scay, que la resolution, que Sa Maté a prise sur ce sujet, est tellement conforme a ce qui a tousjours esté prattiqué, que je scay, qu'un ambassadeur de Venise ne luy accorderoit pas ce qu'il pretend d'un ambassadeur

de France, et encore d'un ambassadeur d'un Roy, comme celui qui regne aujourd'hui.

Monsieur l'Electeur de Brandebourg a escrit une lettre a Messieurs les Estats au sujet de la debte, pour la liquidation de laquelle ses deputés ont esté si longtems en cette ville. Elle est fort estendue, a la mode du pais, et parle fort contre la prouince d'Hollande, et indirectement, mais avec beaucoup d'aigreur, et de mauuaise grace, contre Monsieur de Wit. Elle fut presentée sabmedy dernier, et je ne pense pas que l'on ait encore resolu d'y faire response. J'ay veu une chose, dont j'ay esté fort surpris, en ce qu'il dit, qu'il a des preuues tres certaines des mauuais offices que les ministres de cet Estat luy ont rendus, aupres du Roy: comme si apres ce qu'il a fait, tant a Berlin avec Monsieur de Lessins, comme aussy en Pologne, directement contre les intentions de Sa Maté, il estoit besoin de faire de grands efforts, pour le mettre mal aupres d'elle. L'on escrit de Hambourg que Son Altesse Electorale a enuoyé ordre au Baron de Blomendal, qui est de sa part a Ratisbonne de l'aller trouuer, afin de prendre ses instructions pour l'ambassade extraordinaire de France.

La semaine passée l'on m'enuoya, dans un paquet cachetté, un petit liuret, que le comte de Stirum a fait imprimer contre le factum que Monsieur l'Euêque de Munster a publié au sujet de la terre de Borkelo. Je ne vous l'ay pas voulu enuoyer, Monsieur, par ce que c'est une pièce si mal bastie, qu'elle ne merite pas d'estre veüe.

Les Estats de Groningue ont demandé encore deux cornettes de Cauallerie a Messieurs les Estats Generaux, pour se fortifier contre la populace, qui agit encore pour le Sr. Schulenburg. On les leur accorda sabmedy dernier. Il est a craindre, qu'il n'arriue quelque desordre en Zeelande. Car outre qu'il n'y a presque plus d'apparence que l'on puisse faire ratifier l'accord qui auoit esté fait entre les deux prouinces, a cause des difficultés que l'on a faites au sujet

des interests de Monsieur le Prince d'Orengé, je voy que le magistrat de Middelbourg commence a se diuiser tellement, que les affaires n'y sont pas en meilleur estat, qu'elles estoient en l'an 1651, lors que le peuplé en chassa une partie, prenant pour pretexte qu'elle auoit trop d'engagement avec le Prince, et presentement ils font tout le contraire. C'est ou la rigueur extraordinaire de la saison oblige de finir

Monsieur

Vostre tres humble et tres obeissant seruiteur

WICQUEFORT

Bijl. B

bl. 41 aanm. 2.

Proeve van behandeling der
„petits interests”

Holl. n°. 68, 86.

Lettre du Sr. de Vicfort à Lionne pour ses interests du 8 mars 1663.

Monsieur,

Ce n'est pas sans repugnance, que je parle de mes interests part^{rs} et de mes seruices, par ce que je scay que vous auez la bonté de considerer les uns et d'auoir soin des autres. Aussy n'en parlerois je point n'estoit que Monsieur l'Ambassadeur me dit hier, qu'il escriroit aujourdhuy au sujet de ma pension. Il me fera bien la justice de tesmoigner, que je luy ay dit, quand il m'a fait l'honneur de m'en parler, que j'aimois mieux qu'il differast d'en escrire, jusqu'a ce que j'eusse rendu plus de seruice. Et si des l'année passée, et mesmes des lors que j'estois a la Cour, je pris la liberté de vous faire souuenir de ma pension, ce fut par ce que feu Monsieur le Cardinal m'ayant fait l'honneur de m'escrire du 20 juin 1660 que le Roy me faisoit la grace de m'accorder une pension, et me l'ayant fait payer dans la mesme année, je croyois pouuoir demander celle de l'an 1661 a la fin de

l'année. Il a plu a Sa Maté me faire payer au mois d'aoust dernier ma pension, pour l'année 1662 ; et comme ce n'est qu'une pure gratification, je l'ay rescüe avec le respect et la reconnaissance que je doy, puis qu'aussy bien mes services ne sont ny mercenaires, ny interessés. Mais je croy vous pouuoir dire, Monsieur, que ce qui n'estoit par le passé qu'une pure grace, me tient presentement lieu de recompense, et je puis dire, mesmes de remboursement de la despense, que je suis obligé de faire, pour pouuoir reussir aux services que Sa Maté desire de moy, et que je rends avec beaucoup d'assiduité et d'application a Monsieur l'Ambassadeur. C'est luy qui scait de quelle façon je vis avec ceux, que je suis obligé de voir tous les jours, non seulement pour scauoir d'eux l'estat des affaires, mais aussy pour les faire faire, quand il est besoin. Il est vray qu'il en use d'une façon si engageante que quand mesmes je ne serois pas tout zelé pour les interests de Sa Maté, je ne me pouuois pas empescher de luy rendre en son particulier les services, qu'il desire de moy ; mais je vous supplie, Monsieur, de considerer, s'il n'importe pas au service du Roy, que l'on fasse quelque reflexion sur mon affection, et que Sa Maté. en me faisant du bien, attire par mon exemple plus jeurs autres dans les mesmes sentiments, et les oblige a agir avec la mesme ardeur pour ses interests. Ce n'est pas mon dessein d'estre a charge aux finances du Roy, mais j'estime qu'il y a quelque justice a me faire subsister de mon trauail, dont Monsieur l'Ambassadeur peut estre tesmoin, et sur son dire Sa Maté jugera de merite. Je vous supplie tres humblement, Monsieur, de me faire jouir en cette rencontre de la protection, dont vous m'honorez, et de considerer que vous ferez pour une famille qui vous sera eternellement obligée, et particulièrement, celuy qui est

Monsieur

Vre tres humble et tres obeissant seruiteur

WICQUEFORT

Bijl. C

bl. 113 aanm.

Holl. n°. 69, 137.

Lettre de Wicquefort a Monsieur de Lionne touchant la mauuaise conduite du prince de Tarente du 19 juillet 1663.

Je fais ce mot apart sur une affaire particuliere, apres auoir hesité longtems, si j'en deuois escrire, et en quelle maniere, mais considerant qu'il y va du seruice de Sa Maté, et scachant d'ailleurs que vous ne communiquerez pas ce billet a des personnes, qui m'en pourroient vouloir du mal j'ay enfin resolu de vous parler tout franchement de la conduite de Monsieur le Prince de Tarente. Je me suis contenté de me plaindre a Madame la Duchesse de la Trimoille de la façon qu'il viuoit avec Monsieur l'Ambassadeur tant que j'ay crû que le Seruice du Roy n'en souffroit point mais ayant sceu bien certainement depuis deux jours que sa conduite fait tort aussy aux interets du Roy, j'ay crû vous en deuoir donner aduis. Il y a plus d'un mois que j'ay représenté a Madame de la Trimoille, qu'il importoit a son repos, et a la satisfaction de toute Sa Maison, que Monsieur de Tarente ne fasse pas grand sejour icy; mais presentement je doy dire qu'il n'y peut pas demeurer longtems, sans que Monsieur l'Ambassadeur en sente du deplaisir en la suite de sa negotiation, par ce que je voy que Monsieur de Tarente donne des impressions de Sa personne qui seront de tres fascheuse consequence. Ce que je ne dis point par conjecture, mais pour le scauoir parfaitement bien de ceux qui se declarent pour luy. Ce n'est pas qu'il faille rien craindre de Monsieur de Wit, ny de ceux qui luy ressemblent; mais comme il est impossible que dans un estat populaire, comme celuy-cy, il n'y ait des esprits mal tournés, il me semble, qu'il est bon de preuenir toutes les mauuaises impressions, qu'on leur pourroit donner. Ces esprits sont dans les affaires ce que les demons font dans les orages ou ils ne se fourrent

que pour en augmenter le desordre. Tout ce qui se fait et ce qui se dit touchant le fret et de l'auantage que cett'affaire donne aux Espagnols, ne procede que de ces gens la, que je connois et qui ne s'en cachent point, mais qui disent hautement, qu'ils feront ce qu'ils pourront contre Monsieur l'Ambassadeur, pour faire plaisir a Monsieur de Tarente. C'est pourquoy je croy que le Roy fera beaucoup pour son seruice en ce païs, s'il l'oblige a se rendre en France, en le luy faisant escrire pas Monsieur de Thurenne, ou bien par telle autre voye, que Sa Maté jugera la meilleure. Je ne le dis point sans de tres grandes raisons, que je ne puis pas mettre sur le papier; mais comme j'en ay assés dit a Monsieur l'Ambassadeur je suis bien assuré, qu'il est entierement de mon sentiment. Car encore qu'il n'y ait rien a craindre au fonds, et que j'ose dire, qu'il n'y a rien, qui puisse empescher que les bonnes intentions de Sa Maté ne reussissent, j'estime pourtant qu'il faut oster tous les obstacles, qui s'y pourroient rencontrer particulierement quand on le peut faire par des moyens justes et innocents. Quand je dis qu'il n'y a rien, qui puisse alterer au fonds la bonne intelligence entre le Roy et cet Estat, j'y comprends aussy le fret quoy que je sois obligé de dire, que pour acheuer d'acquiescer toute l'affection de ces peuples et de quelques personnes en particulier, il faudroit que Sa Maté eust la bonté de leur faire la grace d'abolir le fret. Toutesfois si cela ne se peut, et que les interests de Sa Maté ne le permettent pas je n'en parleray jamais, comme d'une chose en laquelle je n'ay part ni interest, directement ny indirectement. Je serois bien aise que cecy ne fust point veu, par ce qu'il m'est de la derniere importance.

Bijl. D

minuut

bl. 48 aanm. 3.

Lionne slaat het verzoek van
Crommon af.*Holl. n°. 81, 135.*

Lettre de Lionne au Sr. Wicquefort au sujet d'un passeport.

A. M. de Vicfort

Le 26me novembre 1666

Monsieur,

Je suis bien fasché de ne pouvoir uous donner une aussi bonne responce que je l'aurois souhaité sur le passeport dont vous m'avez escrit à la prière de M. de Crommon mais comme M^{rs}. les Estats ont résolu l'interdiction de tout commerce en Angleterre, le Roy qui croit d'ailleurs la chose nécessaire et qui ne peut douter que ce qui se demande sous le nom d'un habitant d'Ostende, ne fût une prévarication indirecte à l'ordre de M^{rs}. les Estats, S. M^{té} n'a pas uoulu accorder la chose. J'espère de pouvoir estre plus heureux en quelque autre rencontre à uous tesmoigner combien je suis

Monsieur

Vostre

Bijl. E

minuut

bl. 117 aanm. 1.

Holl. n°. 89, 6.

Lettre de Monsieur de Lionne au Sr. Vicfort touchant le desarmement du duc de Lorraine.

1669. 18 Januier

M.

Je vous prie de dire de ma part à M. de Wit qu'il est arrivé auhiorudhy coniointement deux courriers de Lorraine

qui ont porté l'aduis au Roy que M. le duc de Lorraine avoit envoyé vers M. le Maréchal de Créqui luy déclarer qu'il estoit prest à désarmer suivant la requisition de S. M^{té} et qu'ainsi c'est une affaire finie qui ne donnera pas la peine à Sadite M^{té} de marcher et qui fera rebrousser chemin à nos troupes pourveu que ce prince execute ce qu'il promet comme je l'espere par ce qu'il ne scaurast guere faire autrement. Je suis

STUKKEN BETREKKING HEBBENDE OP DE ONEENIGHEID
TUSSCHEN WICQUEFORT EN MARKIES DE POMPONNE
bl. 117 vv.

Bijl. F

Holl. n°. 89, 53.

Addition à la Nouvelle du 25 Avril 1669.

Le Docteur Arnould dans le dernier livre qu'il a fait touchant la perpetuité de la foy, me traite d'imposteur et de faulsaire, ce qui m'a obligé a trauailler a ma justification et a faire voir, que j'ay esté tres fidelle en mes traductions, que je n'ay rien adjousté aux originaux, sur lesquels je les ay prises et que je n'en ay rien retranché. Je pretends que puis qu'il a dechiré ma reputation dans un livre, que tout le monde a veu, qu'il me fasse aussy reparition publique et j'espere que l'on ne me refusera pas la justice, qui m'est deue, pour auoir esté si indignement traité par un homme qui ne me connoist pas.

Lionne schreef op den rand

envoyer cet article à M. de Pomponne.

Bijl. G

minuut

Holl. n°. 89, 55.

Lettre de Lionne au Sr. de Vicfort pour qu'il fasse ses propositions
a M. de Pompone.

1669. 26 Avril

Paris

Monsieur

Je ne puis faire d'autre responce ny meilleure ce me semble à la question que vous me faites par vostre derniere lettre qu'en vous renvoyant à M. l'Ambassadeur et vous asseurant que vous ou d'autres s'adressant à luy pour luy faire des propositions sur la mesme matiere, Il vous donnera ou a eux une entière satisfaction pourveu que vous soyez aussi raisonnable que les sentimens du Roy se trouveront estre justes et tousiours bien disposéz envers vostre Estat tant qu'il ne l'obligera pas plus qu'il ne la fait par sa conduite passée a en prendre d'autres. Cependant je demeure vo.

Bijl. H

gedeeltelijk.

voor de helft in opgelost cijferschrift.

Holl. n°. 89, 60.

Lettre de M. de Pomponne du 9 may 1669.

Je ne scay, Monsieur, sy l'article de la lettre de M. de Vicfort que vous m'avez envoyé sert de pretexte au peu de communication qu'il garde depuis trois semaines avec moy, mais depuis ce temps a peine est il venu une fois a mon logis quoy que je l'aye visité, et depuis que je suis icy il ne ma gueres mis en Estat de proffiter de ses aduis. Je n'en temoigneray rien toutes fois et peut estre que ma

conduitte l'obligera a en changer. Cependant je me sers assez utilement du Sr. Bernard qui est fort instruit et qui est tres penchant a me rendre compte de ce qui se passe toutes les semaines dans les Estats.

.

Pour revenir aux plaintes de M. de Vicfort sur le sujet de Mr. Arnauld je croiois qu'il seroit satisfait de l'esclaircissement que je luy dis que j'en tirerois et dont j'attends en effet bientot reponse. Parce que j'ay approfondy avec luy de cette affaire il me paroist qu'ilz ont raison l'un et l'autre et que c'est un malentendu le plus innocent du monde. Herbert qui a escrit ce voiage de Perse et des Indes qui fait l'embaras fit imprimer son livre en 1635 et ny parla en maniere quelconque de la Religion des Armeniens. Il le fit rimprimer en 1638 et y adjousta cet article. M. Vicfort a traduit sur cette derniere impression. Mr. Arnauld na sans doute fait examiner que la premiere ou il a eu raison de dire qu'il ny auoit pas un mot de ce qui se trouuoit dans l'autre. Il nest pas mesme estrange qu'il ait peu croire que cestoit une addition pure, puis qu'outre que ce livre est en anglois, l'on ne s'auise gueres de croire que ces sortes de livres de voiage s'impriment plus d'une fois et moins encores qu'ilz se changent d'une edition a l'autre parce que l'on a deu juger que l'authieur a rapporté toutes ses observations dans la premiere. Mais quoy que en soit je ne vois pas un different plus aisé a terminer, car la chose estant ainsy, Mr. Arnauld n'aura sans doute nulle peine de rendre a M. Vicfort toute la bonne foy qu'il l'accuse de luy avoir voulu oster, en faisant voir l'erreur de ces deux differentes editions, aussy bien ne faut il pas douter que le Ministre Claude ne la releve fort dans sa response.

*Bijl. I**Holl.* n°. 89 (niet in de „Table”)

Uit de dépêche van Pomponne van 16 Mei 1669.

Le premier bruit qu'excitera la response au Ministre Claude commence en ce pays. Mr. de Vicfort a respandu icy, a ce que l'on ma dit, une lettre assez desobligeante contre Mr. Arnauld, quoy qu'ayant desmeslé avec luy le miroque des deux Editions d'Herbert dont je vous ay, Monsieur, rendu comte, et qui avoit causé ce mal entendu, je l'eusse assuré que Mr. Arnauld n'auroit nulle peine a luy donner une explication qui le satisferoit. Il ne s'en est pas donné la patience, et a ce que l'on m'assure il a dechargé toute sa bile dans son escrit. Mais ce que vous trouverez plaisant Monsieur, sans que je puisse mais (?) de la Doctrine des Armeniens du texte ou de la version d'Herbert, j'ay je crois encouru sa disgrace, et depuis la 1re plainte qu'il m'en fit, il y a trois semaines, il n'est pas venu chez moy. Je l'auois visité depuis, je le vis encor, il y a deux jours et voulus luy temoigner par la, que je ne negligeoie le procedé qu'il avoit peu garder plus honneste a mon escard. Vous aurez preveu, Monsieur, qu'il me deviendroit inutile, j'y perdrois sy jusques la il mauoit esté de beaucoup d'utilité, mais un homme qui allie ensemble toutes sortes d'interetz rarement contribue t'il beaucoup a pas un.

Bijl. J

minuut

Holl. n°. 89, 67.

Uit den brief van Lionne aan Pomponne van 17 Mei 1669.

M. de Vicfort languira longtemps dans les sollicitations du payement de sa pension (dont il m'écrit par le dernier ordinaire) s'il ne reprend le chemin de vostre logis comme il faisoit du temps de M. d'Estrade. Je suis bien aise que le

petit différent quil a avec M. Arnaud soit aisé a accommoder puis qu'il ne procède que d'un malentendu, mais je crois que sa retraite vient au tant de ce qu'il voit fréquenter vostre palais au Sr. Bernard que d'aucune autre cause quoy quil ne s'en soit plus expliqué à moy par ses lettres depuis la première qu'il m'escrivit la dessus lorsque vous estiez encore icy. Si mon soupçon est vray ledit Vicfort auroit grand tort et ce n'est pas à luy à régler vos habitudes et les communications que vous estimez à propos d'avoir avec d'autres. Ma pensée est que Bernard nous peut estre fort utile pour vous donner de bons advis, il ne peut pas estre si éclairé que Vicfort, pour la fidelité je les mets à deux de jeu dez quilz auroient l'un et l'autre ou le moindre interest contraire ou quelque profit à espérer. Cest pourquoy je suis assuré que tirant d'eux tout ce quilz scavent et ce quilz pensent vous ne leur direz jamais rien que vous ne vouliez bien qui soit reudit à l'heure mesme. M. d'Estrade m'a assuré que dans le temps que l'on estoit le mieux avec M. de Wit, il luy conseilloit de considérer Bernard, comme le plus grand espion de l'Ambassadeur d'Espagne et il me remet dans la mémoire un Ministre de la Vallée de Pragolas que feu M. le Cardinal de Richelieu présenta au feu Roy en disant Sire voila le Sr. David habile homme et qui sert fidellement les deux partis.

Bijl. K
minuut

Holl. n°. 89, 82.

Lettre de Lionne a Vicfort pour le faire revenir de sa mauvaise conduite, du 7 juin 1669.

M.

Vous voulez bien que je vous avertisse en veritable amy que ny dans un très grand espanchement de bile contre un personnage du merite, de la reputation et de la

qualité de M. Arnaud ny dans vostre prétention d'interdire l'entrée du palais d'un Ambassadeur a un homme par la seule raison que vous ne l'aymez pas vous ne trouverez guere de personnes non prévenues qui puissent donner beaucoup d'approbation à cette conduite. Il me semble que sur le premier chef apres en avoir porté vos plaintes à M. l'Ambassadeur et quil vous en eut promis la réparation telle qu'en effect M. Arnaud vient de vous la faire dans une nouvelle édition de son livre, vous deviez d'autant plus vous abstenir de vous emporter au point que vous l'avez fait, qu'un Ambassadeur du Roy entroit dans l'affaire et vous avoit donné cette parole, me parler mesme de l'interest personnel quil y pouvoit avoir (?). Pour le second je ne sçay si aucun prince pour grand quil soit voudroit prétendre qu'un lieu qui doit estre public et ouvert à tout le monde fut fermé pour sa seule considération a ceux quil navoit pas de bon œil. C'est tout ce que pourroit faire le maistre du ministre de régler ainsi par sa passion les personnes quil doit recevoir chez luy ou les en exclurre. Si vous vous estiez expliqué à temps de ne pouvoir vous résoudre à vous rencontrer en aucun lieu avec le Sr. Bernard, Je suis si asseuré de la courtoisie et de la bonté de M. l'Ambassadeur que je ne doute point quil n'eut fait en sorte que vous n'eussiez jamais eu le déplaisir de rencontrer dans son palais aucun obiect qui vous soit odieux. Croyez moy Monsieur je vous parle en bon serviteur finissez ces escarmouches le plustost que vous pourrez adioustez au motif du service de S. M^{té} quelque chose encore pour l'amour de moy. M. de Pomponne est un des meilleurs Amis que j'aye au monde, revenez a luy sincerement faites luy voir vostre cœur il vous ouvrira le sien et je vous respons cela estant que vous le trouverez disposé autant que jamais à vous rendre auprès de S. M^{té} des offices qui seroient peu efficaces dans ma bouche sils ne sont appuyez du tesmoignage de celuy qui représente sa personne au lieu ou vous estes. Cependant je demeure

Bijl. L
minuut

Holl. n°. 89, 87.

Lettre de Lionne a Vikfort sur ce qu'il ne voyoit plus M. de Pomponne du 14 juin 1669.

1669. 14 Juin
St. Germain

M.

Quand jay voulu lire au Roy à mon accoustumé vostre dernière lettre qui est celle du 6e de ce mois S. M^{te} m'interrompit pour me demander si je recevois encore des lettres d'une personne qui avoit rompu tout commerce avec Son Ambassadeur et ne le voyoit point. Je repartis que je vous avois escrit vendredy dernier d'une manière que j'esperois que tout iroit autrement à l'advenir. J'ay cependant voulu vous donner l'avis de cette question que S. M^{te} m'a faite laquelle vous fera juger ce que je me trouve avec regret obligé de faire si vous n'en faites cesser la cause comme vous le conseille en véritable amy

Bijl. M
minuut

Holl. n°. 89, 91.

Uit den brief van Lionne aan Pomponne van 21 Juni 1669.

Je vous envoye la copie d'une nouvelle lettre que j'ay receue de Monsieur de Vicfort. Je n'y feray point de rponce et attendray la sienne sur ma lettre de la semaine passée que vous aurez veue aussitost que luy. Le Cav^{er} sera à mon sens assez embarrassé quoy qu'il dise encor la vanité dont il est possédé autant qu'homme du monde et l'interest.

Bijl. N

De laatste brief van Wicquefort aan Lionne

Holl. n°. 90, 52.

Lettre du Sr. de Wicquefort pour ses interests.

de la Haye le 10 avril 1670

Monsieur,

Le silence que j'ay observé pendant dix mois⁵, est une marque du respect que j'ay pour vos ordres. Aussi ne le romps je pas, a dessein de renoüer la correspondance, contre vostre intention et au prejudice de vos defenses; mais seulement pour vous dire, que feu Monsieur le Cardinal m'ayant fait l'honneur de m'escire, quelques mois deuant son decés, que le Roy me feroit la grace de me faire donner une pension de mille escus quelque part que j'establisse ma demeure je prens la liberté de vous faire ressouvenir, qu'il m'en est deu deux années, et d'exiter par la vostre generosité, puis que ce n'est que par vos mains, que je les ay receu jusques icy. Et comme je ne crains point d'y ajouster que j'en connois l'estendüe, j'ose esperer que vous ne me refuserez pas un mot d'intercession pour me faire payer de deux mille escus, qui me sont deus par le Roy Casimir de Pologne. Je scay que celuy qui a la direction de ses affaires depend entierement de vous, et ainsy qu'il ne tient qu'a vous, Monsieur, que je n'en sois satisfait. Je vous veux bien auoir cette obligation, par ce qu'ayant tousjours conserué pour vostre personne les mesmes sentiments que j'ay tousjours eu, je seray tousjours prest de la reconnoistre par tous les seruices que vous desirerez de moy, et rechercheray, avec application toutes les occasions, ou je vous pourray temoigner que je suis avec un profond respect

Monsieur

Vre tres humble et tres obeissant seruiteur

WICQUEFORT

Bijl. O
minuut

Holl. n°. 90, 75.

Antwoord van Lionne daarop van 2 Mei 1670.

Monsieur,

J'aurais bien souhaité que vous ne m'eussiez pas mis hors d'estat d'avoir aucun crédit auprez du Roy pour le payement de vostre pension par la résolution que vous pristés de ne voir plus M. son Ambassadeur. Vous estes trop habile et trop clairvoyant pour n'avoir pas veu dès lors quel seroit apres cela le sort de cette grace et je me souviens de vous l'avoir fait assez entrevoir en ce temps là par mes lettres mais vous voulustes passer sur toute consideration pour satisfaire un premier mouvement dont on se repent après à loisir et inutilement. Je vous prie aussi de me dispenser de parler au Roy Casimir pour le payement de ses debtes matière peu agréable aux princes et peu honneste a estre traitée avec eux par un autre que par leur créancier mesme. Cependant je demeure

Bijl. P

Holl. n°. 90, 75.

Uit den brief van Pomponne aan Lionne van 15 Mei 1670.

Vous aurez receu, Monsieur, ou vous receurez par cet ordinaire une lettre de Mr. de Wikfort, dont il m'enuoia la copie il y a deux jours par un homme incognu qui laissa le paquet a mon Suisse. Il a deviné que celle que vous luy avez escritte avoit passé par mes mains par ce qu'il cognoist la bonté que vous avez pour moy, car d'ailleurs elle avoit esté portée a son logis par une personne qui n'y estoit cogneue. J'admire, je vous l'avoue, Monsieur, l'orgueil de cet

homme qui se trouve offensé que vous avez employé le mot de grace en parlant des bienfaits qu'il recevoit du Roy et qui a une telle opinion de son merite, qu'il ne veut rien tenir de la bonté de Sa Majesté. Je n'admire pas moins qu'il ose dire que jay manqué a la parole que je vous auois donnée de ne me point seruir du Sr. Bernarts, et qu'il ait oublié ce que je luy auois fait dire avec toute sorte de verité, qu'il nestoit a moy en nulle maniere, lorsqu'il a cessé de me voir. Pour l'outrage qu'il mavoit fait en deschirant Mr. Arnauld par un escrit public aprez la reparation qu'il mavoit demandee et que je luy auois promise d'une erreur assez innocente, il ne vaut pas la peine qu'il s'en souviene, et il est trez fondé a pretendre une pension du Roy lorsqu'il n'oublie rien pour rompre tout commerce avec Son Ambassadeur. Je serois fashé toutes fois, Monsieur, que ce fust ma consideration qui l'en rendist le plus indigne, mais par la conduite que je vous ay desja mandé qu'il tient icy je puis vous respondre hardiment qu'argent au monde ne seroit plus mal employé. Je veux croire par les louanges qu'il donne luy mesme aux seruices qu'il a rendus que ses sentimens ont esté autresfois meilleurs. Je scay presentement qu'il n'y en a point qui nous soient plus contraires et qu'il faudroit vouloir se laisser tromper fort grossierement pour adjouster quelque creance a un homme declaré ouuertement pour tout ce qui est opposé a la France.

Bijl. Q

Holl. n°. 90, 77.

Uit den brief van Pomponne van 26 Mei 1670.

L'original de la lettre que le Sr. de Wicquefort vous a escrit est tous a fait semblable a la copie que je vous ay mandé. Il est difficile de rien adjouster a l'impudence d'un homme que vous dittes avec raison aussy vain que meschant

et qu'il est plus a propos de mepriser quelque indignation que l'on en peust avoir. C'est par luy que se respandent principalement les nouvelles de France, qui se debbitent en Hollande et il seroit peustestre bon de tascher de scauoir quelz sont ses correspondants, je mettray peine de mon costé a les descourir.

Bijl. R

bl. 24. aanm. 3.

DE VERHOUDING TUSSCHEN WICQUEFORT EN
ZIJN BROEDER

Joachim de Wicquefort, Abrahams zes jaar oudere broeder, werd na als zendeling van hertog Bernard van Weimar in den dertigjarigen oorlog een rol gespeeld te hebben, in 1639 resident van landgravin Amalia Elizabeth van Hessen-Kassel ¹⁾ in den Haag. Hij, de vriend van Huyghens en vooral van Barlaeus, de bloedverwant van Hooft ²⁾, de welkome gast in den Muiderkring, de kunstbeschermer wien Vondel den „Joseph in Dothan” opdroeg, heeft een veel beteren roep dan

¹⁾ In het jaar 1637 was hij met deze vorstin, de wakkere echtgenoot van landgraaf Willem V en regentes voor haar onmondigen zoon, in betrekking gekomen. Winter. *Geschichte des dreissigjährigen Krieges*, 1893, S. 548: „In diesem Augenblicke, 1637/38, war ein Abgesandter Herzog Bernhards, Wicquefort, bei ihr erschienen, um sie zu erneutem Anschluss an ihn beziehungsweise an Schweden zu bewegen.” Zie vooral Chr. von Rommel *Neuere Geschichte von Hessen*, Cassel 1843, IV. S. 537.

²⁾ Zie de talrijke van onderscheiding getuigende brieven van Hooft aan Joachim in Dr. J. van Vlotens uitgave van P. C. Hoofts Brieven (Dl. III en IV passim). Ter belooning voor het schrijven van zijn „Hendrik den Groote” ontving de Drost in 1639 door tusschenkomst van Joachim zoowel als door bemiddeling van Abraham de ridderketen van St. Michel en zijn verheffing in den adelstand.

De Latijnsche brieven van Barlaeus aan J. de Wicquefort zijn door van Vloten als *Bijl. V* in de bovengenoemde uitgave opgenomen. Op de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek is voorhanden een exemplaar van twijfelachtige waarde van *Lettres de Monsieur J. de Wicquefort avec les reponses de G. Barlée, Amsterdam chez George Gallet 1696*.

zijn broeder. Toch was ook bij hem niet alles in den haak. Hij was een al te groot vriend van Frankrijk, hield al te drukken omgang met de Fransche residenten te 's-Gravenhage en ontving voor geheime diensten, aan de Fransche regeering in de jaren 1644 en 1645 bewezen, een loon van 4700 livres ¹⁾. Hij had daarom een witten voet bij die regeering, zoodat hij haar in 1654 bijv. om de vrijlating durfde verzoeken ²⁾ van een vriend, den Gulikschcn edelman Hassel, die als kapitein bij de Spaansche troepen in het vorige jaar door de Franschen op het kasteel Chaumont gevangen was genomen. In hetzelfde jaar deed hij ten behoeve van Frankrijk een politieke reis naar de Spaansche Nederlanden ³⁾. Dat het niet te sterk gezegd is, dat hij zich aan Frankrijk verkocht had, moge een brief van Montbas aan Mazarin van 8 Augustus 1648 ⁴⁾ staven. Montbas was hierheen gezonden om troepen, door de Staten na den vrede van Munster afgedankt, in Fransche soldij over te nemen. Die soldaten hadden hierin niet den minsten lust. Nu wist Montbas Joachim over te halen ze op naam van de Landgravin, maar inderdaad ten bate van Frankrijk, in dienst te nemen, zonder lastgeving, ja zonder medeweten van zijn souvereine.

¹⁾ De volgende post komt voor op den (bl. 60 aanm. 2) genoemden *Estat de l'Employ* enz. van 3 Juli 1650: „Au Sr. de Vicquefort resident de madame la lantgraue en Hollande la somme de 4700 liures . . . pour les appointements que le Roy luy donne pour les années 1644 et 45 pour despences secrettes qu'il a faites pour le service du Roy . . . suivant sa quit-tance icy.”

²⁾ Joachim Wicquefort aan Chanut 30 Maart 1654. (*Holl.* n°. 54)

³⁾ Depêche van Chanut van 17 Nov. 1654: „M. de Vicfort est revenu d'Anvers. Il dit que la reine de Suede est noyée dans les interests d'Espagne et qu'il ne croit pas qu'elle persiste a vouloir que je l'aille saluer. On l'a assuré que l'on a remis par lettres de change a Nuremberg 65000 escus au Duc Christian de Mecklebürg pour des levées. Il a veu a Anvers le duc de Lunebourg qui est catholique lequel luy dit en entretien qu'il croyoit que Monsieur le Duc de Neubourg estoit un subject sur qui l'election de l'Empire pourroit bien tomber avec le temps.”

⁴⁾ *Holl.* n°. 57, fol. 215/19.

Hij leende zich tot deze bedriegelijke handelwijze, nadat hij er de oogluikende toestemming van den Prins van Oranje voor verkregen had, „pour se mettre au couvert du costé de Cassel”, zooals Montbas zich uitdrukt. Maar wij hebben geen getuigenis van anderen noodig, daar Joachim zelf ons verhaalt, hoe ver zijn liefde voor Frankrijk hem gebracht had. Men leze het volgende stuk ¹⁾ van zijn hand.

„C'est bien contre mon humeur et contre ma coustume que je fais valoir les services que j'ay rendus, et je scay d'ailleurs que ce n'est pas celle des princes de souffrir qu'on leur en parle: mais m'y trouuant engagé par la conjoncture presente des affaires, je croy pouvoir marquer icy quelques unes des preuues que j'ay données du zele que j'ay pour le service du Roy, et de l'invariable affection que j'ay tousjours eüe pour l'interest de Sa Couronne.

Je puis dire avec verité que j'en pourrois alleguer un tres grand nombre, mais je me contenteray d'en coter icy quelques uns des plus considerables. Je ne m'arresteray point aux importants services que j'ay rendus pendant la negotiation de la paix de Munster par la correspondance continuee que j'ay entretenüe avec M^{rs} les Plenipotentiaires de France ²⁾ et avec M. de la Tuillerie, pendant l'absence de M. Brasset, avec tant de satisfaction pour eux, que M. le Duc de Longueville, qui est seul en vie, ne refusera point d'en rendre tesmoignage. Mais je croy deuoir dire, que j'ay en partie fait subsister l'armée du Roy en l'an 1635 par mon credit si l'on ne veut point que je die que je l'ay conseruée. Car le Sr. Kien, Commissaire de viures, qui auoit fourny du pain a l'armée, jusqu'a la concurrence de $\frac{m}{10}$ liures, ayant

¹⁾ Holl. n°. 62, fol. 81 vv. getiteld *Vuicquefort. Memoire du dit Sr. pour ses interests apres le 2 Septembre 1659.*

²⁾ „Die französischen Gesandten, Graf d'Avaux und Abel Servien, Graf von La Roche des Aubiers, die aber unter einander arg verfeindet waren, so dass die Königin sich endlich veranlasst sah, neben und über ihnen als vornehmsten Vertreter ihrer Interessen den Herzog von Longueville zu beglaubigen.” (Winter S. 584)

refusé d'en continuer la fourniture, si on ne l'asseuroit du paiement de cette somme, les Marechaux de Chastillon et de Brezé envoyèrent a Amsterdam Mrs de Miromesnil et Coquet, l'un intendant de justice et l'autre general des viures, avec des lettres des generaux et de M. de Charnacé, par lesquelles il me prioit de les assister de mon conseil, dans une extremité, ou la ruine de l'armée du Roy estoit inevitable sans cela. Je leur conseillay de s'adresser a Mrs Heuft et Bartelotti, qui faisoient les affaires du Roy, et qui auoient profité des remises; mais ils s'en excuserent tous deux: de sorte que je resolut de rendre cet important seruice au Roy en y employant mon credit et mesmes mon argent, quoy que je ne fusse en aucune obligation de faire ny l'un ny l'autre.

Depuis ce temps lá j'ay tousjours continué de rendre des preuues de mon affection au seruice du Roy et notamment en fournissant au regiment de M. de Charnacé quatre mille escus, par ce qu'il eust fallu le licentier sans cela, sans que j'eusse aucune prouision entre les mains, et mesme sans que l'on eust recognu le seruice que j'auois rendu en l'occasion precedente.

Mais il n'y a personne qui me pust rendre plus de justice pour cet esgard que M. Seruient, s'il estoit encore en vie. Car c'estoit luy qui scauoit proprement ce que j'ay fait pour le seruice du Roy, pendant son sejour a la Haye en l'an 1647, bien que M. Brasset en doie auoir quelque cognoissance: ce que je fis avec tant d'attachement, que non seulement les auantages que l'on m'a fait offrir d'ailleurs n'ont jamais pû alterer ce zele, mais aussy que depuis ce temps lá, je n'ay pû esperer aucun employ en ce pais icy.

Son Eminence mesme pourra se ressouuenir de ce que j'ay fait pour mesnager l'esprit de feüe Madame la Lantgraue qui fut tellement satisfaite de ce que je faisois pour les interests de la France, qu'elle desira que j'acceptasse une pension de deux mille liures, dont je n'ay esté payé depuis vingt ans que de deux années.

Je ne doy pas obmettre non plus le signalé service que je rendis au Roy, en refusant au feu Duc de Bouillon, de faire le voyage de Paris. pour tirer de l'Hostel de Soissons une tres considerable somme d'argent, dont l'on pretendoit se servir contre le service du Roy, preferant les interets de Sa Maté a la grande recompense, que l'on m'offroit de la part de feu Monsieur le Comte, pendant que je combattois l'esprit de la duchesse qui auoit gagné celuy de Monsieur son mary.

Je ne doy pas passer sous silence non plus le service que je rendis en la mesme année 1635, en aduancant au defunct maral de Brezé la somme de cingte mille liures, et aux autres officiers pour faire subsister leurs troupes plus de soixante mille escus, dont je ne suis pas encore remboursé et ne le feray peut estre jamais; de sorte que j'espere que le Roy et Mr. le Cardinal y feront reflexion, aussy bien que sur mes autres services dont je ne puis parler icy, et qu'ils consideront l'affection avec laquelle je les ay rendus."

Het ziet er wel naar uit, dat Joachim min of meer bang was voor den vermetelen Abraham en niet scherp genoeg van zich af durfde bijten. In een door Lenting ¹⁾ medege-deelden brief van 19 December 1636 dreigt de jongste den oudste geld af, en dat hij het hem afgeperst heeft, valt bijna niet te betwijfelen. Ook als Abraham in anderen dan geldelijken nood stak, liet hij zijn broeder voor hem opkopen, gelijk in 1649 toen hij zich den toorn van Mazarin op den hals had gehaald ²⁾. De verstandhouding tusschen de gebroeders was toentertijd en later gunstig te noemen. In 1654, wanneer Abraham door den Kardinaal naar Brandenburg was gezonden om den Keurvorst onder Frankrijks

¹⁾ Levensbericht vóóraan *W. Hist.* p. IX, X.

²⁾ Vgl. bl. 3. Toen Abraham in 1646 tot resident van Brandenburg benoemd was, wenschte Barlaeus Joachim geluk met de aan zijn broeder te beurt gevallen onderscheiding. „Fratrī tuo Abrahamo gratulor collatam a Marchione Brandenburgico dignitatem.” Deze gelukwensch geeft te kennen, dat beide broeders destijds goed met elkaar waren.

voogdij te brengen, deelde hij Joachim getrouw zijne bevindingen mede ¹⁾. Wij hebben reeds gezien ²⁾ dat, toen Abraham het in 1659 bij Mazarin geheel verkorven had, de voorspraak van zijn broeder, gevoegd bij de herinneringen, die de Kardinaal aan zijn bruikbaarheid behouden had, bewerkte dat hij weder in genade werd aangenomen. Hij wilde zich niet ondankbaar betoonen en maakte gebruik van de gunst, die hij bij Lionne genoot, om zijn broeder te believen ³⁾. Deze had indertijd aan zekeren Stella een bedrag van 2600 livres geleend, zonder er ooit een penning van terug te zien. Toen Stella gestorven was, werd er beslag op zijn boekerij gelegd om met de opbrengst ervan zijn schuldeischer te voldoen. Maar zekere Brisacier maakte zich van deze boeken meester, die nog meer lotgevallen hadden en eindelijk in het bezit van Mazarin geraakten. Dezen machthebber durfde Joachim niet aanspreken noch om de boeken noch om de geldswaarde ervan. Hij schikte zich in het onvermijdelijke en had Stella's schuld bij zijne andere schadeposten geboekt, toen Mazarin stierf. Nu klopte Abraham met zijn gewonen ondernemingsgeest en zijn zucht om niets te laten glippen onmiddellijk bij Lionne aan en verzocht hem zijn broeder het nietig bedrag te voldoen, dat dezen uit de rijke nalatenschap toekwam. Lionne toonde zich niet onwillig en Abraham zeide hem dank voor zijn goedgunstigheid, meteen Joachim prijzend als iemand, die zeer veel voor Frankrijk gedaan, die zich eigenlijk voor Frankrijk te gronde had gericht.

Hoe vreemd het ook schijne, de zaak Stella gaf de eerste aanleiding tot een verwijdering tusschen de twee broeders. Wij kunnen hiervoor alleen Abraham om opheldering vragen en dus het „audi et alteram” niet toepassen. Volgens

¹⁾ *Chanut* 18 Juni 1654 (*Holl.* n°. 54): „M. de Vicfort continue a me faire voir les lettres de M. son frère escrites de la marche de Brandebourg ou Il parle tousjours de ces sollicitations d'Espagne aupres de M. l'Electeur.”

²⁾ Bl. 24, 25.

³⁾ *N.* 7 April, 24 Mei, 30 Juni 1661.

zijn zeggen dan had hij Joachim het geld, waarop deze uit Mazarins erfenis aanspraak maakte, voorgeschoten. Hoe hij er zoo spoedig aan gekomen was is onverklaarbaar, want in deftige armoede schenen beiden elkaar weinig te moeten toegeven. Joachim moest hem dus de schuldbekentenis van Stella overdoen maar draalde hiermede, daar Abraham weldra berichtte, dat zijn broeder hem op een bewijs van overdracht liet wachten. Hij kreeg dit bewijs natuurlijk toch, vermoedelijk niet goedschiks. Op 22 Juli 1661 meldde Lionne hem dat er, nu de machtiging van Joachim gekomen was, niet langer getalmd zou worden met de uitbetaling van de som aan den zaakwaarnemer Bonneau.

De verwijdering tusschen de broeders was het begin van een wellicht nimmer geheelde breuk. De oorzaak moet dieper gezeten hebben dan in het geval met Stella. Wij vragen ons af of de meesterachtige Abraham zijn niet al te karaktervasten broeder niet te veel heeft willen ringelooeren, zoodat deze ten laatste balsturig werd. Of heeft Joachim het niet kunnen verdragen, dat de ander, kort te voren met schande uit Frankrijk verdreven, hem nu in aanzien bij de Fransche regeering boven het hoofd wies: hem, die zooveel, zijn eer zelfs, voor Frankrijk had veil gehad? En heeft de Thou, met wien hij zoo eigen was, niet invloed op hem geoeffend om hem tegen Abraham in het harnas te jagen? Voor dit vermoeden valt iets te zeggen, daar Abraham ten tijde ¹⁾ dat Lionne's brieven hem nog door tusschenkomst van de Fransche ambassade gewerden, klaagde dat zijn broeder zoo nieuwsgierig was geweest om een brief van den Minister, vóór hij zelf dien ontvangen had, open te breken, waarom hij Lionne verzocht hem voortaan de brieven door bemiddeling van Bonneau te laten bezorgen.

Sinds dit oogenblik zwijgen de Nouvelles over Joachim als het graf. Alleen wordt nog in een Addition op de

¹⁾ N. 8 Febr. 1662.

Nouvelle van 13 Augustus 1665 gezegd, dat hij zich in 1664 en de eerste helft van 1665 in Engeland had opgehouden ¹⁾, vanwaar hij naar Antwerpen overstak om naar Frankrijk te gaan. Er blijkt uit, dat Abraham zijn broeder een vinnigen haat toedroeg en dat het ongelukkige geld de naaste aanleiding was geweest om hen van elkaar te vervreemden.

¹⁾ Met welk doel is niet duidelijk. Als geheime zendeling van de Oranje-partij wellicht? De *Add.* luidt aldus: „Je croy que mon frère se sera donné l'honneur de vous voir, puis qu'il a dit a Anuers, qu'il alloit en France. Il a esté dix huit mois en Angleterre ou il a rendu de tres meschants offices au bon party, auquel il a tousjours esté fort contraire. Il en a usé fort mal avec moy, a qui il s'en est pris dans le desordre et le desespoir de ses affaires. J'espere qu'il ne dira plus que je ne luy ay pas payé les six cent escus, que vous avez eu la bonté de luy faire anoir, puis que je les luy ay payés par auance, et qu'avec cela je luy ay presté dans la mesme année plus de seize cent liures, dont je me serois bien passé.”

STELLINGEN

I.

De Witt had Wicquefort alleen in die staatsgeheimen ingewijd, welke betrekking hadden op de verhouding van de Republiek tot Frankrijk.

II.

De Nouvelles van Wicquefort kunnen niet altijd door de Witt gelezen zijn.

III.

Verkeerdelijk hebben de uitgevers van de „Oeuvres Complètes de Christiaan Huyghens” gemeend, dat er op verschillende plaatsen in brieven van of aan Huyghens sprake was van Joachim de Wicquefort, terwijl diens broeder bedoeld werd.

IV.

Het min gunstig oordeel, dat Prof. Dr. F. J. L. Krämer uitspreekt over het inzicht van Pieter de Groot in de buitenlandsche politiek („Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort”, Introduction p. XVII), is niet billijk.

V.

Het was Pomponne zelf geenszins verborgen, dat zijn ambassade naar de Republiek in 1669 slechts van korten duur zou zijn.

VI.

De twisten tusschen Byzantijnen en Westerlingen zijn de hoofdoorzaak geweest van de mislukking der Kruistochten.

VII.

De slotbeschouwing van Mignet, „Histoire de la Révolution française”, is niet in overeenstemming met zijn voorstelling van de groote omwenteling.

VIII.

Thiers heeft met zijn „Histoire du Consulat et de l'Empire” geen geschiedenis geschreven, maar een lofrede gehouden op Napoleon I.

IX.

Henri Dunant heeft door zijn R o o d e K r u i s en zijne andere philanthropische stichtingen de menschheid nader gebracht tot het ideaal van den Wereldvrede.

X.

De weerlegging van het boek van K. Ordin, „Pokorenie Finljandi” St. Petersburg 1889, door Prof. J. Rich. Danielson van de Universiteit van Helsingfors in zijn geschrift „Finland's Union with the Russian Empire,” Borgå z.j., is een model van afbrekende kritiek.

XI.

De brochure van Prof. Dr. J. te Winkel „Waarom gaat het in Zuid-Afrika”, geeft ruimer blik dan de andere over hetzelfde onderwerp verschenen gelijktijdige geschriften in de historische beteekenis van de worsteling tusschen het Hollandsche en het Britsche ras in Zuid-Afrika.

XII.

Het pamflet getiteld „Provisioneele Openinghe” enz., in 1618 tegen de „Remonstrantie” van Oldenbarnevelt gericht, is uit de pen van Aerssens gevloeid.

XIII.

In „Der Mannen ende Vrouwen Heimlicheit” (uitgave der Kon. Vlaamsche Academie) vs. 1104 vv. staat:

„Want dappetijt wert van hen gemate
Beide van dranken ende van ate,
Ende wert in hen gemindert sere,
Noch comt hen daerof mere,
Want walginge ende *keringe*
Comt oec van desen dinge,” enz.

Lees vs. 1108:

„Want walginge ende *koringe*”.

XIV.

In dezelfde uitgave vs. 1259 vv. staat:

„Bivoet noch meer, als ict versta,
Es goet geminget met captia,
Met cynamomum, met salira,
Origanum, saturlya, pulengium,
Lenisticum ende oec anisium;” enz.

Lees vs. 1263:

„*Levisticum*” enz.

XV.

Geeraerd Brandt heeft om Hoofs naam als dichter ongerept te laten diens Rijmbrief uit Florence aan de Oude Kamer omgewerkt.

XVI.

De schets, die Jonckbloet („Gesch. Ned. Letterk.” 4^e dr. Dl. IV. bl. 4) geeft van het leven en den persoon van Didericus Camphuysen, is vluchtig en onjuist.

XVII.

Iedere poging om te betoogen, dat de Hagene van het Nibelungenlied de epische vervorming van een historisch persoon zou geweest zijn, met name de poging van Richard Heinzel, nog in 1895 verdedigd door Fredrik Sander, is als mislukt te beschouwen.

XVIII.

Nieuw-Holland is door de Nederlanders ontdekt.

XIX.

In het vraagstuk van de fjordenvorming verdient de meening van Supan („Grundzüge der physischen Erdkunde” S. 579) de voorkeur boven die van Peschel e. a.

XX.

In „Bhagavad Gītā” X : 6 is het wenschelijk *pūrve* als adverbium op te vatten, dus te vertalen met *oudtijds* en voor *teṣāṃ* (Burnouf) te lezen *yeṣāṃ* (Schlegel e. a.)

XXI.

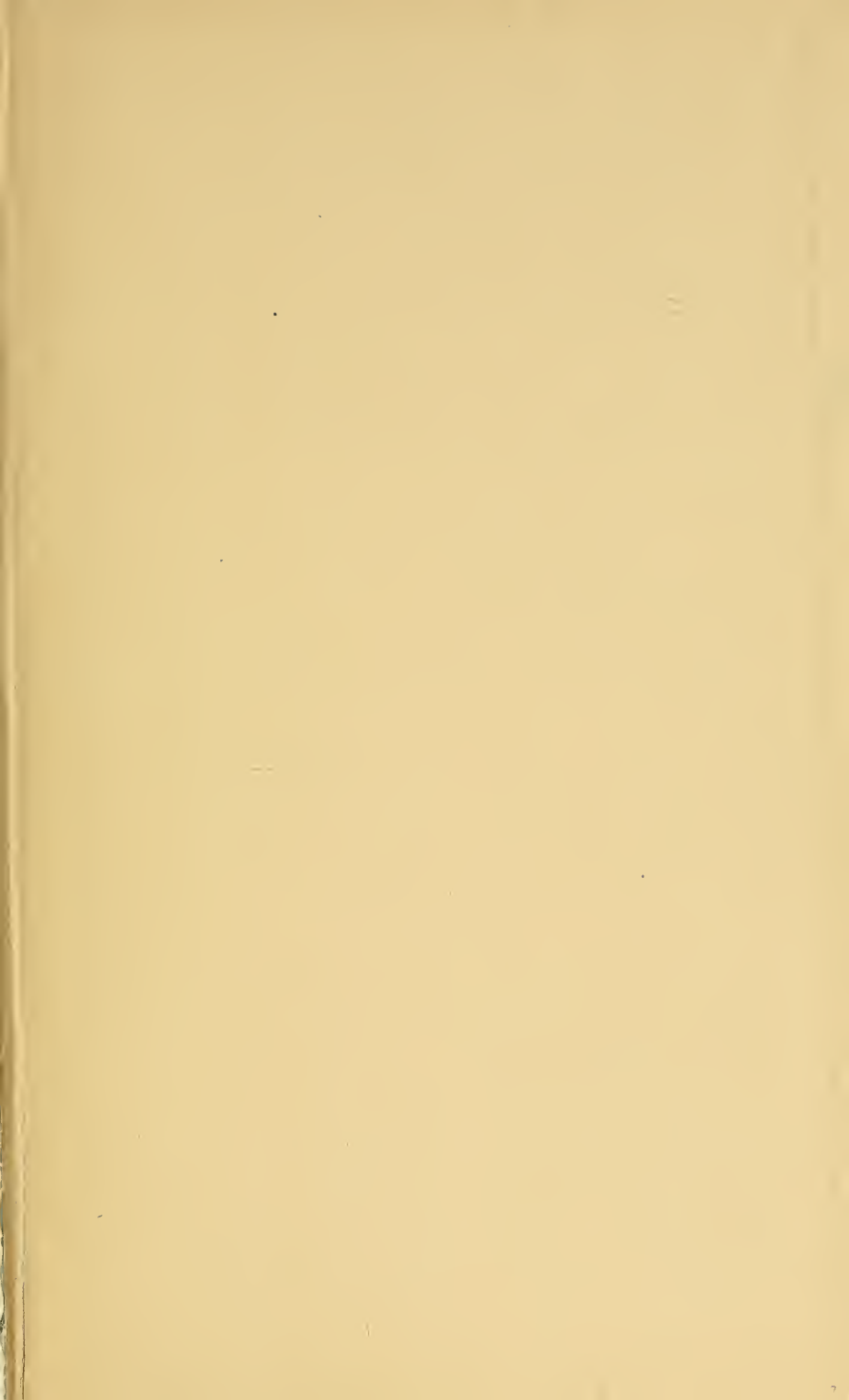
De lezing *Varaṇam* in „Nala” IV : 12 (bij Lanman, Bombay-edition) is te verkiezen boven *Varuṇam* (bij Jarrett e. a.).

XXII.

De Theosofische beweging, die Helena Petrovna Blavatsky aangevangen en waarvoor zij gestreden heeft, wordt door de geleerde wereld niet op haar hooge waarde geschat.

XXIII.

Een elementaire behandeling van de wijsbegeerte moet den grondslag vormen van het historisch onderwijs op Gymnasia en Hoogere Burgerscholen.

LIBRARY OF CONGRESS

0 021 549 845 1